

ЙОСИФ ЧАЙКІВСЬКИЙ

ВСЕСВІТНА
ІСТОРІЯ

ТОМ II

КІЇВ – ЛЯЙПЦІГ
УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ

ВСЕСЪВІТНА ІСТОРИЯ.

Том II.

Середні віки.

Зладив:

Йосиф Чайківський.

Галицька Накладня
Якова Оренштайн в Коломиї.

Printed in Germany

Вступ.

Що се середновічні часи? В 476. році паде західно-римська держава і з цею хвилею розпочинають ся середні віки. Однак упадок західної римської держави не є так важною подією, щоб з нею вязати розділ історії. Около 476. року стало ся багато важних фактів, які довели до цілковитої зміни політичного, суспільного та релігійного устрою Європи. 375. р. впадають до Європи Гуни і дають початок до великої вандрівки народів, в якій найбільшу участь беруть германські народи, що опускають громадно свою землю, ударяють на римські краї і на давніх римських провінціях закладають десятки нових германських держав. Вправді майже всі новоповсталі германські держави падуть вже по короткім часі, але лишають по собі сліди, бо з мішанини германських народів і давніх Римлян витворюють ся нові романські народи.

Традицію цісарської величи задержує з початку східно-римська держава, звана інакше візантійською або грецькою, яка є

одним з осередків культури і просвіти в середніх віках. Побіч Візантії повстають з часом два нові і могутніші центра. Одно німецько папське, на чолі якого стоять дві найважніші особи в середніх віках: цісар і папа і центр магометанський, який з Арабії заволодів цілою півднево-західною Азією, північною Африкою і Іспанією. Коли в старинних віках була єднота одноцільності, а паном майже всіх знаних країв був Рим, то в середніх віках Європа розбивається на три головні центри,коло яких групуються поменші народи і держави.

В кількох віках по упадку західної римської держави витворюються нові народи, а часи в яких они повстають, та часи борб поміж головними центрами, головно борби християнства з магометанством, се часи середніх віків, що тривають від 476. р. до відкриття Америки 1492. р.

Поділ історії середніх віків. Історію середніх віків ділимо на чотири частини:

I. Часи вандрівки народів, в яких творяться і падуть численні держави, германські народи приймають хрест, а на сході проголошує Магомет свою релігію.

II. Часи від панування Кароля Великого 768. до першого хрестоносного походу 1095.; є се часи повстання нових порядків на

заході і витвореня ся осібного лицарського стану.

III. Часи хрестоносних походів 1095.—

1270. часи борби християн з магометанами і борби цісарства з папством.

IV. Часи упадку середньовічних порядків : 1270. 1492.

Перша части.

Часи вандрівки народів.

§ 1.

Старинні Германи, їх політичний устрій, обичаї і релігія.

Політичний устрій Герман: Найдавнійші вже дещо точнійші відомості про Герман (назва Німці Deutsch повстала пізнійше), маємо від римського писателя Тацита, котрий описав край, звичаї і релігію старинних Герман.

Германи, як всі народи індоевропейського походження, прибули з Азії і осіли помежі Реном а Лабою, звідки виперли мешкаючих там Кельтів, (що Кельти мешкали дійсно в давній Німеччині, доказом є богато знімчених кельтійських назв рік, гір).

Германи ніколи не творили одноцільної держави, а були поділені на племена (до 50) і вже Римляни вчислювали понад 20 назв германських племен. Кожде племя творило заразом осібну державу, якої територию

звали Германи Гау. Міст і сїл, в нашім значенню в старинній Германії не було. Кождий Германин мешкав в деревляній хаті, окруженні полями і долинами, які творили його власність. Мешканці одної області сходилися на віча, найрадше в горах, або съвятих гаях і звичайно під час повні місяця. На зборах рішали про мир або війну, вибирали нових урядників і установлювали закони. Королів вибирали лише сї племена, що вели безнастанині борби, інші племена вибирали лише на час війни з поміж себе вождів званих герцог.

Домове жите Герман. Головним заняттям свободного Германина була війна, вправи з оружиєм і лови. Взагалі Германи були дуже війовничої вдачі, а свого оружия не відкладали від себе ніколи, ба навіть помершому вкладувано до гробу єго збрую: Як Германин не вів війни, то занимав ся польованням на дикі звіри, яких в тогдішніх великих лісах Німеччини було дуже богато. Землі сам не управляв, ані не занимав ся годівлею товару, се уважало ся за щось негідного Германина. Працювати мали невільники і жінки, свободний Германин, в часі вільнім від війни, або польовання, лежав на медвежій шкірі, слухав пісень або оповідань, вправляв ся в робленю з оружиєм, пирав, або грав в кости. Гра

в кости і наклін до піяньства, були найгіршими чертами вдачі Герман. Бувало часом, що розпалений в грі Германин, програвав в кости все своє майно, свою жінку, а йавіть свою свободу і ставав невільником другого.

Головним предметом поживлення Герман було звіряче мясо, молоко, сир і напиток, подібний до нинішнього пива, роблений зі збіжа. Одіж була звичайно простою, у мужчин побільшій часті зі шкіри у жінщин з полотна. Жінки були у Герман в великом поважаню, а не як у Римлян, де жінки були невільницями мужа. В загалі відзначалися Германи вірностю, правостію і добротою.

Суспільний устрій Герман. Германи ділилися на чотири верстви. 1. Нечисленна шляхта посідала просторі грунта. 2. Свобідні горожани: они мали toti самі права що шляхта, а ріжнилися від неї лише сим, що їх посіlosti були о много менші. 3. Визволенці, що мали личну свободу, могли носити оружие, али не посідали земських дібр. 4. Невільники, котрих судьба була о много ліпшою як римських. Они занималися управою рілі, і творили рід нинішної служби.

Релігія. Релігія давних Германів була простою і подібною до інших поганських релігій. Всі знатнійші явища природи, сонце, місяць, зіvezди, громи, блискавки були пред-

метами їх почитування.. Своїм богам не будували съятирь, але почитували їх в съятих гаях під старими деревами, де приносили їм кроваві жертви часто навіть людскі з невільників. Найважнійшим богом Герман був Водан. Єго окружали служниці звані Валькіриями, котрі впроваджували померших лицарів до блаженного місця Вальгалі, де могли перебувати лише ті, котрі померли на війні, або довершили за життя богато воєнних діл. Крім Водана почитали Німці єще інших богів як Донара бога громів і бурі, бога сонця, Фрею богиню краси і любови, та много інших поменьших богів. Побіч великих богів узناвали Германи меньших божків, як великанів, карликів, ельфів і ін. Свою судьбу старалися Германи піznати з лету птиць, іржаня коня, та віщовання.

Борби Герман з Римлянами. Перший раз зійшли ся Римляни з Германами єще 113 р. перед Хр. коли то Цимбри та Тевтони ударили на Римлян. Пізнійше воював з Германами Цезар і цісар Октавіян, за котрого в 9. р. по Хр. вожд Херусків Арміній (званий інакше Герман) розбив римського вожда Вара в Тевтобурскім лісі. Від сего часу Римляни перестали думати про піdbите Германії, а мир трівав аж до 162..р. коли то поміж Римлянами а Германами прийшло до війни званої

Маркоманьскою. Германи напирають на границі римської держави на цілій лінії Рену і Дунаю. Послідний римський цісар з золотого віку, Марк Аврелій, боров ся з Германами щасливо, але його нездарний син Комод, окупив мир лише в сей спосіб, що поселив богато германських племен на римській території, які за се, що одержали грунта, мали боронити границю римської держави перед наїздом нових германських орд. В сей спосіб стало ся, що Германи стають проти Герман. Германи осівші на римській території, боронять границю римської держави перед човими наїздниками, що стараються переломити оборонну римську лінію і осісти на римських грунтах.

Серед сих борб в третім віці заходять у Герман дві важні зміни. 1. Починають творити ся союзи Герман, з яких найважнійші є союз Франків над долішим Реном, Алєман над середучим Реном, Сасів межи Реном а Лабою, а на сході великий союз Готів, з якими лучать ся Вандали; Аляни і інші. 2. Германські племена перестають правити ся давним демократичним ладом, майже всі вибирають королів які з причини вічних воєн зискають чимраз більше на значенню і силі.

§. 2.

Велика вандрівка народів.

Гуни. В середній Азії мешкало дике племя, монгольського походження, Гуни. 375. р. впали они брамою народів (на північ від Каспійського озера) до Європи і викликали великий народний рух, званий в історії народними вандрівками.

Гуни були малого росту, широкі в плечах, очі мали малі, запалі, ніс приплосканий. Лице було зогиджене, бо звичайно надтинали єго хлопцям, щоб пізнійше не мали заросту. Убранє їх складало ся з сорочки і кожуха. Одежи ніколи не перебирали, ані не скидали з себе, але носили так довго доки щілковито не здерла ся. Живили ся корінцями та сирим мясом, яке вкладали під сідло, щоби дещо змягкло. Гуни були луже добрими їздцями, на конях їли, ба навіть спали. Страшними були они своїми наглими і завзятими нападами.

Готи. 375. р. прибули Гуни до Європи з жінками і дітьми, ударили на Алян, котрі мешкали в нинішній півднево-східній Росії, розбили їх і напали на Готів. Готи, германський народ, не знати коли вивандрував з вітчини і поселив ся над обома берегами Дніпра

З часом Готи поділили ся на дві часті: Остроготів, що мешкали на схід від Дніпра і Візиготів на захід від Дніпра. Гуни напали на Остроготів 375. р. побили їх і разом з ними ладили ся до борби з Візиготами. Візиготи, щоб не дістати ся під панованє Гунів, опустили свої оселі і просили*) цісаря східно-римської держави Валенса, о позволені поселити ся на правім березі Дуная. Цісар позволив на се під усілівем, що Готи зложать оружие і дадуть закладників. Але Візиготи підкупили римських урядників і перейшли Дунай з оружиєм в руках. Незадовго потім, обурені здирствами римських урядників, хопили за оружие і виступили проти Валенса, побили його під Адриянополем 378. і почали нищити цілий Балканський півостров. Доперва наслідники Валенса, Теодозієви Великому, удається наклонити Візиготів до зłożення оружия, защо дістали на поселені землі по правім березі Дунаю.

Алярик. Супокій не тревав довго, бо король Візиготів Алярик, виступає на ново проти Римлян і вправляє ся до Італії. Перший

*) В депутації, яка прийшла до цісаря Валенса просити о позволені поселеня, знаходився епіскоп Готів Ульфіляс, котрий перевів Біблію на німецьку мову. Де які часті сего переводу задержали ся до наших часів і є найдавнійшою памяткою німецької мови.

напад Алярика на Рим відпер римский вожд Стіліхо 403. р. але для здергяня Візиготів, мусів він прикликати на поміч римскі лєгіони з над Рену, римска границя над Реном по-звістала безборонною, в наслідок чого ріжні німецкі народи, як Свеви, Бургунди, Франки впали до Галії. Коли-ж в кілька літ пізнійше римский цісар казав убити Стіліхона, наїздить Алярик на ново Рим 410. р. здобуває і видає на грабіж своїм жовнірам. З Риму хотів Алярик іти до Сицилії і Африки, але по дорозі умер. Єго похоронено в ріці Бузенто, а всіх невільників, що були заняті при похороні убито, щоб ніхто не знате де спочиває вожд Візиготів Алярик.

Наслідник Алярика Атаульф оженився з дочкою римского цісаря Гонория і за позволенем єго заняв полудневу Галію, з від-ки з часом розширили Візиготи своє панованє на цілу Іспанію.

Вандали. Під час борб з Аляриком перейшли Вандали, народ рівно ж германський, на римську територію і під проводом Гейзериха прибули до північної Африки, де заложили державу Вandalів 429. р. В Африці побудували Вандали велику флоту, здобули на Римі Сицилію, Сардинію, Корсику, Балеари, Пітеузи і стали панами західної частини середземного моря. 455. р. наїздять Вандали Рим, здо-

бувають єго і нищать 14. днів в так застрашуючий спосіб, що по них лишило ся до наших часів слово вандалізм, на означене дикого нищення старинних памяток штуки.

§. 3.

Атиля король Гунів.

Битва на каталявнійських полях. Покоривши Готів опустили Гуни краї над Чорним морем і поселили ся в нинішній Угорщині, але заперестали якийсь час нападати на сусідні народи, з причини незгод які панували серед них. Доперва коли на чолі Гунів став Атиля, званий „Божим бичем“, розпочали Гуни дальші свої напади.

Римський посол, що був у Гунів каже, що Атиля нічим не ріжлив ся від прочих Гунів і був так само бридким як і другі. Сам уживав при їдженню деревляного начиня, але гостям давав срібне та золоте. В своїм окруженню любив Атиля музику, съпіви, жарти, але сам ніколи не съміяв ся. Атиля вскорі покорив багато германських народів і розширив своє пановане від Волги аж по Рен і Альпи, а східно-римські цісарі мусіли єму платити данину. Атиля хотів заняти єще і західно-римську

державу, та старав ся о руку сестри цісаря Валенса III. а у віні жадав половини держави. Коли-ж цісар відмовив єго бажаню, опускає Атиля свою столицю і виправляє ся на Галію, щоб підбити, як він казав, своїх утікачів Візиготів і облягає місто Орлеан. Тоді мешканці Галії Візиготи і Бургунди злучилися з Римлянами під проводом Аеція і вирушили на оборону Орлеанови. На відомість про се, відступив Атиля від Орлеану і звів з Аецієм битву на каталянських полях 451. Битва була незвичайно керсавою і випала для Атилі нещасливо, однак союзні війска понесли такі втрати, що Аецій не відважився переслідувати Атилі.

Похід Атилі до Італії. Щоби зімстити ся на Римлянах за каталянські поля, виправляє ся Атиля в слідуючих роках на Італію. По хоробрій обороні піддає ся єму твердиня Аквілєя*), почім Атиля здобуває північну Італію, та іде на Рим. Рим оборонив від Атилі папа Лев Великий, котрий вийшов у святочних ризах з процесією до Атилі і так заімпонував дикому варварові, що Атиля згодив ся взяти окуп, відступити від облоги міста і вернутися до своєї столиці. Незадовго по

*) Під час того як Гуни нищили північну Італію, богато люда утікало на поблизькі острови, де дали початок нинішній Венеції.

повороті помер Атиля єще в молодим віці, а по єго смерти держава Гунів скоро розлетіла ся і всі підбиті Атилею народи відзискали назад свою свободу. Поданє каже, що тіло Атилі зложено в золоту домовину, золоту в срібну, срібну в желізну і так доперва похоронено короля, а місце гробу затаєно.

§ 4.

Держави в Італії з початком середніх віків.

Держава Одоакра. 476.—493. З упадком держави Гунів відзискали свою независимість Остроготи, якими стали рядити королі з роду Амаля, котрі стали вскорі так грізними східно-римській державі, що ціsar Лев I. зобовязався річно платити Остроготам 300 фунтів золота, щоби лишень не нападали на єго державу. Яко зкладника взяв ціsar на свій двір королівського сина Теодорика, котрий 11 літ перебував на ціsarськім дворі, запізнався з всіма звичаями і обичаями Греків. Маючи 18. літ вернув Теодорик до своєї вітчини, де окликано єго королем.

Якраз тогди, вождь німецких війск (Герулів і Ругійців) в Італії, Одоакер скинув з пре-

стола послідного західно-римського цїсаря Ромуля Августуля, а на знак що західно-римське цїсарство перестало існувати, відослав всі цїсарські відзнаки до Царгорода і сам приняв титул короля Італії 476. р. Тоді звертається Теодорик до візантійського цїсаря і просить того-ж, позволити заняти Готам Італію. Візантійський цїsar згодився на се дуже радо, бо позбувався в сей спосіб немилого сусіда.

Держава Остроготів 493.—555. 488. р. вирушає Теодорик (званий пізнійше Великим) на чолі 200 000 Ґотів, з жінками і дітьми до Італії, побиває Одоакра і облягає єго в кріпості Равенні. По трилітній облозі піддався Одоакер, а Теодорик пробив єго своїм мечем, помимо сего, що обіцяв дарувати єму жите. По здобутю Італії став Теодорик Великий паном просторої держави, до якої належала Італія і південне західні країни нинішньої Австро-Угорської монархії по Дунай. З підбитими мешканцями Італії обходився Теодорик луже лагідно і покликував їх навіть на своїх лорадників. За єго панування одержала Італія супокій, під час якого підноситься ся прославіта і добробіт краю. Сам Теодорик казав направляти давні будови, та будував нові, передовсім у своїй столиці Равенні. Однак помимо старань Теодорика до цілковитої згоди поміж Римлянами а Ґотами не прийшло, бо Остроготи

як взагалі всі Германи були ариянами, а Римляни католиками, що приводило до непорозумінь, ба навіть до проливу крові.

Теодорик Великий помер 526. р. По єго смерти стала королевою єго дочка Амалазунта. За єї панування розпочинають ся замішання, які доводять до війни з Юстиніяном східно-римським цісарем.

Пануванє Візантійців в Італії 555.—568. З замішань, які повстали в державі Остроготів, скористав Юстиніян візантійський цісар і вислав свого вожда Белізара з війском до Італії. Белізар побив Остроготів, здобув Рим, але Остроготи повстали під проводом хороброго короля Тотилі і здобули на ново майже цілу Італію. Тоді Юстиніян підозріваючи Белізара о зраді, відкликав домів, а вислав на єго місце Нарза, котрій зломув поспідний опір Готів у стіп Везувія і прилучив Італію до візантійської держави. Останки Остроготів вивандрували через Альпи; де про них і слух загинув.

Держава Льонгобардів 568.—774. Льонгобарди, германський народ, мешкали спершу над Лабою, поселили ся відтак в нинішній Угорщині, де воювали з іншим германським народом Гепідами. Нарз воюючи з Готами дістав від Льонгобардів поміч, коли-ж цісар Юстиніян усунув пізнійше Нарза від проводу

над війском, розгніваний вожд візвав Льонгобардів до наїзду на Італію. Льонгобарди під проводом Альбоїна прибули до Італії, побили візантійські війска і заняли більшу частину Італії. Візантійцям полишили ся лише півостров Істрия, Венеция, Рим, Неаполь і південна Італія.

§ 5.

Східно-римська держава за цісаря Юстиніяна 527.-565. і його наслідників.

Юстиніян. 527.—565. Цісар Теодозий Великий поділив 385. р. римську державу на дві частини і від сеї хвилі римська держава вже ніколи не злучила ся в одну цілість. Західно-римська держава упала вже в несповна сто літ по поділі 476. р. а східно-римська перестояла єще довгі віки і удержанала ся аж до 1453. У східно-римській державі мали перевагу Грецьки, тому і її називають часто грекою, або від столиці Візантії, візантійскою.

Візантійське цісарство приходить до великого значення за цісаря Юстиніяна, котрий постановив відновити давну римську державу.

Тому висилає він свого вожда Белізара 533. р. проти Вандалів, котрих Белізар побив, їх короля Гелімера взяв до неволі, а край Вандалів прилучив до грецкої держави 534. р. По війні з Вандалами розпочав Юстиніян війну з Остроготами в Італії, а єго вожди Белізар і Нарз здобули Італію і приолучили до Грецкої держави. Не так щасливим був Юстиніян в борбі з Перзами, від котрих мусів мир откупити золотом.

Не меншу славу як побідами придбав собі Юстиніян яко законодавець. На єго приказ учені правники списали всі давні закони звані *Corpus iuris civilis*, значить, збірник горожанських прав. Сі закони є до нині підставою цивільного права всіх народів.

Візантійська держава по Юстиніяні
Зараз по смерти Юстиніяна починає візантійська держава підупадати. За єго найближчих наслідників занимають Льонгобарди Італію, пропадає Сирія, Палестина і Єгипет, які дістають ся в руки Арабів. Від півночі натискають на державу Болгари, а на сході Араби занимають не лише найважнійші острови Егейського моря, але наїздять на сам Царгород, який удало ся Грекам оборонити лише при помочи грецького підводного огня, яким спалили арабську фльоту:

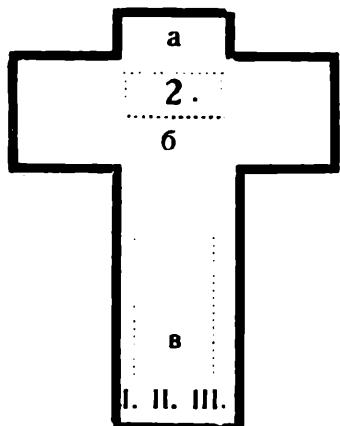
Рівночасно у внутрі держави ведуться

вічні політичні і релігійні борби. Часті революції доводять до численних змін на царськім престолі. Грецький народ позбавлений щоковито впливу на політику, кинув ся у вирелігійних спорів, з помежи яких найважнішим був спір о почитуванні образів т.зв. іконоборство. Цісар Лев Ісаврік казав (726.р.) знищили всі образи святих, яким денеякі хотіли віддавати божі почести, чим викликав висше як столітну борбу, яку закінчив собор в Нікеї, де рішено, що образів не можна убожати, а лише почитати святих, яких сі обrazy представляють.

Найдавнійші християнські будови. Перші будови християн вяжуться тісно зі строгими переслідуваннями. Щоби бути безпечними перед ворогами, сходилися християни в підземних печерах, званих катакомбами. Катаомби се підземні коритарі, по боках яких знаходилися кімнати троякого рода. Найменьші кімнати були призначені на гроби звичайних християн. Тіла померших вкладано в викуте заглублене і замикано камяною плитою, на котрій вито ім'я і назвище помершого. Більші кімнати були призначені на гроби свяцеників та мучеників. Третого рода кімнати, більші простором, служили на сходини християн і на відправу християнських богослужень. Стіни сих кімнат украсувано малюнками, які

звичайно представляли Ісуса Христа несучого вівцю, съв. Петра, або Мойсея ударяючого палицею о скалу, з явої випливала вода.

По медиолянськім едикті, яким узnav імператор Константин Великий християнство державною релігією, християни розпочали будову церков на взір римських будівель званих базиліками. Церква в стилі базиліки складала ся звичайно з трох частий. 1) З части повздовжної, яка виглядала як прямокутник і була поділена рядами стовпів на 3 або 5 частин званих навами ; 2) з части поперечної і 3) випуклої абсиди, де були призначені місця для єпископів і съященніків.

- a — абсида
- б — поперечна части
- в — повздовжна части
- I. II. III. — нави II. головна
нава I. III. побічні
ряди стовпців
- 2. вівтар.

Поміж поперечною частию а абсидою (рідше помежи поперечною а повздовжною частию) знаходив ся вівтар. Над вівтарем висновисив ся бальдахим, а над бальдахимом великий лук, (на стовпах) окрашений мозаїкою або звичайними малюнками.

За часів цісаря Юстиніяна розвивався новий стиль, що носить назву візантійський. Головною прикметою сего стилю є квадратова будова, над якою височить ся висока купула. В рогах квадрату ставлено чотири стовпи, получені з собою великими луками, на яких спочивала купула. Се є головна річ в візантійським стилю, всі додатки до будови, як абсида, бічні нави, передсінки грають вже підрядну роль. Найкрасшою памяткою візантійского стилю є церков съв. Софії в Царгороді, побудована за Юстиніяна I. нині замінена вона на турецкий мечет. Візантійский стиль приняв ся сильно на Руси і в Московщині, де єще нині богато церквій будується в сим стилю.

§. 6.

Араби.

Арабія і Араби. В південно-західній Азії лежить великий (5 разів такий як Австро-Угорщина) півостров Арабія, оточений зі всіх сторін високими, місцями до 3.000 м. доходчими горами. Середуча Арабія се височина, винесена до 1000 м. понад позем моря, позбавлена рік і води, є майже пустын-

нею, лише місцями покриває єї зелена трава. Найбільше значінє в історії має західне півбереже Арабії, де лежить країна Геджас зі святыми магометанськими містами Меккою і Медіною.

Арабію замешкували від давна народи семіцького походження. Они занималися в часті рільництвом, в більшості торговлею і годівлею товару (славні арабські коні.) Поділені були Араби на численні племена, які рядилися патриархально. Поодинокі племена жили з собою у вічній незгоді і провадили завзяті борби. Вірили вправді в одного бога, але їх релігійні поняття про цеого бога були дуже неясні, побіч него вірили Араби в множество духів, святе камінє, дерева а навіть ставили бовванів, яким віддавали божі почести.

Магомет. В тім то краю жив в VII. віці по Хр. Магомет (ур. около 570. умер 632.) творець магометанської віри. Ще дитиною відумерли єго родичі, тому ховав ся він у вуйка, богатого купця, з котрим часто їздив в дорогу, при чім бачив богато країв і пізнав всілякі народи. Дорізши вступив в службу богатої вдови Хадіджи і провадив єї каравани в далекі краї. По якімсь часі оженив ся з Хадіджою, прийшов в сей спосіб до великого маєтку, закинув торговлю і віддав ся лише релігійним роздумованням. В часі своїх

подорожий пізнав Магомет (хоть побіжно) релігію християнську і жидівську, але ані одна ані друга не прийшла єму до вподоби, проте постановив утворити нову релігію. Раз заснув він в печері недалеко Мекки і у сні мав ся єму явити ангел, який візвав єго до говошення нової віри. Пізніше оповідав Магомет, що нераз коли силів самітно, злітав до него божий дух у виді голуба і шептах єму до уха нові правила віри.

Іслам. По довгих роздумованях виступив Магомет публично і став голосити нову науку, яка дуже скоро ширилася поміж арабськими племенами, бо не жадала ніякої повздержливості, але давала повну свободу жадобам чоловіка. Магомет учив: Є лише один Бог Аллаг, а Магомет є його найбільшим пророком. Мойсей і Христос після науки Магомета були також пророками, але не такими великими як він, бо лише єму обявив Бог всі правила віри. Після науки Магомета мав кождий чоловік п'ять разів денно молити ся звернений лицем до Мекки, постити, давати милостиню, бодай раз в житю пійти на прощу до Мекки, не їсти свинячого мяса, не пити вина і съваткувати пятницю, яка мала бути съвяточним днем. Ціла наука Магомета опирає ся на призначенню, він учив, що кождий чоловік має вже з гори назначену долю

чи недолю, жите і смерть, спасені і прокляті
Найбільше щастя можна заслужити собі борбою за віру, за Магомета і вітчину, а крапля крові пролята за віру буде значити більше як два місяці посту.

Геджра. Науку Магомета названо іслям' і списано єї в книзі що зве ся коран. Зразу приняло науку Магомета дуже мало людей, а навіть виступили проти Магомета арабські съвященики. В Меці була чотирокутна съвятиня звана Кааба. В одній стінії сеї съвятині був вмуртований чорний камінь, який мав упасті з неба і на нім показували съвященики сліди Авраамової стопи. Настоятелями съвятині Кааби були Корейшити Магометові племенники. Корейшити бояли ся, що нова наука позбавить їх великих доходів, які побирали від прочан, що приходили до съвятині, тому виступили проти Магомета і примусили його до утечі з Мекки до Медини. Утеча Магомета з Мекки до Медини зве ся Геджра і від неї розпочинають магометані свою еру, беручи рік 622. після Християнської ери за перший. В Медині число приклонників Магомета зростало дуже скоро, так що вже в недовгім часі станув Магомет на чолі численної дружини, вернув до Мекки, побив Корейшитів і не лише Меці накинув свою науку, але здобув цілу Арабію, в якій приневолив всіх

огнем і мечем до приняття єго віри. Магомет хотів ширити свою віру і ноза границями Арабії, але несподівано заскочила єго смерть в Медині 632 р.

Наслідники Магомета носили назву халіфів і були так як Магомет найвисшими володарями і найвисшими єреями. За другого з ряду халіфа Омара підбили Араби перську державу, а візантійській державі видерли Сирію і Єгипет, де під час занятя Александриї згоріла велика бібліотека. Араби виправлялися і на сам Царгород, але Греки знищили їх флоту за допомогою підводного огня і Араби відступили від міста.

Араби в Іспанії. Послідним з халіфів з родини Магомета був Алі. За єго панування вибухла ломова війна, серед якої прийшла до панування родина Омаядів 661.-750. Омаяди, перенесли столицю держави до Дамаску, підбили ціле північне побереже Африки, перейшли гібральтарський пролив, увійшли до Іспанії, побідили Візиготів під Херес де ля Фронтена 714. і здобули цілу Іспанію. З відси пробували Араби розширити своє панування на Галію, але побиті Каролем Мартелем залишили сей плян.

В році 750. вибухло проти Омаядів повстання, на чолі котрого став Абуль-Аббас. Цілу родину Омаядів вимордовано, лише од-

ному з них Абдер-Рагманови удало ся утечі до Іспанії, де дав початок новому осібному халіфатови Омаяців в Іспанії. Столицею нового халіфату була Кордова, де арабська наука дійшла до найбільшого розвою, найкрасше розвинули ся ту медицина, математика, географія і астрономія. І в штуці полишили Араби богато памяток в Іспанії; до найкрасших належать мошія в Кордові і палата Альгамбра. Арабська штука не була оригінальною, бо Араби приймали ріжні первні від всіх підбитих народів. Їх оригінальністі первнями були мінарети, високі а стрункі вежочки і арабески. Магонет заборонив всім музулманам рисувати і малювати людей та звіріята, тому богаті у фантазію Араби, обмежувалися в рисованю і мальованю ріжніх простих і кривих ліній, які разом взяті давали вигляд пестрих килимів. Такі малюнки звали Араби арабесками).

З поміж Аббасидів, що володіли від 750.-1258. вславився найбільше Гарун аль-Рашід, рівночасник Кароля Великого, великий покровитель науки і штуки.

§ 7

Франконська держава.

Кльодвик 481.-511. Франки, ґерманський народ, мешкав під час вандрівки народів над Реном і ділився на дві частини: франків надморських і франків салійських. Франки не творили одноцільної держави, але були поділені на численні племена, які отримав разом король Кльодвик, що був наслідником казочного короля Меровея, від якого ця династія Кльодвика носила ім'я Меровінгів. (481.-751.) Не перебираючи в засобах, зумів Кльодвик не лише зєднати під своїм скіптом всіх Франків, але постановив сполучити під євоїм володінням цілу нинішню Францію.

В середині Галії панував послідовний римський намісник Сиягрій, який по упадку західно-римської держави приняв титул короля і володів самостійно. Проти него звертається Кльодвик, побиває його в битві під Соасон 486. і кладе кінець римському пануванню.

Франки приймають християнство. В десять літ по битві під Соасон напав Кльодвик 496 р. на Алемані, які мешкали над горішим Реном, побив їх а їх край прилучив до своєї держави. Під час битви з Алеманами зробив Кльодвик обіт, що наколи удасться

єму побідити Алеман, то прийме Христову віру. Франки до сего часу були поганами і доперва по війні з Алеманами приняв Кльодвик разом зі своєю дружиною хрест по католицькому обряду. Приняття християнства Франками є дуже важною подією, бо Франки були першим німецким народом, що приняв христвяństво по католицькому обрядові. Всі Німці приймали християнство в ариянській ересі, через що були всюди зненавидженими давною католицькою римською людністю. Коли-ж Франки приняли хрест в католицькім обряді, вся давна римська людність звернула ся до них і помогала їм у всіх борбах з іншими не католицькими народами. Тимто і поясняє ся великі і легкі побіди, яких довершив Кльодвик на своїх сусідах.

Хотяй Кльодвик приняв хреєт, то в душі позістав на дальнє поганином, але де було єму потреба християнства для покриття своїх діл, там покористував ся ним дуже радо. І так під позором оборони католиків, переслідуваних Візиготами в південній Франції, ударяє на короля Візиготів Алярика II. побиває єго в битві під Поатіє (Poitiers) 507. і виперає Візиготів цілковито з півдневої Франції. Візиготам полішає ся від тепер лише піренейський півостров, де їх держава устояла ся ще до 711. р.

Наслідники Кльодвика. По смерти Кльодвика провадили єго сини дальші завойованя і розширили границі франконської держави, але незгода в королівській родині, довела до поділу держави. Істория панування наслідників Кльодвика се сумний образ нелюдянності, жорстокости, віроломства і родинних борб серед яких держава Кльодвика ділить ся на часті. Найбільше жорстокою і завзятою була борба поміж двома королевими, Брунегільдою з Австразії і Фредегондою з Нейстриї. Остаточно держава Франків поділила ся на дві часті, східну Австразію в якій переважав германський елемент і західну Нейстрию з перевагою романського елементу.

Кароль Мартель. Королі обидвох франконських держав не мали жадного значіння, а були королями лише з імені. Цілу управу держали в своїх руках урядники, що мали давнійше лише нагляд над двірським господарством і завідували королівським двором. Тоті урядники звалися Майордомами (*Maior domus*). Одним з таких майордомів був Пепін Молодший з Австразії, він побив майордома з Нейстриї і сполучив цілу франконську державу в своїх руках. Єго син Кароль Мартель, (Молот) управляв державою від 714.—741. р. і вславив ся побідою над Арабами, котрі здо-

бувши Іспанію впали до франконоської держави. В кровавій битві помежи двома місцевостями Тур а Поатіє (Tours, Poitiers) 732. що тревала сім день, побив Кароль Мартель Арабів, чим став немов щитом Європи, перед музулманами. Через сю побіду одержав Карол Мартель таке зпачінє і повагу, що єго син Пепін Малий, міг вже усунути послідного з родини Меровінгів і оголосити ся королем Франків 751. р.

§ 8.

Церковні відносини з початком середніх віків.

Папа Григорий Великий. Християнство від часу видання медиолянського едикту розвивалося дуже скоро. Богато до розширення християнства причинив ся ціsar Теодозій Великий, котрий заказав визнавати поганську віру.

З розширенем християнства розвивається також і церковна організація. На чолі громад стоять священики, котрі підлягають епіскопам, з котрих найбільше значення зискають з часом епіскопи Риму, Царгороду, Єрусалиму, Александриї і Антіохії, їх винесено

пізнійше до степеня патриархів. Найбільшого значіння зазнавали патриархи римські, яких вже в четвертім віці почало називати папами. Папи, як наслідники съв. Петра, приходять до чимраз більшого значіння, дістають провід на всіх синодах і рішають всі церковні спори. Значінє пап росте головно від сеї хвилі, коли папа Лев Великий охоронив Рим перед наїздом Атилі. Від сего часу зростає не лише духовна але і съвіцка влада пап. По упадку західно-римської держави були папи дійсними провідниками міста Риму, і пізнійше коли Греки здобули Італію і в Римі посадили цісарського урядника, цілий тягар оборони Риму перед Льонгобардами спочивав в руках папи.

До найбільшого значіння дійшло папство за Григория Великого (590.—604.) Завдяки стараням сего папи покинули Візиготи і Льонгобарди ариянізм і получили ся з католицкою церквою. Григорий Великий причинив ся рівно ж до заведеня християнства в Англії. В Англії ширило ся християнство єще за римських часів, однак під час великих вандрівок народів цілковито підупало. Доперва коли папа Григорий Великий вислав 597. р. до Англії съв. Августина з 40. Бенедиктинами, удало ся навернути на християнство цілу Англію. Протягом 60 літ Англія стала християнською і від

сего часу через цілі середновічні віки удержувала тісні зносини з Римом.

Святий Боніфатий апостол Німеччини. Папа Григорий Великий думав також про навернене Німеччини, однак дійсним апостолом Німеччини був Святий Боніфатий. Вінфрид, прозваний пізніше св. Боніфатием, уродився в Англії, проповідував Христову науку помежі Фрізами (в нинішніх Нідерландах,) а відтак удався до Гесії і Турингії, де в селі Гайсмарі був величезний дуб, посвячений богові громів Тонарові. Коло цього дерева сходилися погани і приносили жертви. Саме тоді як поганські Німці молилися в святім гаю, прийшов до них Боніфатий. Святий чоловік представляв їм, що се нерозумно почитати дерево, але Геси вправді слухали краснорічного місіонара, але не вірили його словам. Тоді приказав св. Боніфатий своїм товаришам зрубати дерево. Геси оставились і лячно дивилися на святотацке діло, они думали, що Тонар покарає зухвалих. Але дерево під ударами сокори затріщало і повалилося, а громів не було. Доперва тепер удалося св. Боніфатиеви навернути поган на Христову віру. Своє діло продовжав святий муж 30 літ, доки не поляг мученичею смертию. Його убили Фрізи 735.

Значінє монастирів в середніх віках.
Всюда, де лише навернув съв. Боніфатий по-
ган на Христову віру, закладав церкви і мо-
настири, з поміж яких найважнійшим був мо-
настир в Фулді.

Монастирське житє повстало на сході,
передовсім в Єгипті і на Синайськім півострові,
єще за часів великих переслідувань християн.
Богато християн ішло в пустиню, де творили
рід родин, рід села, але не мешкали по хатах,
лише по печерах. На Синайськім півострові
існують такі печери до нині. Коли число
поселенців в яким місци зросло, вибирали
они з поміж себе чоловіка, котрий вів провід
в молитвах, та рішав спори поміж пустинниками.
Єго звали попросту отцем (нинішній
ігумен). З часом покидали пустинники печери,
та будували спільні domi, але все так, що
кождий з них мав осібну свою келію. В сей
спосіб повстали монастири.

В західній Європі і Німеччині набрали
монастири доперва тогди більшого значіння,
коли съв. Бенедикт (жив він в Італії за часів
панування Остроготів.) заложив монастир в Mon-
te Cassino і надав монахам устави після яких
мали жити. (Устави Бенедиктинів були строгі.
Монахам не вільно було уживати до питя ні-
чого крім води, їсти могли лише прості стра-
ви, мясо вільно було їсти лише хорим. Мо-

настир у Фулді був заложений на правах сьв. Бенедикта.) Монастирі, яких з часом повстало в Німеччині богато, відограли в житю Німців велику роль. Живучи в найбільшій простоті і побожності, Бенедиктини не лише віддавалися Божій службі, але справляли пусті поля, закладали огороди, засівали збіжа, яких до тепер Німці не знали, займалися ремеслами, в своїх тихих келіях гостили подорожніх і убогих. Они займалися також науками, та відписували релігійні книги (друку тогди єще не знали, а всі книжки були писані) і твори старих грецьких та римських писателів. Рукописи прикрашували они малими малюнками (мініатурами) і красними початковими буквами (ініціялами.) Кождий монастир був проте не лише огнищем Христової віри, але і опікуном просвіти серед навернених народів.

Друга часть.

Часи від панування Кароля Великого (768. р.) до першого хрестоносного походу. 1095.

§. 1.

Держава Франків під династією Каролінгів.

Пепін Малий. Син і наслідник Кароля Мартеля не вдоволив ся титулом майор-дома, але хотів сам стати королем, тому усунув послідного короля з роду Меровінгів. Щоби мати правну підставу до панування, скликав Пепін всіх франконських вельмож і запитав їх, чи годяться на се, щоби він був їх королем. Коли-ж Франки згодилися на се, вислав Пепіна послів до папи з запитацем, „Хто має бути королем, чи сей що нічо не робить, лише носить королівський титул, чи сей, котрий править державою, а не має сего титулу?“ Коли-ж папа відповів; що сей повинен називати ся королем, котрий править державою, Пепін приняв титул короля, а по-

слідного Меровінга Хільдерика III. осадив в монастири. В сей спосіб став Пепін основателем нової династії Каролінгів 751 р.

Початок папської держави. Від часу як Льонгобарди заняли північну Італію, настали тяжкі часи для Риму і пап. Льонгобарди обходилися з давніми мешканцями дуже жорстоко, відобрали їм їх поля і замінили в більшій частині своїх невільників. Жорстокий Альбоїн умер неприродною смертию. Коли Льонгобарди перебували в Угорщині, провадили борби з іншим німецьким народом Гепідами. Гепіди в борбі були побиті, Альбоїн убив їх короля і з черепа єго голови казав зробити для себе чашу до пиття. Дочка убитого короля, Розамунда мусіла стати женою Альбоїна. Коли раз Альбоїн змусив свою жену, пити вино з чаші єї батька, Розамунда зімстила ся на Альбоїні і убила єго.

Помимо смерті Альбоїна, Льонгобарди осіли в північній Італії, ба навіть почали розширяти своє панування на середчуку і півднєву Італію. В короткім часі лишилися при Візантійцях лише східні побережя середчої Італії, півднєва Італія, а на західних побережжях лише Генуя і Рим. Коли ж Льонгобарди протягнули свою руку по Рим, папи бачучи, що візантійські цісарі не в силі оборонити Рим перед Льонгобардами, звернули

ся з просьбою о поміч до Пепіна Малого, короля Франків. Пепін, котрий одержав від папи почесний титул римського патриція, з яким був звязаний обовязок боронити католицьку віру і папу, виправляв ся два рази до Італії і не лише освободив Рим від нападів Льонгобардів, але відобрав їм частину Італійського побережа від горла Паду до Анкони з містом Равеною і надав сї краї папі 756. В сей спосіб став Пепін Малий основателем папської держави, яка устояла ся до 1870 р.

Кароль Великий 768.—814. ієго війна з Льонгобардами. Пепін полишив по собі двох синів Кароля і Карльмана, поміж котрих поділив свою державу. Карльман помер вже по кількох лїтах і Кароль званий Великим одержав цілу франконську державу. Кароль жив в незгодї з Льонгобардским королем Дезидериєм, бо розвів ся з єго дочкою, яку відослав до Італії і оженив ся в друге. Коли-ж прибули до Дезидерия сини Карльмана, котрим Кароль не хотів дати частини держави, король Льонгобардів станув по їх стороні і зажадав від папи, щоб коронував їх королями Франконії. Коли-ж папа відмовив сему жаданю, Дезидерий ударив на Рим. В оборонї папи виступив Кароль, увійшов з війском до Італії, обляг Дезидерия в Павії, взяв до неволі, а себе казав в Медиолянї коронувати

желізною Льонгобардскою короною 774. Кароль полішив Льонгобардам всії їх права і свободи, але коли льонгобардські пани підняли повстане, Кароль запровадив в північній Італії франконьский устрій. Держава Льонгобардів упала, по них лишилися лише назва Льомбардска низина.

Війна Кароля з Саксонцями 772.—804. Найдовшу понад 30 літ війну вів Кароль з Саксонцями, котрі замешкували краї де є нині провінції Прус Вестфалія і Гановер. Саксонці були тоді єще поганами і часто нападали на державу Франків. Щоби освободити ся перед їх нападами розпочав Кароль з ними борбу і хотів навернути Саксонців на християнство. Вже в першім поході покорив Кароль Саксонців, але коли лише виправив ся проти Льонгобардів, повстали Саксонці під проводом Вітекінда, котрий підносив все нові повстаня, як лише Кароль опускав Саксонію. Доперва коли Кароль переселив цілі тисячі саксонських родин до інших країв, а в їх краю позакладав франконьскі оселі, зникла відпорність Сасів, сам Вітекінд, відячи що опір Каролеви є неможливим, прибув до Кароля і приняв съв. Хрест. Для скріпленя Христової віри заложив Кароль в Саксонії вісім епіскопств, які мали дбати про дальнє ширене християнства.

Війна з Баварисю і Аварами. Бавария була вже від довгих літ під зверхностю Франконії, але последній князь Баварії Тасільо хотів освободити ся з під зверхності Кароля. Він казав, що не хоче бути підданим сего, котрого батько був королівським слугою, (Батько Кароля Пепін був з початку майордомом) і отримав ся, з диким народом, що мешкав в нинішній Угорщині, Аварами. Кароль впав до Баварії, побив князя, а Баварію замінив на франко-альманську провінцію.

Відтак звертається Кароль проти Авар. Нинішня Угорщина була з давен давна прибіжщем диких орд, з якими воювали вже римські цісарі. (Тряян). Ту перебували Гуни, а по них прибуло дике монгольське племя Авари. Авари так як Гуни прибули з Азії перейшли східну Європу і поселилися в Угорщині, закладаючи поміж Дунаєм та Тисою свої укріплені табори звані перстенями. З відси нападали рікрічно на сусідні краї і грабили їх немилосердно, тому постановив Кароль їх цілковито знищити. В першім поході взяв участь сам Кароль і дійшов до ріки Раби, в другому поході син Кароля Пепін дійшов аж до Тиси, завоював і знищив цілковито землю Авар. Під час борб з Аварами заложив Кароль Великий около 800 р. на сході своєї держави східну мархію Ost-mark, яка дала початок нинішній Австро-Угорській монархії.

Війни з Норманами і Словянами. Війни з норманським народом Данцями і зі Словянами вів Кароль лише в цілі обезпечення границь. Данців Кароль вправді побив, але не міг їх упокорити, за се війна зі Словянами була для Кароля щасливійшою, і много словяньських племен на східній границі держави Кароля від Балтицкого аж до Адриатичного моря покорило ся Каролеви.

Війна з Арабами. В році 778. виправляє ся Кароль до Іспанії. Коли один з Омаядів Абдер Рагман заложив новий халіфат в Кордові, намісник з Барцельони не хотів єму піддати ся і удав ся до Кароля з просьбою о поміч. Кароль вирушив до Іспанії, здобув майже цілий край межи Піренеями а Ебром, але не міг здобути міста Сарагоси. Під час повороту напали Баски, нарід мешкаючий в горах північної Іспанії, на задню сторож Кароля в Ронセルванськім провалі і знищили єї цілковито. В тій борбі згинув хоробрий вождь Кароля Ролянд. Пізнійше повстали численні поданя про Ролянда. Оповідано, що Ролянд побачивши, що всі його товариші полягли, не хотів допустити до сего, щоб його меч цілий дістав ся в руки ворогів, тому ударив в марморову скалу і хотів розбити, але меч не розбив ся, лише скала розпала ся на двоє. Тоді Ролянд затрубів так

сильно на своїм розі, що Кароль, який був вже віддалений вісім миль, почув єго, вернув на поміч Роляндови, але вже не застав єго живим. Дещо пізнійше вислав Кароль нові війска до Іспанії, які здобули країну по ріку Ебро, де Кароль утворив іспанську мархію.

В наслідок сих воєн утворив Кароль велику державу, яка розпростирава ся від Атлантицького океану і ріки Ебро на захід по Лабу, Салю і Рабу на сході, від моря Німецького і Балтийського на півночі по місто Беневент в південній Італії.

Кароль Великий римським цісарем 800 р. Кароль Великий опікував ся горячо католицькою церквою і боронив голови церкви, римського папу. Коли-ж в Римі вибухли заворушення і частина римської шляхти противна папі Львови III. прогнала єго з Риму, вирушив Кароль з війском до Риму, де покарав винних. З вдячності за се папа Лев III. вложив Каролеви під час Різдвяних свят на голову золоту цісарську корону. Через сю коронацію був Кароль Великий вивисшений понад всіх володарів Європи. Титул римського цісаря не дав вправді Каролеви більшої влади, але підніс високо єго достоїнство. Від тепер наслідники Кароля Великого виправляють ся до Риму, де приймають з рук папі цісарську корону. Титул римського цісаря перейшов з ча-

сом на німецких королів. Факт коронації Кароля римським цісарем важний єще і тим, що він довершив звязь двох найбільших достойників західної Європи, папи і цісаря, около котрих обертає ся від тепер ціла істория західної Європи в середніх віках.

Внутрішні відносини в державі Кароля Великого. Не легко було удержати лад і порядок в великій франконській державі, яка складала ся з ріжніх народів і племен, котрі вже передтим мали свої права звичаї і обичаї. Тому то прозвано Кароля Великим, не так за його славні побіди, як більше для того, що був мудрим господарем, законодавцем і учителем своїх підданих. Щоб легше управляти державою, поділив єї Кароль на округи звані графствами і марграфствами. На чолі графств стояли графи, над марграфствами або інакше званими мархіями стояли марграфи. Графи мали в своїх руках власті съвітську, судову і провід над загальним ополченням, марграфи до сего мали єще обовязок, боронити границь держави перед наїздниками. Кілька разів до року висилав Кароль своїх урядників, так званих королівських відпоручників, хотійби до найдальших округів своєї держави, щоби наглядали чи графи і марграфи добре управляють своїми землями. По повороті

складали королівські відпоручники найточнійші справоздання королеви.

Народні збори і капітулярия. Держава Кароля Великого складала ся з ріжних країв і народів. Надати всім народам і краям однакові права було тяжко, бо кождий з цих народів чи країв, жив передтим відрубним політичним житєм, мав свої вироблені права, звичаї і обичаї, до яких вже призвичаївся і з жив ся з ними. Полишити всім народам їх давній устрій і права було небезпечно, бо се велоби не до зіляння всіх народів в одну щілість, а до розбиття новозбудованої держави. Кароль пішов середною дорогою. Він полишив підбитим народам їх деякі права, які лише лещо позмінював, а рівночасно вдавав королівські розпорядження, звані капітулярями, які обовязували всі народи його держави. В сей спосіб позискав собі Кароль підбиті народи, бо не ограблював їх з питомих їм порядків, а з другої сторони не допускав до розбиття держави.

В найважнійших справах питав Кароль о раду народні збори, які сходилися два рази до року. Весняні збори звалися великими, осінні малими; весняні збори називано також маєвим полем, хотій не все відбувалися в маю. На збори зїздилися так сьвіцькі як і духовні достойники разом зі своїми

ленниками, на зборах збирало ся загальнє опочнене, приходив і доокресний нарід. Збори рішали про війну і мир, на зборах змінювано правні постанови, та видавано нові. Нові розпорядження короля списувано і оголошувано в цілій державі. Сі розпорядження були якраз капітулярия. На весняних зборах відбувався також перегляд війска.

Февдальний устрій. За Кароля Великого кінчить формувати ся новий державний устрій званий февдалізмом. Коли котрий вождь, або німецкий король здобув якусь країну, задержував в завойованим краю королівську владу. Підбитому народові відбирали наїздники $\frac{1}{3}$, або $\frac{1}{2}$, часом $\frac{2}{3}$ землі, яку король ділив межи себе і свою дружину. Найбільшу частину $\frac{1}{2}$ або і більше здобутої землі задержував король для себе, другу меншу частину давав на вічне посідане своїй дружині. Першу себто королівську частину ділив король на часті і роздавав поміж своїх дворян, але не на вічність, лиш на так довго, доки обдарований землею служив королево війсково. Король міг даровану землю коли небудь відобрati і надати другому. Такі надавані землі звали ся „ленна“ (Lehen). Той котрий одержував землю звав ся ленником або вазалем і був обовязаним на кожде королівське візване станути з оружиєм в руці

і піддати ся все королівському судови. Той що надавав землю звав ся леннодавцем. Великі вазалі ділили одержані землі на менші частини і надавали своїм підвладним, котрі присягали їм на вірність і мали воювати під хоругвою свого пана. Військова служба в сих часах була дуже тяжкою, тому бувало часто, що зовсім вільні і незалежні, але не заможні люди, самі піддавали ся під опіку великих панів, щоби увільнити ся від військової служби, або знайти у можних панах сильну оборону; і в сей спосіб ставали они ленниками панів. За часів Меровінгів могучі майордоми змушували великих панів піддавати ся під їх опіку і ставати їх вазалями. В сей спосіб витворив ся побіч пануючого цілий ряд ленних панів і вазалів, а новий порядок опертий на ленництві названо февдальним, який опирався на тим, що за посіданє землі, мусів посідаючий поносити тягарі в користь свого пана. В нагороду за вірну службу позволяв король і ленні пани вазалям, переказуваги свої ленна синам, через що з часом доживотні ленна стали родинними і наслідними.

Стан науки за Кароля Великого. Кароль був великим приятелем науки і штуки. На його дворі пробувало все богато учених, як англійский учений Алькуїн, що учив діти Кароля, Айнгард (Einhard) автор житєписи

Кароля Великого, льомбардський історик Павло Діякоң інші. Найбільшу увагу звертав Кароль Великий на німецьку мову, казав збирати стаді німецькі пісни, хотів навіть складати німецьку граматіку. Сам приставав дуже радо з учсними і старав ся від них богато навчитися. Єще в старшім віці учив ся Кароль латинської і грецької граматики та астрономії. Під свою подушку клав все табличку і рисік і коли вночі збудився, вправляв свою тяжку руку в писаню. Для образовання народа закладав він численні школи при епіскопських катедрах і при монастирях, та казав переводити молитви на німецьку мову. Праці і старанням Кароля Великого потреба завдячували, що просвіта; яка улала цілковито під час народних вандрівок, починає поступенно в західній Європі підносити ся. Кароль Великий юпікувався також рільництвом, промислом торговлею, та старався піднести добробит в своїй державі.

Сталої столиці Кароль не мав, найрадше перебував він в Аквізграні де побудував красну палату і величаву катедру.

Смерть Кароля Великого. Кароль Великий був високого росту, сильний, рідко хорував, жив умірковано і був приятелем тілесних вправ. Любив дуже лови і часто вибирався в ліси на дикого звіра. Під взглядом

релігійним був справедливим, побожним і милосердним. Хотяй був съвідомим своєї сили і могучости, не був ніколи гордим. Єго одіж була простою, звичайно носив він сукна ткани руками єго жінки і дочок. Кароль помер в 72. році житя і полішив престіл свому синові Людвикові Побожному.

Людвик Побожний 814.—840. дорівнював батькови лише постагою. Був ученим, тихим, побожним, але нездібним до управи так великої держави. Франконьска держава складала ся з ріжних народів, у котрих єще не вигасла пам'ять давної свободи. Удержати всі підбиті народи в послусі міг лише муж рішучий, обдарований великими здібностями, а Людвикові Побожному як раз сего браковало.

В кілька літ по вступленю на престіл, поділив Людвик державу Франків поміж своїх трех синів. Коли ж пізнійше оженив ся в друге з баварською княгинею Юдитою, мав від неї сина Кароля, котрому хотів також визначити частину землі. Старші брати не згодили ся на новий поділ держави, тому прийшло мажи багъю а сичам і до війни. На поля Ротфельд зійшли ся обидва війска. Єще перед битвою сини перекупили богато приклонників Людвика Побожного, які під час битви перейшли ва сторону синів, а Люд-

вик Побожний з горсткою вірних дістав ся до неволі. Місце битви на памятку зради назвали з сего часу „Полем ложи.

По битві приказав найстарший син Людвика Льотар, визнавати батькови прилюдно свої гріхи і зреchi ся престола. Таким поступованем Льотара обурили ся молодші сини, визволили Людвика з рук найстаршого сина і посадили в друге на престолі. В кілька місяців перед смертю Людвика прийшло до нових непорозумінь межи цісарем і наймолодшим сином Людвиком, а нову війну спинила лише смерть Людвика Побожного.

Договір в Вердені 843. Сини Людвика не могли погодити ся при поділі краю, межи ними вибухла війна (з одної сторони Льотар з другої молодші Людвик званий німецким і Кароль Лисий.) В битві під Фонтанетум 841. молодші братя побили Льотара і змусили до нового поділу краю. 843. р. зіхали ся всі братя в Вердені, де поділили державу Кароля Великого. Льотар, як найстарший дістав цісарський титул, північну Італію і пас землі обмежений зі сходу Реном і Альпами з заходу Роданом, Мозою і Скальдою. Краї на захід від сего паса дістав Кароль Лисий, на схід Людвик Німецкий. В сей спосіб держава Кароля Великого розбила ся на три часті. Головна вага верденського договору лежить

в тім, що границі нових держав відповідали менше більше границям трьох народів німецького, французького і італійського.

Нормани. Борбapo між Каролінгами і подiл держави Кароля Великого ослабили владу монархiв, а пiднесли значiнє королiвских вазалiв. Держави Каролiнгiв були слабими, а силу їх нищили єще напади Норман, що рiк рiчно наїздили держави Каролiнгiв.

В часах Каролiнгiв жило в нинiшнiй Данiї, Швециi і Норвегiї войовниче, поганьске, германьске племя Нормани. Наймилiйшим занятiем сих племен був наїзд на чужi краї i грабiж. На своiх маленьких лодках якi в потребi переносили на раменах, плили Нормани в далекi краї. Побережа Нiмеччини, Франциi, Англiї бачили їх дуже часто, ба нераз заїздили Нормани в далекi краї, як до Ісландiї, знали Гренляндiю, а мабуть i Америку. Навiть столицi держав Париж, Аквiзграм не були вiльними перед їх нападами. Нападали Нормани нечайно i заки зiбралo ся вiйско до оборони краю, Нормани вже опускали край з богатою добицею. Нормани були так страшними, що королi Франциi входили з nими в переговори, а навiть вiддали їм 911. р. Нормандiю, яко дiдичне ленно. Вiра Норман була поганьска, найбiльше почитали бога Одiна, котрого представляли собi однооким старцем,

що опікує ся війнами. Після віровання Норман пробував Одін в небі званім Вальгаля, де нема жадних женщин, жадних рабів, лише рицарі і люди померші в борбах.

Франконська держава по верденськім договорі. По верденськім договорі не було гаразду в Франконській державі Брати вели з собою часті борби, а тимчасом Нормани грабили їх краї, пустошили міста і убивали людей. Они вдерали ся на своїх човнах глибоко в край Реном, Льоарою, Гаронною, Лабою, ограбили міста Руан, Париж, Бордо, Гамбург і лише по заплаченю великих окупів уступали з краю. Не менше терпіла східна частина франконської держави від Словян. Людвік Німецький мусів безнастанно воювати з Чехами і Моравянами.

Найскорше вимерла з поміж Каролінгів лінія Льотара. Ціарська корона мала припасти після старшеньства Людвікови Німецькому, але Кароль II. Лисий упередив брата, прибув скорше до Італії і коронувався ціарською короною. Наслідник Людвіка Німецького Кароль III. Грубий, здобув корону західної Франконії, виправився до Риму, де придбав собі титул ціаря 885.—887. Кароль Лисий був послідним, котрий сполучив в своїх руках цілу франконську державу, але показав ся нездарним володіти так великою

державою. Коли-ж місто вирушити проти Норман, котрі облягли місто Париж, увійшов з ними в договір і обовязав ся платити їм данину, скинено Кароля з престола, почім франконьська держава поділила ся на 5 частий. Західну Франконію, що дає початок нинішній Франції, східну Франконію себто Німеччину. По межі обома державами лежали дві меньші держави Бургундия висока і Бургундия низька. Пятою державою була Італія, де панував довший час нелад і де ріжні князі видирали собі взаємно цісарську корону.

Під час сих борб упало значінє цісарів, а зросла дуже повага і значінє пап, передовсім завдяки енергічному папі Миколаєви I. около 860 р. (858.—869.) котрий утверджив над цілим заходом зверхність пап, а єго наслідники були вже так сильними, що могли розпоряджувати цісарською короною.

Вимерте Каролінгів. По упадку Кароля II. Грубого вибрали пани у східній часті франконьскої держави себто в Німеччині королем хороброго Арнульфа 887.—911. Арнульф побив Норман; удав ся до Італії, де приняв цісарську корону, однак не міг оперти ся напираючим зі сходу Словянам, а іменно князеви Святополкови, котрий злучив бо-

гато Словян під своїм скиптом і оснував Мелико-моравську державу.

Наслідник Ариульфа Людвік Дитина 899.—911. був послідним з роди Каролінгів в Німеччині. За єго панування довершився поділ Німеччини на 5 князівств: Баварію, Саксонію, Алеманію, Франконію і Льотарингію. Пануючі в них князі були силнійшими від короля і слухали єго, тоді як хотіли, так що в дійності Німеччина складалися з 5 осібних держав.

У Франції стараються видерти корону Каролінгам князі Франції, що мали свої посіlosti довкола Парижа, доки остаточно 987, не засів на престолі Гуго Капет, котрий дає початок новій французькій династії Капетінгам.

§ 2.

Словяни.

Найдавнійші відомості про Словян. Словяни се народи що замешкували полуднево західні та середучі краї нинішньої Росії. Їх оселі сягали від Карпат до Валдайської височини, на північ сягали по Балтицке море і Німан, на півдни граничили з грецькими кольоніями над Чорним морем. Найдавнішими предками Словян можемо уважати Ге-

родотових Неврів і Андрофагів. Грецький писатель Геродот був на північних берегах Чорного моря і подав важкі відомості про мешканців нашої території; та жаль они дуже баламутні і неясні, Дещо точніші і більші відомости про Словян знаходимо у Тацита і Плінія, у котрих виступають Словяни під іменем Венедів.

Вандрівка Словян. В часах великої вандрівки народів, змінювали свої оселі рівно ж і Словяни, а головний рух словяньскої вандрівки припадає між 450.—650. роком. Серед вандрівок зайшов у наших Словян дуже важкий факт; в тих часах відділюються і відокремляються поодинокі народи, та стають жити осібним відмінним житєм. Словяньска еміграція ріжнить ся від німецкої, бо під час коли Німці вандрували шумно, повалювали давний лад і порядок, Словяни емігрували спокійно і занимали вбільшій часті поліщени вільні простори. Еміграція Словян розпочала ся майже рівночасно з німецкою, однак з причини браку жерел не можна перед нападом Гунів про неї нічого говорити. Найбільший еміграційний рух обняв Словян по розбитю Алян і Готів, що були домуючими панами на нашій території перед нападом Гунів. В тоті часи починають Словяни ділити ся на три групи. Перша се Анти,

котрі полишили ся на давних оселях в нинішній середучій Росії; друга Венеди, що вирушили на захід і трета се ті що виємігрували на південний захід під назвою Словен.

Важніші словяньські племена. З часом поділили ся Словяни на численні племена. Важніші з них були. Поляни над середучим Дніпром довкола Києва, на схід від них сиділи Сіверяни, на захід над рікою Припетию Деревляви, на півдні між Бугом а Стиром мешкали Дуліби, над Дністром і Прutом Тиверці і Угличі. Над Ільменським озером сиділи Новгородяни, над жерелами Двини і Дніпра Кривичани і Полочани, межи Дніпром а Десного Радимичі, над Окою Вятичі. На островах балтійського моря сиділи Руяни, в долині Варти над озером Гопло Поляни (предки Поляків), над серелучого Вислою Мазовяни, межи Лабою а Одрою Оборити, над середучою Одрою Шлезані. В ниніших Чехах мешкали Чехи, над Моравою Моравяни, на західних збочах Карпат Словаки, у східних Альгах Словенці, в нинішній Дальмациї, Сербії і Хорватії, Серби і Хорвати.

Устрій, звичаї і обичаї Словян. Суспільний устрій Словян був патриархальний. Родина була підставою села. На чолі родини стояв батько, або найстарший член родини. Родина посідала спільнину маєток. Кілька

родин творило поколінє; всі, що належали до покоління були свободні і собі рівні. Найвищою владою у Словян було віче, в якім брали участь всі, що належали до покоління.

Словяни жили просто, мешкали в малих хатках, звичайно далеко віддалених від себе, були побожні, релігійні, горячо привязані до своєї землі, свободу щілили вище житя, в обходженю з другими булі ширі, отверті і гостинні. При тім всім відзначалися трудолюбивостію, ощадностію і зносили терпеливо голод, спрагу і трул. До війни були не охочі і брали за оружись лише в обороні землі, та личної свободи. (Їх оружиєм були щит, ратище і стріли; боролися все пішо.) Не бракувало Словянам і лихих прикмет, як брак згоди і витревалости та наклін до сварки, тому і не дивно, що позбавлені всякої тіснійшої політичної організації скоро підлягли чужим наїздникам.

Релігія Словян. Віра Словян була поганською, однак мали они понятє про одного великого бога, котрий удержує цілий сьвіт, нагороджає добрі і карає зло. Сего бога почитувано під ріжними назвами: Перун, Сварог, Радегаста, а найчастійше під іменем Святовида, котрого представляли собі з чотирма обличиями (бог, що все видів на всі 4 сторони сьвіта.) Побіч найвищого бога

почитували Словяни інших менших богів, як Даждьбога або Хорса бога сонця, Морену богиню смерти, Ладу богиню краси і весни, та віддавали почесть меншим божкам як Дідам (опікуни ломів) Русалкам, Топелицям і ін. Головні съята у Словян були в честь бога сонця: Коляда, яке обходили з кінцем грудня в честь повертаючої сили сонця і Купало в літі в честь родючої сили сонця. Словяни вірили в посмертне жите, в нагороду або кару за свої діла. Тіла померших палено, або закопувано в землю, а при похороні спровалювано великі банкети.

Перша словяньська держава. В часах великої вандрівки народів переходили через словяньську територію ріжні орди, яким все підлягали Словяни: як Гуни, Болгари Авари. В борбі з ними повстає перша словяньська держава. Якийсь чоловік, іменем Само, незвістного походження (чи Словянин чи Франк) зорганізував около 650. р. денеякі словяньські племена, скинув аварське ярмо, ба навіть відпер франконські війска, які напали на єго державу, однак, по смерті Самона, єго держава дуже скоро розлетіла ся.

Великоморавська держава. Нова словяньська держава творить ся в IX віці, а осередком її стає Моравія, яка під проводом князів Мойміра, Растича, а перевовсім Свя-

тополка, доходить до великої сили, Велико моравскі князі, головно Святополк, змусили богато словяньских племен межи Дравою а Лабою до признання їх зверхності, а Святополк був так сильним, що опер ся навіть німецькому королеви Арнульфови. Столицею Велико-моравської держави був Велеград. Велико-моравска держава устояла ся до 906. р., колито Мадяри, котрі поселили ся в Угорщині знишили єї цілковито.

Св. Кирил і Методий. В Велико-моравській державі старали ся ширити Христову віру німецькі съященики, але їх успіхи були дуже малі. Доперва коли велико-моравський князь Растич просив грецького цісаря Михайла III., щоби єму прислав грецьких місіонарів, вислав цісар до Моравії двох братів Кирила і Методия. Они походили з Солуня від вітця Грека а матери Словянки. Щоби легше навернути Славян на Христову віру, постановили брати завести у Словян церков з грецким обрядом і словяньскою мовою. В тій цілі св. Кирил винайшов нову азбуку звану глаголитикою і спільно з братом переложив на словяньську мову евангелиє. На візванє велико-моравського князя удають ся обидва брати до Моравії, де навертають на Христову віру Моравян, Чехів і Словаків. Мимо всего грецький

обряд не удержав ся в Чехах і Моравії, де вже по смерти съв. Кирила взяв верх латинський обряд. Ученики обох перших словяньских апостолів вийшли з Чех і Моравії і удалися до Болгарії, де їх радо принято. Ту в Болгарії уложив епископ Климентий нову славяньську азбуку „кирилицю“ в якій списано всі съвяті книги.

§. 3.

Передісторичні часи людскості.*)

Вступ Щоб мати повний образ рідної історії потреба бодай в коротці перейти історію рідного краю, ще перед тим, заки витворила ся руска держава, та заняти ся передісторичними часами України Руси. А коли слідячи toti часи зайдемо в зад вже так далеко, що вже не будемо в силі, знайти якого небудь сліду про наш народ, то єще не буде вільно нам станути, але будемо мусіли

*) В приладженню усту ів з історії України-Руси послугував ся я передовсім працею Вп. п. професора Михайла Грушевського під заголовком Істория України-Руси.

іти дальше і говорити про Словян, бо перевідуючи історію Словян, будемо переповідати рівночасно історію нашого народа, що був і є частию Словян. Коли ж в кінці не знайдемо вже жадних слілів Словян то і тоді не буде вільно спинити ся нам, ми мусимо іти в зад і пізнати історію людства, поступенний умовий розвиток чоловіка, бо пізнавши розвиток людського роду, пізнатомо також і себе.

Культура і її поділ. На вступі мусимо вперед відповісти на питання „Що се є людськість“? Ниніє понимаємо людськість як скомбіновану з одиниць цілістю, виходимо з поодинокої індивідуальності, від поодинокого чоловіка і з великого числа поодиноких людей творимо цілість, яку в'яжемо з собою ріжними духовими вязами. Так само стойть реч і з народностю. З поодиноких людей, котрі почивають ся до спільної єдності, котрі мають спільні ідеали, історію, звичаї і обичаї, складає ся народ.

Перші люди стояли на дуже низькім ступені культури. Взагалі перших людей можна порівнати з малими дітьми. Як дитина, що приходить на світ не знає нічого, а десь перша з часом пізнає особи і предмети, які єї оточують і учить ся їх називати, так перші люди мусіли все пізнавати. Ба нині дити-

нї учити ся легше, бо она має учителів, в першій мірі родичів і родину, а перший чоловік мусів все сам пізнати, сам назвати, томуто чоловік образував ся і розвивав свій ум дуже поволеньки. Всякий результат розвою чоловіка чи людскості, зовемо культурою. Культура се осягнений степень розвою людства в єго духовім житю і в єго способі житя. Після сего, чи чоловік розвивав ся більше духовно, науково, чи більше практично, щоби винайти способи до легшого житя розріжняємо культуру духову і матеряльну.

Матеряльна культура є се рід способу житя в побіджуваню супротивних перепон людскости. Як се розуміти? Возьмім примір. Чоловік хоче їсти, а звіря не хоче дати ся єму зловити. Звіря ставить єму отже перепону. Чоловік думає як зловити звіря, видумує копє, лук, сіти, ловить звіря і перепона побіджена. Чоловікови зимно, се знов перепона єго доброму житю. Як єї побідити? Чоловік убирає ся, ставить хату, зимно устуває і чоловік знов побідив супротивну перепону. Спосіб житя, як побіджувати супротивні перепони людскости зовемо матеряльною культурою.

В розвою матеряльної культури розріжняємо чотири степені. Польоване, риболовство, кочівництво і рільництво. Ріжниця поміж сими

чотирма степенями не є занадто острою і перехід з одного степеня в другий буває часто дуже незамітним.

Під час першого степеня, себто часів польовання, чоловік жив в дикім стані. Він нічим не журав ся; а дбав лише про се, щоб мав що їсти, про завтра ніколи не думав. В періоді риболовства став чоловік культурно вже висше, почав опановувати воду, та обдумував средства, як ловити рибу. Чоловік живучий на степені польовання і риболовства, не умів нагинати природи до своєї потреби. Се значить, чоловік брав все так, як давала єму природа. Нині мясо варимо, тогди чоловік не умів варити, а їв сире мясо, він не умів зварити води, побудувати хати, зробити собі оружия, а брав все так як давала єму природа.

Дуже великого значіння для розвитку матеріальної культури було винайдене огня, який правдоподібно пізнав чоловік з гори, вправді не з неба, але з хмари. Ударив грім запалив ліс, а чоловік лише старався овічне удержане огня. Так само случайно мусів винайти чоловік спосіб добування огня. Чоловік хотів вирівнати два кусники дерева, а що ножа нії сокири єще не знав, тому вигладжував дерево за помочию тертя одного о друге. Терте викликує тепло і зовсім можливо, що від тепла запалилося дерево, а коли чоловік

пізнав спосіб добування огня, міг від тогди добути єго коли хотів.

Богато для розвою матеряльної культури причинило ся оружие, яким послугував ся чоловік будьто до зачіпки будьто до оборони. З початку оружие перших людей було дуже просте; як дерево з обсмаленим кінцем, остре камінє, кости звірят, ости великих риб. Доперва з часом почато оружие видосконалювати і то головно коли пізnamо елястичність, бо від тогди почато уживати лука і стріл. Побіг оружия допомогло чоловікови начинє опановувати природу. З початку уживано на начинє випуклих мушоль, доперва з часом пізнано, що випалена глина є непромакаючою, і почато з глини робити начиня.

З часом научив ся чоловік поконувати віддалене, винаходячи віз і човно, ставив собі хати з початку в скалах, відтак будував domi. В періоді польовання і риболовства освоїв чоловік деякі звірят, як пса, корову, свиню, коня. З освоєнem звірят наступила цілковита зміна в житю чоловіка. Чоловік посідав звірата, мусів дбати про їх виживлене. Він випасав свій товар на однім місци так довго доки стало пашl, відтак звивав свій табор і вандрував в нові околиці, де було подостатком поживи для товару, не мав він сталої оселі, а переношив ся з місця

на місце. Такий спосіб житя зовемо кочівництвом.

З часом пізнав чоловік, що вкинене зерно в землю видає великі плоди. Се дало початок до рільництва, яке має в розвитку культури дуже велике значінє, бо спричинює стацій осідок, утворене загороди і союзи поодиноких людей, що ведуть до основання села, міста та держави.

Як довго чоловік жив на степені кочівництва, так довго опирав ся цілий устрій на родовій організації, себто на союзі поодиноких родин. З хвилею сталої оселі якого не будь племени, упадає родова організація, а наступає організація сільска, територяльна, зі спільним лісом, пасовиском і лукою. В селі повстають ремісники, котрі працюють для села, за що інші стараються о їх удержанні. Ремісники дають свою працю в замін за плоди і так повстає початок пізнійшої торговлі. З часом наступає виміна річний. Однак виміна поодиноких предметів за інші, буває нераз дуже тяжкою. Приміром: має хтось на продаж коня, а хоче купити убране. Кравець має на збуті убране, але єму коня не потрібно і так обидва мають товар до збутя, а не можуть зробити доброї заміни. Щоби улегшити виміну, винаходить чоловік се, що ми нині зовемо гріш. З початку уживано гроший в натураліях;

красні мушлі, шкіри звірят і т. і., з часом почато бити гроші з благородних металів. Нині уважає ся грошем лише золото, місцями і срібло, а гроші з інших металів, чи паперові гроші, се нічо іншого як лише векслі, за які держава має в кождій хвилі видати на жаданє золотий гріш.

По серед сільських організацій повстає і розвиває ся місто, яке стає осередком краю і осередком дальнього розвитку культури. В місті відбувають ся торги, через що сходить ся ту доокресний народ. В містах повстають варстati, склади, витворює ся широкий промисл, а з піднесенем промислу росте торговля так внутрішна як і заграниця. Купці луčать ся в союзи, які повстають найскорше в Голяндії Англії а відтак в Німеччині. При помочі промислу і торговлі наступає нагромаджене великих капіталів, повстають банки і торговельні доми. З другої сторони побіч великих капіталістів виступає верства робучого люду, що живе з праці рук. Поміж обидвома розпочинає ся соціальна борба, не погоджена єще до нині.

Духова культура. Розвиток людськості на полях духовім, науково-просвітнім зовемо духовною культурою. Першою відзнакою духової культури є мова, передане своїх думок словами. Чоловік не умів володіти язиком так

як нині. З початку уживав він на означені окружуючих предметів дивних майже все однозначних звуків, а доперва з часом почав він лучити слова в речення і ясно висказувати свої гадки. Єще нині маємо богато народів, що уживають мови невиробленої, та немильозвучної.

Побіч мови виступає числене, з початку при помочі рук і палців, пізнійше самостійно і дає почин до аритметики. Дешо пізнійше розвивається геометрія (у Єгиптян).

О много пізнійше від мови виступає письмо, яке з початку є образкове, як єгипетські, гієрогліфи, відтак складове, де на один склад уживається одного знака, а доперва пізнійше приходить письмо звукове, якого уживаємо нині.

З відносин чоловіка до природи витворила ся релігія*). Чоловік вже в своїй вдачі має се, іщо стремить до розвязання тайн природи. Бачив він, що сонце, місяць зівізді съвітять, гремить, лискає, паде дощ і старався собі все те пояснити. Однак перші люди стояли на низькім степені культури і не уміли пізнати так сил природи як ми нині, тому

*) Лише одні Жиди мали Боже обявлене і вірили в одного правдивого Бога, інші народи витворили собі самі релігійний съвітогляд.

надавали явищам природи надлюдскі сили, та убожали їх. В сей спосіб витворили ся перші релігійні поняття, які товаришать чоловікови від уродин до смерти. (Народу без релігійного съвітогляду істория не знає.) З часом витворив чоловік віру в посмертне жите, яке представляв собі в ріжний спосіб. У багатьох народів наступило почитанє померших, яке де-некуда дійшло до канібалізму (їдено з помершого toti части тіла, в яких думано, знаходить ся душа).

Богів потреба позискати для себе, потріба їм приносити жертви, а се не кождий зуміє, тому повстає окремий съященичий стан. З другої сторони культ бога провадить до образа. Чоловік старає ся своїх богів виобразити, представити і се дає початок до мальарства і різьби. Чоловік ставить богам вівтарі і съятирі, що дає початок архітектурі. Богам віддає ся честь молитвою і съпівом, з чого витворює ся релігійний стих, початок поезії, а з релігійних оорядів повстає танець і початок драми.

Моральність і право. Кождий чоловік, хотяй належить до одного і того самого народу і до одної і тої самої суспільності, з якою лучать єго спільні почування і ідеали, все-ж таки має свої питомі індивідуальні прикмети. Сі ріжні поодиноким людям питомі

прикмети, доводять до частих і прикрих непорозумінь і конфліктів. Щоби сих конфліктів оминути, витворює людскість почутє моральности, яке каже, що випадає, а що не випадає чоловікови робити. Але много людий зовсім не обходить се, чи що випадає чи не випадає, они робяте так як їм ліпше і не зважають цілком на правила моральности; тому потреба було чогось силнійшого від моральности. Ту виступає право, яке каже, се вільно, того не вільно робити. Межи правом а моральностию повинна панувати цілковита згода, але буває часто, що право і моральність розминають ся. Право не має так довго жадного значіння, як довго не стане в єго оборонї яка сила; тому хвиля, в якій держава взяла на себе виконуванє права, є одною з найважнійших хвиль у всесвітній історії. Право не є незмінним, оно розвиває ся і зміняє ся.

Культура розвиває ся ріжно. У одних народів չкорше, у других повільніше. У одних розвиває ся більше духовна, у других матеріальна культура. Інди, що випередили всіх сучасних фільософічними спекуляціями, позістили все дітьми на поля натуральної історії. У одного народа розвиває ся більше змисл музики (Чехи) у других більше сьпіву (Русини).

Родина. Розвиток людскості можливий

лише в громаді, в товаристві. Першою і найважнійшою причиною, що веде до злукі є супружество. Люди звязані супружими і родинними відносинами, стреміли до удержання звязи поміж поодинокими членами родини. Супружество отже появило ся з причини бажання спільног о пожиття. Подружий розріжняємо три головні роди. Найнисший ступень подружия се поліандрія, де одна жена має много мужів. Сей рід подружия можна слідити у народів стоячих на дуже низькім ступені культури. Другий ступень се полігамія, де один муж має багато жінок, як се практикує ся єще до нині у народів ісповідуючих іслам. Найвисшим а заразом найкрасшим і найвідповіднійшим ступенем супружества є моногамія, злука одного мушини з одною жінкою.

Зі злукі кількох родин творять ся роди, з кількох родів повстають племена. Кілька родів вступає з собою в супружі зносини і дає поволеньки завязок державі. Такі держави були спочатку лише родові, однак дуже скоро перемінювали ся в територяльні, бо союз територяльний привязаний до землі є силнійшим як родовий. На території новоповсталої держави, осідають чужі люди. Їх терпить ся, наколи платять податки і служать можним родам. З перших давних родів

п'явстає з часом шляхта, з прихожих, осілих пізнійше, просто люди. (В Римі патриції і плебеї.) Обидва стороництва зливають ся з часом разом, приймають назву і вступають в список народів.

§ 4.

Перед історичні часи України Руси.

Поділ історії України Руси. Історію України Руси можна поділити на пять періодів, з яких перший обіймає часи, в яких наш народ не становив ще осібної держави і сей період буде радше історією нашого краю, нашої території, як історією нашого народа.

Другий період обирає часи в яких Русь-Україна переживала щасливі часи, часи незалежності. В сих часах Русь була славною і могучою, своєю силою грозила всім сусідам, а навіть горді візантійські цісарі, котрі ставили себе так високо по над володарів західної Європи, сі цісарі, що уважали злочином братати ся з дикунами півночі, видають свої дочки за руских князів, щоб

лише забезпечити собі мир зі сторони Руси

В сим періоді зближає ся Русь-Україна до культурної Візантії, приймає від неї християнство, за яким пішла з Греції також візантійська культура і просвіта.

Третий період: часи упадку самостійності нашої держави. Поділ держави поміж князів, роздроблене Руси-України на численні уділи, принесло велике лихо. Часті межиусобиці князів, ослабили нашу вітчину і довели до цілковитої руїни. Що зачали рускі князі, сего довершило татарське лихолітє, яке доводить Русь-Україну до такого упадку, що она остаточно опинює ся під управою чужих не руских князів. Україною діяться дві сусідні держави Литва і Польща. Під Литвою живлося Русинам добре. Литовська держава складала ся в $\frac{9}{10}$ з руских земель, в державі переважав руский елемент. Литовські князі вводять на своїм дворі руську мову, звичаї і обичаї. На жаль за почином Ягайла, Литва починає входити з Польщею в чимраз тіснійший союз, доки 1569. року не тратить з Україною своєї самостійності, на славнім люблинськім соймі. Рускі землі переходят під пануване Польщі, наш народ входить в близші відносини до польського народа, взглядно до польської шляхти. Польська шляхта пізнавши плодовитість нашої землі при-

їздить цілими сотками, поселює ся на Україні і старає ся закріпостити до тепер вільний, свободний народ. Рівночасно наша шляхта, ради почестий, урядів покидає свою віру, свою мову і звичаї, польщить ся, відчужує ся від свого народу, та опускає свій національний табор. З неї рекрутують ся найбільші перевертні і вороги нашого народу, як ославлений Ярема Вишневецький, завзятий ворог козаччини. Поміж спольщеною шляхтою, а нашим народом витворює ся сильний антагонізм, який доводить остаточно до великої борби, звістної в історії під назвою козацких повстань.

Четвертий період обнимає часи народних борб за свободу. Перші козацькі повстання мають суспільно економічний характер, доперва з часом прибувають ще причини реалігійно політичні. Кульмінаційною точкою козацьких борб є повстання Богдана Хмельницького, що затрясло підвальнами польської держави, але не дало свободи нашему народові. З під панування польської шляхти, дістався наш народ у ще більшу неволю росийського царизму, який в брутальний спосіб давить волю і свободу народу. Четвертий період кінчиться цілковитим поневоленем нашого народу, а явним знаком сего є збурене Січи на приказ цариці Катарини ІІ.

П'ятий період, се національне відрожене, починає ся виступом Котляревського з пе-релицьованою Енеїдою і триває по нинішні часи. Сей період, се дальша борба за волю і свободу народа, борба але не кровава. Систематичним підношенем просвіти і культури, хоче наш народ дати доказ, що єму належить ся одно з непослідних місць поміж народами Європи.

Найдавнійші відомості про мешканців України. Про якийсь народ можна говорити в історії вже від сеї хвилі, в якій народ стане на такім степени культури, що полішає по собі бодай як найпримітивнійші памятники, а такими найпростійшими памятниками є прості вироби для щоденного житя з каміня і костій зувірят. Чоловік доходить в своїм розвитку до такого степеня, в якім вже не вдоволяє ся працею своїх рук без жадної помочи начинь, але старає ся придбати собі якісь знаряди, якими мігби в легший спосіб помогати собі в щоденнім житю, і впадає на гадку виробляти домашні знаряди. З початку виробляв чоловік знаряди дуже прості, звичайно уживав тогди місто ножа острого каміня, місто копя обсмаленого патика. З часом починає чоловік свої начиня видосконалювати, приміром зручним ударом каміння о камінь, відлупує частини каміння так, що по-

лишене виглядає як вістрє. Культуру в якій чоловік уживає до помочи камінних знарядів, уважаємо найнизшою і зовемо камяною культурою. В toti давні часи, коли люди жили єще на так низьким степені культури, жили у нас на Україні люди і то головно над Дніпром, а передовсім в околици нинішнього Київа, так що наш золотоверхий Київ належить до найстарших осель і то не лише цілої України, але навіть цілої Європи. Люди з сих часів мешкали, або в печерах понад Дніпром, яких в наших часах віднайдено досить значне число, або в викопаних земляних долях. Поживою їх з початку було мясо зловлених звірят і риб, та корінці, але з часом, як усвоїли перші звірята, живилися також молоком і сиром. Управи рілі тогдішні мешканці не знали. Якийсь степень релігії у них вже був, а сьвідчать осим похоронні обряди, які на нашій території були ріжні. В одних околицях тіла померших вкладано в землю, то в сидячих то в лежачих позах, в других тіла померших палено.

Розвиток чоловіка іде все в перід. З часом люди не вдоволяли ся камянними знаряддями і стали виробляти свої знаряди не з каміння а з металів, чоловік переходив від камяної до металевої культури. З металів почало найскорше уживати міди, потім бронзу,

а доперва пізнійше желіза, так що цілий час металевої культури розпадається на три частини: мідяний, бронзовий і желізний.

В тоті часи про Русинів Українців, яко осібний народ, говорити не можна, бо на се бракує нам всяких історичних памятників і же-рел; перші відомості про наш народ можемо подати доперва з часів великої вандрівки на-родів і то з VI. віка по Хр.

§ 5.

Анти і розміщене Україньско-руських племен.

Анти. Посеред великої еміграції народів виступає в VI. віці по Хр. назва Анти, яка має для нас Русинів-Українців більше значіння. Сучасні грецькі писателі розріжняють поміж Словянами в сих часах дві головні галузі; західних Словян, котрих звуть Словянами яких поселяють понад Дунай і східних, ко-трих звуть Антами. Коли приглянемося близ-ше Антам, побачимо, що они замешкують територію, яку пізнійше занимали Русини-Українці; тому можемо їх зідентифікувати з пізнійшими Русинами, тим більше, що не-ма жадного історичного доказу, щоби в VI.

віці по Хр. сидів над Дніпром інший народ; як не ма жадної відомості про се, щоб Русини-Українці прибули по б. віці над Дніпро. Від сеї отже хвилі, себто від VI. в., коли узнаємо Антів за наших предків, можна говорити про Русинів Українців як осібній народ. На жаль про Автів знаємо дуже мало. Їх видно все в походах Словян на Візантию, доки не впав на них страшний удар. Сим ударом був дикий народ, Обри або Авари. Авари увійшли брамою народів з Азії до Європи і осіли з часом в нинішній Угорщині. По дорозі підбили они численні племена в східній Європі, підбили також і Антів. Панованє Авар хоть коротке було дуже приkre. Авари звані у нас Обри лишили по собі довго лиху память, а навіть „Повість времяних літ“ написана кілька віків пізнійше, згадує за згнущання Авар над Словянами. Послідну відомість про Антів маємо з року 602. по чім про Антів не можемо нічого сказати, бо в візантійській історіографії бракує про Антів всяких відомостей.

Розміщене Українсько-руських племен в X. і XI. в. Через довгі віки від VI. до IX. століття не маємо жадних відомостей про Русинів. Одиноким жерелом до історії України-Руси в X. і XI. столітю є перше наше історичне жерело повість „Временныхъ лѣтъ“

Після сеї повісти територія нашого краю була заселена слідуючими племенами. В самій середині Українсько-руських земель, в місці де нині лежить столиця Руси-України, сиділо племя Поляни, найважнійше українсько-руске племя, котре було пізнійше осередком історичного життя України-Руси. Земля яку замешкували Поляни, се невеликий трикутник, обмежений від сходу Дніпром від заходу і півночи рікою Ірпень. По другім боці Дніпра мешкали Сіверяни, найбільше з поміж українсько-руських племен. Сіверяни замешкували доріча Десни, Сейма, Сули і горішнього Дону. Крім сих племен вичисляє повість Деревлян, які мешкали на захід від Полян над ріками Тетеревом і Случею. Над Долішним Дніпром сиділи Уличі, від Дніпра на захід майже по Дунай сиділи Туверці, над Бугом Дуліби, над горішнім Дніпром, західною Двиною Кривичі, між Прип'єтою а Двиною Дреговичі над Союзом Радимичі.

Значінє города в будові Українсько рускої держави. Всі племена групують ся око-ло своїх важнійших міст, які відограли велику роль в будові нашої держави. Місто-город, був з початку догідним обгороженим місцем, де зносили мешканці своє добро, та ховали ся в несупокійних часах. Таких городів на на-

шій території було дуже богато. Дооколичні мешканці, старали ся о удержанє города в добром стані і сходили ся на наради, з яких вирости з часом віча. Мешканці дооколо города вибирали спільну управу міста, з чого пізнійше витворили ся адміністративні і військові уряди. Через город окружна людність звязувала ся разом і наступав союз чисто територяльний, звязаний з городом. Много з таких городів лишило ся без більшого значіння, они позістали лише заборолами в часі війни. Часом зросгав город дуже скоро в своїм значінню, заложений наразі для захисту перед ворогом, приходив часом до великого значіння і перемінював ся в місто в повнім того слова значінню. Ставало ся се з ріжних причин. Часом менші города входили в звяз з собою і тоді легко оден зі старших городів міг стати осередком для прочих. Міг зрости город з причини додідного положеня для укріпленя, однак найважнійшою причиною зросту города, було додідне положенє для торговлї. Город, що лежав при торговельній дорозі, як Київ, підносив ся дуже скоро, діставав стало населенє, ставав центром для торговлї і промислу, а з часом ставав центром управи, поволеньки підчиняв собі всі дооколичні города і давав підставу до будови держави. Доокола біль-

ших городів групувалися поодинокі племена і тепер потреба було лише того, щоби одно з племен виступило і покорило другі племена, а будова держави була-б вже скінченою. І дійсно так стало ся. Племенем, що злучило другі і дало початок до Українсько-руської держави, було племя Полян.

.§. 6.

Початки рускої держави:

Повстанє рускої держави. Початки рускої держави є для нас закриті цілковито мракою. Найстарше наше історичне жерело „Повість временних літ“ так оповідає про повстанє нашої держави. В Новгороді над Ільменським озером велися спори і панував нелад. Щоби завести лад, запросили Новгородяни до себе Норман зі Скандинавії, щоби прийшли до них і панували над ними. На зазив Новгородян прибуло дійсно 862. р. норманське племя Варяго-Руси зі Скандинавії під проводом 3. братів і стало володіти новгородською землею. Найстарший з братів Рурик осів в Новгороді, Синеус в Білоозері, Трувор в Ізборску. Два роки пізнійше, себто 864. двох з дружини Рурика, Аскольда і Дир

поплили на півднє, увільнили Київ від панування Хозар і стали самі в Київі княжіти. Наслідник Рурика Олег, убив Аскольда і Дира сполучив Новгород і Київ в одну цілість і дав початок великій рускій державі. Варяго-руси скоро зі словяньщилися, приняли нашу мову, звичаї і обичаї, а полишили по собі назву Русь.

Наколи-б Повісті временних літ можна вірити сліпо, то будова нашої держави була би вже скінченою. Однак повість, як кожде історичне жерело, потреба піддати точній критиці, а коли се зробимо, покаже ся, що повість временних літ опирає ся на непевній і пізній традиції, она збудована дуже штучно, хронологія її є непевною ба навіть фальшивою. До того повість повна ріжких суперечностей, які не дадуть ся в жаден спосіб зі собою погодити. Тому і оповіданє повісти про повстанє нашої держави потреба піддати точній критиці. Поминувши вже таку неімовірну вістку, щоби Новгородяни самі на себе добровільно накликували панів, маємо єще інші докази проти оповідання повісти. І так: Коли би які Варяго-Руси були в Скандинавії, то мусілиби по собі лишити бодай якісь хоть пезначні сліди, а таких слідів як раз зовсім не ма. Єсли-б дійсно Варяго-Руси прибули на Русь, то мусіли-би полищити у нас в нашій мові, звичаях і обичаях якісь сліди, а сего

знов не ма. Після оповідання повісті наша держава мала повстати 862. р. а у грецких та арабських письменників знаходимо назву Русь вже в перших літах девятоого століття (отже межи 800.—820.) які кажуть, що нарід Русь знищив страшно побережа Малої Азії. Коли ж вже в перших роках IX. століття Русини були настільки сил ними, що могли з успіхом грабити далекі краї, то початок їх організації, повстане їх держави потреба посунути о много в зад десь до осьмого, а може інавіть і до семого століття. Як же могло повстати подане про прихід Варяго-Русів до Словян і звідки єго міг знати автор повісті? Від давен давна ішов через рускі землі великий торговельний шлях зі Скандинавії до Царгороду. Варяский шлях починається у фінськім заливі, ішов рікою Невою до озера Лядога, рікою Волхвою до Ільменьского озера, а відтак рікою Ловать. Звідси переношено лодки сушою до Дніпра і Дніпром плили до Чорного моря, а відтак до Царгороду. Сим шляхом плило з давен давна богато Варяг до Царгорода. Сих Варяг бачив автор повісті і у него могла виробитися гадка, (тимбільше, що князі часто брали Варяг в службу) що се они дали початок нашій державі.

По всякій правдоподібності наша держава як взагалі інші держави, витворила ся

сама з себе, а з сего, що ім'я Русь звязане є з землею Полян, можна припускати, що Поляни приняли назву Русь, підбили сусідні племена і накинули їм свою назву. Заходить лише питанє, чи Київ мав досить сили, досить війска, шоби підбити сусідні племена. Київ вів велику всесторонну товговлю, з чого мав великі доходи, а богатства в сих часах потрібували єще більшої оборони як нині, тому природна річ, що Київ мусів старати ся о сильне військо, при помочи якого міг легко підбити сусідні племена. Однак підбити сусідніх племен тривало довгі літа і руска держава се твір цілих десяток літ а не кількох років, як каже Повість временних літ.

Перші рускі князії. Якби не позстала наша держава, все ж перші дни її життя остались для нас дуже неясними. Слиби ми приняли без застереження відомості з повісті временних літ, то ряд князів представлявби ся так. Рурик 862.—879. Олег 879.—913. Ігор 913.—945. Ольга 945.—955. Святослав 955.—972. Про Рурика повість не знає нічо більше сказати як се, що прибув до Новгорода, за се Олегови приписує повість великі здобичі. Він підбиває Київ, убиває Аскольда і Дира, підчи няє своїй владі сусідні словяньські племена, Радимичів, Сіверян, Деревлян, Тиверців і Угличів, воює з Хозарами над Волгою. Відтак

оповідає повість про похід Олега на Царгород, який скінчився дуже користним миром для руских қупців. Ігоря представляє повість нездарним, без енергії і прозорливості. Він також виправляє ся на Царгород, однак єго Греки побили, почім Ігор заключив з Грециєю мир, який був много менше догідним для Русинів як мир заключений Олегом. Ігор воював рівною з Печенігами, народом диким, що осів в степах на північному побережжю Чорного моря і низив нападами рускі землі.

Всі toti вісти подавані Повістю временних літ, потреба брати дуже обережно. Передовсім маємо докази, що імя Русь звістним було ще перед 862. р. одже перед тим роком мусіли вже бути якісь рускі князі, по друге, годі припустити, щоб підбити так численних племен і земель, які приписує Повість Олегови, могло наступити в так короткім часі. Щоби зрозуміти обставини сих часів потреба пригляднути ся вісткам про Русинів у інших писателів. В житю Стефана Сурожского згадується, що з початком IX. століття знищила Русь під проводом князя Бравлина полудневі береги Криму. Бравлина можна затим уважати одним з перших руских князів. Могилу Олега показувано в Києві в двох місцях, висувається отже здогад чи не було в Київі двох Олегів. Єслиби було двох Оле-

гів, то моглибисьмо собі пояснити, чому в повісті так богато подій звязано з іменем Олега. Літописець взяв всі події, які стали ся за часів Олега I. аж до Олега II. і приписав їх одному чоловікови.

В році 860. нападають Русини на Царгород. Русини користаючи з сего, що візантійський цісар Михайло пішов з війском в Малу Азію, напали на Царгород і ограбили околицю і передмістя столиці, але самого міста не здобули, бо цісар вернув єще на час з Азії. Повість каже, що провідниками походу були Аскольд і Дир, котрих рівно ж можна уважати рускими князями. Про Дира згадує рівно ж арабський писатель Масуді кажучи : „Перший поміж слов'яньскими королями то Аль-Дир. Він має великі міста, численні землі, а в столицю єго держави приходять музулманські купці з товарами“.

Зібрали всі ті відомості разом, можемо поставити ряд, вправді непевний наших перших князів : Олег I, Бравлин, Аскольд, Дир Олег II з котрого панування певною є лише дата 911. договір з Греками, Ігор, що умер межи 944.—949, Ольга, а відтак Святослав.

Як непевним є повисший ряд князів, так непевні є і відомости про них. Всі походи Олега записані в повісті, звинятком походу на Візантию, є нічо іншого як комбінацією автора. Противно мусимо здогадувати ся, що

Київ вже протягом девяного віку і з початком десятого опанував майже цілу територію, що входила в склад рускої держави. Вже від тогди залежали від Київа всі східно слов'янські і денеякі фінські племена. Про князів перед Олегом II. не маємо нічого певного,крім дати 860. р. нападу Русинів на Царгород, який можна приписати Аскольдови або Дирорви. З часів Олега II. Віщого певною є лише дата 911. дата договору Руси з Царгородом. Повість каже, що Олег ходив на Царгород 907. р. однак се оповіданє не має реальної підстави і грецькі жерела про такий похід нічого не згадують, тому можемо сказати, що сего походу не було, але зате правдоподібно мусіли бути якісь походи Русинів на Царгород десь з початком десятого віку, які довели до корисної умови для руских купців.

Ігор представлений в повісті неприхильно, однак мусів він бути досить енергічним, бо не лише що удержав в послуху підбиті племена, але покорив єще нові, та провадив тяжкі війни з Печенігами. Ігор виправляв ся рівнож на Царгород, однак Греки розбили єго фльоту а Ігор заледви сам утік до Азова. 944. року заключив Ігор з Греками договір, в якім обі сторони прирекли, ненарушати своїх посіlostий а 947. відновлено торговельні договори, однак вже

з деякими обмеженнями для руских купців. Повість оповідає єще про другий похід Ігоря на Царгород, та каже, що коли Греки довідалися про похід Ігоря, вислали до него послів і обіцяли заплатити данину. Сей похід то ціковита видумка автора.

Ольга. Ігор умер около 947. або 948. р. в борбі з Деревлянами. В імені малолітнього сина обняла управу, жена Ігоря, Ольга. З часів її управи замітні дві події; Війна з Деревлянами і хрест Ольги. Війна з Деревлянами скінчила ся обмеженем автономії сеї країни, а на Деревлян наложено високі оплати. В році 957. під осінь їздила Ольга до Царгороду. Повість каже, що під час сеї подорожі охрестила ся Ольга в Царгороді. Однак трудно припустити, щоби візантійські жерела, які дуже точно описують приняття Ольги в Царгороді, поминули хрест Ольги цілковитим мовчанем. Тому потреба радше припустити, що Ольга охрестила ся в Київі, а подорож єї до Царгороду, мала політичні ціли. Ольга висилала послів рівно ж до цісаря Отон I. Великого 955. року. Посольство мусіло мати на ціли політичні відносини. З посольства хотів скористати Отон I. і вислав латинських священиків на Русь, однак они вернули з нічим до Німеччини, бо хоть Ольга приняла хрест,

однак християнства не старала ся зовсім ширити на Руси.

Святослав. По управі Ольги вступає около 960. на престіл Святослав. Він займався управою держави дуже мало, єго обходили передовсім воєнні виправи. Дуже влучну характеристику сего князя подає повість временних літ. „Коли він виріс і став чоловіком, почав збирати хоробрих вояків, бо і сам був хоробрий і легкий і богато воював. Не возив возів, нї казана, не варив мяса, але пік на вуглях і так їв. Не мав шатра, а спав поклавши сідло під голову. А як ішов на який край, сповіщав вперед: Іду на вас!“

Війни Святослава дадуть ся поділити на дві часті. Перше походи на схід над Волгою проти Болгар, Хозар і Вятичів і проти Болгар наддунайських. Причиною походів східних було зміщене панування Русі на сході і надія великої добічі. Святослав побиває Вятичів і здобуває столицю Болгар. Похід Святослава не приніс Болгарам з над Волги великої шкоди, держава Болгар потім підпосить ся на ново, але похід єго на Хозар був для послідних смертоносним ударом. Він ограбив їх столицю Ігиль і знищив так що держава Хозар упала. Упадок Хозарської держави вийшов на зле самій Русі, бо Хозари спинювали довгі віки наїзди монгольських

народів, які тепер починають напирати на Русь.

По походах східних, наступає виправа Святослава над Дунай. Держава Болгар наддунайських приходить в половині Х. в. до великої могутності. Візантія заключила з Болгарами некорисний мир, зобовязала ся платити данину, а навіть віддано за болгарського володаря Петра візантійску царівну (щоуважало ся в Царгороді нечестию.) Візантійський ціsar Никифор Фока позискав для себе Святослава і візвав єго до походу на Болгар. Святослав прибув 968. р. з війском до Болгарії і в короткім часі опанував Болгарию межи Дунаєм а Балканом. Війну мусів перервати, бо довідав ся, що Печеніги облягли Київ. Святослав вернув на Русь,увільнив Київ і перебував на Русі до смерті своєї матери Ольги.

Чорноморські степи. Північні побережя Чорного моря належать нині до території українського руского народу, Давно ж замешкували їх чужі нам народи. Єще кілька віків перед Хр. розсіли ся на побережу Чорного моря численні грецкі колонії, як Тіра, Ольбія, Теодозия, Херсонес і ін. З них найважнійшою колонією для нас був Херсонес, бо коли прочі колонії упали, Херсонес перестояв довгі віки і був для Руси найближшим

огнищем візантійської культури. Самі степи замешкували довші часи, на пів осілі на пів кочуючі народи. Першим з них народом, про яких можна дещо зазнати, були Скити. Скити були дуже хоробрими, не мали ні міст ні жадних укріплень. Мешканцем Скита був віз прикритий полотном або шкірою. Політичний устрій у них був деспотичний. По Скитах сиділи на наших степах Сармати, Аляни, Готи. Першим народом не іранського походження, що прибув на наші степи були Гуни. По Гунах переходили степами Авари, Хозари, Болгари, Угри. Всі они перебували на наших степах коротко і не мали великого впливу на уложене відносин в нашій державі. Одні лише Авари (Обри.) лишили по собі в народних переказах деякі і то лихі спомини. По тих всіх народах поселилися в українсько-руських степах Печеніги. Они перебували в чорноморських степах довший час, рік річно нападали на рускі оселі, всі наші князі почавши від Ігоря зводили з ними тяжкі борби, тому і не без значіння було їх сусідство для Руси.

Смерть Святослава. По смерті Ольги (Ольгу церков зачислила номежи святих) постановив Святослав вернуті над Дунай і довершити підбою Болгарії. В імені малолітніх синів утворив Святослав нову управу і поділив поміж синів руску державу. Найстарший

Ярополк одержав Київ, Олег Деревлянську землю, а Володимир, син ключниці Малуші, дістав Новгород. Полагодивши так відносини на Руси спішить Святослав до Болгарії. Але в Болгарії обставини змінилися. Візантійські цісарі побачили дуже скоро, що в Русинах будуть мати о много грецьких противників, як в Болгарах і розпочали переговори з Болгарами. Святослав прибув над Дунай, здобув Болгарію перед балканську, перейшов через Балкан, а коли візантійський цісар сполучився з Болгарами, прийшло до війни з Греками, а Святослав загнав ся мало не під сам Царгород. Тимчасом візантійський цісар позбувся інших своїх ворогів, перейшов Балкан і обляг Святослава в Дор столі. По 3 місячній облозі розпочав Святослав переговори і обіцяв не воювати з Греками, защо одержав свободний вихід і збіже для кожного жовніра. На вертаючого Святослава засіли Печеніги і в борбі з ними поляг хробрий князь 972. р. в молодім віці (30 літ.)

§ 7.

Володимир Великий і Ярослав Мудрий.

Володимир Великий 980.—1015. По смерті Святослава 972. р. настала кілька літна борба поміж єго синами. Найстарший Ярополк, виступив проти Олега. Ярополк напав на Олега, який в утечі упав з моста під Овручем і погиб. На відомість про смерть Олега, Володимир утік з Новгорода до Скандинавії, зібрав там сильну дружину і пішов походом на Ярополка. По дорозі здобув він Полоць, убив полоцького князя Рогволода і подружився з єго дочкою Рогнідою, хотяй она вже була заручена з Ярополком. По здобутю Полоцка ударив Володимир на Ярополка. Сили Володимира були о много більші від Ярополкович, тому Ярополк не мав відваги ждати Володимира в Київі. Однак помимо утечі єго зловлено і убито з приказу Володимира. Кияни боролися ще якийсь час, однак притиснені Володимиром пішли да ся.

Перші літа панування Володимира Великого пішли на заведене ладу і порядку в державі, він присмилив збунтовані племена, і відпер наїзди сусідів. В році 981. ходив Володимир на Польщу і заняв Червонські городи

Перемишль, Червень і ін. Ся відомісті запи-
сана в Повісти временних лїт, є найдавній-
шою, згадкою о східній Галичині званій тогди
Червоною Русию, або Червенськими городами.

З пізнійших лїт панування Володимира
Великого є замітні дві події. Хрест Володимира і Руси і борба Володимира з Печенігами.
Рівночасно з Володимиром панував у Ві-
зантії ціsar Василь, проти котрого виступив
в Малій Азії Фока. Ціsar Василь просив
Володимира о поміч. Володимир обіцяв по-
мочи, але під услівем, що Василь віддасть за
него свою сестру Анну. Василь згодився ви-
дати сестру за Володимира, наколи він прий-
ме християнство. Тоді Володимир дав по-
міч ціsarеви, але хотій Фока зістав побитий,
ціsar Василь зовсім не спішився з виданем
сестри, бо вступати в супружі зносини з чу-
жими володарями уважано в Візантії нечес-
тию. В кінці Володимирови було за довго
ждати, він іде з війском на Крим і по довгій
облозі здобуває грецьке місто Корсунь. Допер-
ва тепер ціsar Василь виправив сестру до
Корсуня, де відбулося весілля. Заходить те-
пер питане, де і коли охрестився Володи-
мир? Повість каже що Володимир охрестив
ся під час походу на Крим. Коли ж возьмемо
під розвагу, що Володимирови залежало на
тім, щоб посвячитися з Візантією, то мусів

він усувати всякі перепони свого слюбу, а такою перепоною був єго хрест, тому мусів він охрестити ся в Києві і то єще перед походом на Корсунь. Володимир не лише сам приняв хрест, але старав ся завести християнство на Руси, а се приходило єму тим легше, що християнство було на Русі вже знане. В Київі вже від довшого часу була церков съв. Ілії, було тут вже много християн. З другої сторони не треба думати, що всі Русини приступали радо до християнської церкви. Християнство з початку було релігією висших верств і більших міст і дуже поволеньки переходило в прості маси народу.

Приняте християнства мало для Руси велике значінє, бо з принятем християнства прийшла з Візантії тамошня культура, просвітіта і наука. Першими духовними і учителями Христової віри були у нас Греки і Болгари, они познакомили Русинів з грецким письмом і культурою, они принесли до нас церковні книги в словяньськім перекладі, писані кирилицею.

По заведеню християнства старав ся Володимир про піднесені штуки і культури на Руси. Будував церкви, закладав школи, та старав ся піднести добробіт в своїй державі. Сїй спокійній роботі Володимира перешкаджали Печеніги, які за часів Володимира да-

вали ся найбільше відчувати нашій державі. З частих відомостей і згадок в повісті про борбу з Печенігами, як і з сеї причини, що Володимир мусів проти Печенігів стягати сили цілої держави, можемо здогадувати ся, що ся борба була дуже тяжкою.

В послідніх літах панування Володимира, виступають проти него єго сини, котрих посадив по ріжних містах. Перший повстав проти Володимира Святополк, за намовою свого тестя Болеслава Хороброго короля Польщі. Володимир довідав ся завчасу про повстанє сина і увязнів Святополка. Відтак збунтувався проти батька Ярослав Новгородський. Під час приготувань до віправи на Ярослава заскочила Володимира несподівано смерть 15. липня 1015. р. Єго поховано в Десятинній церкві. Про Володимира заховало ся богато народних подань, які є нині окрасою російської літератури. В нашій мові народних пам'яток про Володимира не ма.

Святополк Окаянний 1015.—1018. Несподівана і скора смерть Володимира Великого дала початок до трілітніх забурень на Русі. Наслідником Володимира мав стати Борис. Єго не було в Києві в хвили смерти Володимира. З сего скористав Святополк, котрого Володимир випустив з вязниці, по зискав для себе київських міщан і оголосив ся

великим київським князем. Він не вдоволяв ся своєю землею, а хотів злучити в своїх руках цілу Русь, тому підступно убив своїх братів Бориса, Гліба і Святослава і заволодів їх уділами. Відтак хотів позбути ся Ярослава. Однак Ярослав повідомлений про все наперід сестрою Предиславою, зібрав сильну дружину, вирушив проти Святополка, побив його і заволодів Київом. Святополк утік до свого тестя Болеслава Хороброго. Болеслав виправляє ся сам на Київ, побиває Ярослава над Бугом і впроваджує Святополка на ново на великоцняжий престіл, а сам зі своїм війском розтаборив ся в Київі. Однак Київлянам навкучив побут польських жовнірів в Київі і они стали потайки їх вирізувати. Болеслав мусів опускати Київ, а вертаючи до Польщі заняв Червенські городи. По повороті Болеслава виступив Ярослав в друге проїти Святополка і побив його. Святополк утікав знов в Польщу, але по дорозі помер від удержаніх ран, а наперід прозвав його Окаянним.

Ярослав Мудрий 1018.—1054. В перших літах свого правління мусів Ярослав звести борбу зі своїм братом Мстиславом, а побитий ним, згодив ся на поділ Руси в сей спосіб, що всі краї на захід від Дніпра і Київ одержав Ярослав, краї на схід від Дніпра одержав Мстислав і такі обставини тривали до смерті

ти Мстислава 1036. Ярослав придбав собі славу щасливими війнами, а ще більше розумною правою краю. Він воював щасливо з Ятвягами і Литвою (на північ від Руси) з Польщею і Печенігами. В 1031. р. належить Ярослав до великої коаліції, яку утворив цісар Конрад II. в цілі розбиття Польщі. Ярослав виправив ся на Польщу і відобразив назад за брані Болеславом Хоробрим Червеньські городи. Дуже щасливо воював Ярослав з Печенігами, котрих побив 1036. р. під Київом так сильно, що они від сего часу вже ніколи не піднесли ся. Однак замість Печенігів, являють ся на чорноморських степах нові дики орди Половців, народу єще страшнійшого як Печеніги. Половці напирають на останки Печенігів, нищать їх цілковито і самі осідають на чорноморських степах. Великий був се блуд руских князів, що не дали Печенігам помочи проти Половців, бо послідні розбивши Печенігів, стали дуже грізними сусідами для нашої держави.

Замітні є рівно ж відносини Ярослава до Візантії. Від часу війни Володимира з Візантією відносини між Русиєю а Візантією були приязні. Доперва 1043. р. приходить до непорозуміння. Причиною війни була здається сварка грецьких купців з рускими під час якої убито руского купця. Ярослав здається хотів

скористати з убитя купця, настрашили походом Візантійців і вимочи догіднійші договори для рускої торговлі. Велика фльота, під проводом київського воєводи Вишати і Ярославового сина Володимира, вирушила на Візантию. Однак буря знищили много руских кораблів, а на оставших напали Греки, забрали в неволю і осліпили. Правдоподібно в три роки пізнійше, наступила згода Русинів з Греками, а в кілька літ потім оженився, улюблений син Ярослава, Всеvolod з візантійською княгинею. До зовнішньої політики Ярослава потреба додати старання Ярослава Мудрого увійти в супружі зносини з сусідними державами. Висше було згадано про шлюб Всеvoloda з візантійською царівною, сам Ярослав оженився з дочкою швецького короля, свою сестру Марію видав за польського князя Казимира Відновителя. Свої дочки видав одну за норвежського, другу за французького (Герика) короля. Сі родинні зносини з європейськими дворами, є найліпшим доказом, якою популярностію, повагою і значінем тішився в Європі Ярослав Мудрий, коли чужі володарі старалися стояти в супружих зносинах з нашим князем.

Внутрішна діяльність Ярослава. Своє імя Мудрий придбав собі Ярослав більше розумною правою краю як щасливими війнами

Він надав Руси писані закона звані „Правдою Рускою“. Старав ся о розширення християнства, яке доперва за єго панування почало ширити ся по дальших закутинах Руси, він будував нові городи, укріпив і приокрасив Київ і старав ся розповсюднити книжну просвіту. Ярослав зібрав велику на toti часи бібліотеку, яку зложив при збудованій ним Софійській катедрі, закладав школи (одна з найважнійших в Новгороді.) Ярослав опікував ся широко духовенством, основував нові епіскопства, за єго часів 1051. р. вибрано перший раз Русина Іляриона митрополитом в Київі (до тепер митрополитами були все Греки.) За єго часів повстають рівно ж перші монастирі, яких основателями були Антоній Печерський і Теодозій.

Ярослав любив богато будувати. В сим місци де 1036. побив Печенігів поставив широку браму, над котрою зносила ся церков сьв. Благовіщення з позолоченим дахом, звідси назва Золоті ворота, побудував величаву церкву сьв. Софії, в якій спочили відтак єго мощі.

Умираючи поділив Ярослав Русь поміж своїх синів. Найстарший Ізяслав одержав велиокняжий титул, Київ, Новгород і Деревлянську землю; Святослав дістав Чернігів і більшу частину Сіверщини. Полудневу Сівер-

щину зі столицею Переяславом одержав Все-волод, Волинь Ігор, Смоленськ Святослав. Про уділ найстаршого сина Володимира, що умер перед Ярославом, повість нічо не згадує, однак правдоподібно син Володимира Ростислав одержав Червонські городи. Від Ярослава Мудрого усталилося на Русі право старшеньства, на підставі якого, великим київським князем остав завсігди настарший з родини Ярослава, а також в інших князівствах першеньство мала лінія старша перед молодшою.

§ 8.

Занепад рускої держави.

Ізяслав. По смерті Ярослава Мудрого засів на київським престолом його син Ізяслав, що панував з двома перервами від 1054. до 1078. Проти него виступив син Володимира Ярославича Ростислав, що не дістав жадного удачу і здобув далеку Тмуторокань (над Кубаном) куди звичайно утікали прогнані князі. Відтак виступає проти Ізяслава Вsesлав Полоцкий, але побитий, дістався до вязниці. Недовго потім побили Ізяслава Половці, а коли Ізяслав не хотів з Половцями дальнє вести в'йни, Київляни виступили проти него на вічу, прогнали його, а на престол посадили уязнене

ного Всеслава. Є се перший случай, де київське віче проганяє свого князя, а покликує на престол другого.

Прогнаний Ізяслав утік до Польщі до Болеслава II. Болеслав дав єму поміч, а навіть сам виправив ся на Київ і посадив Ізяслава наново на велиkokняжім престолі. Вертаючи в Польшу заняв Болеслав II. як колись Болеслав Хоробрий, Червенські городи 1070. р. Ізяслав не сидів довго в Київі. Проти него виступають молодші брати Святослав і Всеvolod, проганяють Ізяслава, а в Київі засідає Святослав. Ізяслав удає ся в друге до Польщі, а коли ту не дістав помочи, удає ся до німецького цісаря Генрика IV. і просить о поміч. Генрік IV. був занятий тоді борбою з папою Григорием VII. і помочи Ізяславови дати не міг. Тоді Ізяслав висилає свого сина до папи Григорія VII. і обіцює приняти унію за одержану поміч. Папа вставив ся за Ізяславовом у Болеслава II. Болеслав II. дав Ізяславови поміч і прогнаний князь засів в третє на велико-княжім престолі.

За часів Ізяслава засновано в Київі „Печерську Лавру“, яка стала з часом осередком просвіти і літератури на Русі. Много з печерських монахів вславило ся в нашім пись-

меньстві. Одним з сих монахів був Нестор, якому приписувано авторство Повісти временних літ.

Всеволод 1078.—1093. Наслідник Ізяслава Всеволод мусів ціле своє життя вести борби будьто зі своїми братанцями будьто з Половцями, котрі почасти самі, почасти завзивані князями нищили в страшний спосіб рускі землі. У всіх походах Всеволода помагав єму син Володимир Мономах, що вже за життя батька вславив ся в борbach з Половцями. По смерти Всеволода був Володимир Мономах паном ситуації в Київі, але знаєчи добре, що Святополк II. на котрого після старшинства припадав київський престол, не уступить добровільно Київа, покликав в Київ Святополка II. а сам удав ся до свого Переяслава.

Святополк II. 1098.—1113. За єго часів дали ся дуже в знаки Руси Половці. З початком панування Святополка II. прибули до Київа половецькі послі, заключити з князем мир. Святополк не зважаючи на міжнародні права, казав вкинути послів до вязниці. Наслідки сего діла відчула Русь дуже прикро. Половці кілька літ ніщили в застрашаючий спосіб рускі землі, а передовсім давав ся в знаки половецький хан Буняк. Володимир Мономах, котрого князівство було висунене найдальше на полуднє і через се виставлене

найбільше на напади Половців старав ся по-
годити всіх князів і спільними силами ударити
на Половців. За єго радою зібрали ся ^{1097.}
в Любечі всі князі з родини Ярослава Муд-
рого. На зїзді запали три важні ухвали.
1. ухвалено принцип отчини, значить усунено
право старшеньства, а заведено право діди-
ченя. 2. Санкціоновано стан посідання, себто
признано всім князям все, що в тій хвилі по-
сідали. 3. Заключено союз всіх князів проти
Половців. Хотяй на зїзді присягли всі князі,
що не будуть воювати проти себе, то щи-
рости у них зовсім не було і зараз по зїзді,
стали ся події зовсім не ідилічні. Бояри Да-
вида Волинського звернули уваги свого князя
на се, що Василько теребовельський князь
входить в союз з Володимиром Мономахом.
На тім тлі повстала інтрига, що Василько
хоче відобрести Давидови Волинь, а Воло-
димир Мономах хоче заняти Київ. Наслідок
цеї інтриги був дуже сумний. Святополк за-
просив до себе Василька, зловив єго і казав
осліпити. Літопись каже, що Володимир Мо-
номах отримав з князями чернігівщини
Ольговичами, і виступив оружно проти Свя-
тополка. Святополк, щоб увільнити ся від
кари, зложив щілу вину на Давида, котрому
відобрano Волинь. В дійсності річ мала ся-
дешо інакше. Святополк позбувши ся Ва-

силька, хотів знищити і Володимира, лише Володимир зручною політикою відвернув від себе нещастє і намовив Святополка забрати собі Волинь. Так отже все скінчилося на Давиді, котрому таки забрано Волинь. 1099. р. зїхалися князі наново в Ветичах, де поновно засудили Давида, а опісля видали дуже несправедливий засуд, щоби осліпленому Василькови і його братові Всеволодові відобрести Червеньські городи. Однак Рогиславичі Ростислав і Василько не відступили Червеньських городів, побили Угрів, яких візвав на поміч Святополк, під Перемишлем і удержалися при своїм уділі.

По зїзді у Ветичах злучилися князі під проводом Володимира і відбули два походи на Половців 1103. і 1111. року, які закінчилися цілковитим розбиттям Половців. Через пів століття не важилися Половці нападати на Русь.

Володимир Мономах 1113.—1125. 1113. р. умер Святополк II. а київське віче покликало на престол Володимира Мономаха. Володимир довший час надумався і доперва за прибуттям другого посольства поїхав у Київ. Володимир Мономах не мав жадних претенсій до Київа, бо коли возьмемо під розвагу праву отчини, ухвалене на зїзді в Любчу 1097. то великим київським князем мав стати син Свя-

тополка II. Ярослав. По старшині великим київським князем повинен був бути чернігівський Давид з юдини Святослава. Так чи сяк Володимир Мономах засів на київським престолом не правильно, а покликало єго київське віче лише тому, що він провадив завзяті борби з Половцями. Ярослав приняв мовчки покликанє Володимира Мономаха до Київа, він сподівався, що бодай по смерти Володимира засяде в Київі. Коли-ж Володимир осадив свого сина в Білгороді і старав ся задержати київський престіл в своїй родині, виступив проти него Ярослав, однак Володимир побив єго і відобрав єму Волинь, чим скривдив єще більше Ярослава.

По смерті Володимира Мономаха, а єще більше по смерті єго сина Мстислава, розгоріла ся завзята борба поміж Мономаховичами а Ольговичами о Київ. Протягом 50-ти літ Київ зміняв 23 рази князів, а рівночасно Русь ділила ся на малі князівства, яких 1170. р. було аж 72. З причини борби о велико-княжий престіл, Київ починає підупадати, а на єго місце виступають два нові князівства, на заході князівство галицьке, а потім галицько-волинське, на сході суздальське або московське. Основателем послідного був син Володимира Мономаха Юрій Довгорукий, а до великого значіння піdnіc се князівство Андрій

Боголюбський, що приняв титул великого князя, а щоби своє князівство поставити понад Київ, наїхав Київ 1169. р. здобув єго і видав жовнірам на дводневу грабіж, а вкінци казав спалити.. Від сего часу Київ вже ніколи не піднісся до давного значіння.

§ 9.

Суспільний і політичний устрій Української рускої держави.

Вдача Русинів. Грецькі писателі кажуть про Русинів таке: Є мало цивілізовани, брудні, але не лихі і не підступні. Для чужинців ввічливі і радо гостять їх у себе. Жінки їх дуже чесні, буває часом, що по смерті свого мужа самі відбирають собі жите. Свободу люблять більше як жите. Є дуже терпеливі на всякі недостатки, спеку, холод, дощ і брак поживи. З другої сторони є Русини уперті, незгідливі, не хотять підпорядкувати своєї гадки гадці загалу, скорі до бійки, та люблять вино і мід. В загалі переважає у них привітливість, щирість, веселість і охота до забав. Занимають ся хліборобством, скотарством, пчільництвом, та ведуть широку торговлю.

Релігія. Релігійний съвітогляд нашого народу розвинув в загалі як всі інші поганьскі релігії з культу природи. Русини вірили в одного великого бога, якого звали Перуном, а побіч него узнавали інших богів як Хорса бога съвітла, Даждьбога опікуна людського роду і земского житя, Велеса бога скота і Стрибога лихого бога. Крім богів почитали Русини поменьші божества, як русалки, німфи, лісовиків, дідьків, опирів і ін. В призначенні Русини не вірили, противно думали, що молитвою і жертвами можна упросити у богів долі. Съвятинь не ставили, а молилися на місцях посвяченіх якомусь богови, за се ставили богато ідолів. Осібного съвященічого стану не знали, але за се мали богато знахорів і волхвів, котрі мали вплив навіть на князів. В посмертне жите вірили і були переконані, що душа з тілом не гине. Постмертне жите представляли собі в подібний спосіб як земне, хтось був чим на землі, тим мав бути після їх віри і на другім съвіті. Тому Русин волів умерти в битві, як дістати ся до неволі, бо вірив, що як умре невільником то і на другім съвіті буде жити в неволі. Съвята обходили такі як і прочі Словяни, а найважнійші съвята їх були Коляда і Купало.

Родинні відносини були на Руси добрі, тому і право не виділо потреби вмішувати ся

часто в родинні відносини своїх горожан. В поганьских часах жили у нас мушки в многоженьстві, навіть князі мали більше жінок, доперва хвистияньство старало ся ограничувати многоженьство, а церков уважала шлюбною жінкою лише першу. Жінка перед правом була рівною мужеви, як съвідчить про се висказ з Руської Правди. „Єсли чоловік убє жінку, то судити єго як за звичайне убійство, єсли жінка була винною, то половина кари. Значить чоловікови не вільно було убити жінки, навіть єсли бул і винною, отже чоловік на мав права житя і смерти над жінкою. До майна жінка не мала жадного права, до неї належала лише білизна, лен і коноплі. Дуже почетним було на Руси становище вдовиці. Єсли вдова не виходила другий раз замуж, єї не давано опікуна, она сама завідувала цілим майном, сама мала ділити майно поміж синів. Вдова мала навіть право віддати свою частину, яку діставала по смерти свого мужа, навіть своїм дочкам, чого не міг зробити навіть муж, бо дочки мали право лише до віна, а не до спадщини. Діти стояли в повній залежності від родичів. Родичі мали право дітий карати і змушувати виходити замуж, або женити ся після їх волі. Доперва пізнійше старало ся церковне право ограничувати владу родичів над дітьми, накладаючи грошеву кару на родичів, єсли змушена вийти замуж або женити

ся дитина, наложила з сеї причини на себе руку, або зробила собі в загалі що злого.

Торговля на Руси. Початки торговлі на Руси сягають до передісторичних часів. В часах около рождества Христа вели через нашу територію три головні шляхи: південний, що був найважнійшим і вів до грецьких кольоній, східний що провадив над Волгу і вів в Азію і західний, яким діставалися до нас впливи від Кельтів і Римлян. Зносини з Римлянами мусіли бути досить значні, а доказом на се численні знаходи римських монет на нашій території з 1., 2 і 3 віка по Христі. Найбільше римських монет знайдено понад Дніпром, на Волині і Поділю.

В пізнійших часах головною дорогою був варягский шлях, що провадив до Царгороду. Торговлю на Руси описує грецький писатель Константин Порфірородний. Мешканці Руси, каже він, вміють самі виробляти човна, на них зїздяться весною купці з Новгорода і інших руских міст до Київа. Ту відбувається великий ярмарок, а в червні виrushaють купці Дніпром до Царгороду. Плавба відбувається лише громадно, бо одинцем задля Печенігів плисти небезпечно.

З початку їздили рускі купці лише до грецьких кольоній над Чорним морем, відтак торгували впрост з Царгородом. В IX. і X. віці

бачимо руских купців на цілім Чорнім морі, яке арабські і грецькі письменники називають навіть руским морем. В X. століттю руска торгівля осягнула великі розміри. З умови князя Олега з Візантійцями видно, що руских купців приходило до Візантиї по кількасот і замешкували там передмістє съв. Мами. Русини старалися, осісти стало в Царгороді і там заложити свою купецьку кольонію, але Греки боялися воївничих Русинів і недопустили до сего. З часом грецький ряд, боячи ся рускої конкуренції, починає ограничувати права руских купців (руским купцям вільно було приходити лише громадно на торг по 50 люда, они могли перебувати в Царгороді лише шість місяців).

Помимо сих ограничень руска торговля розвивала ся надальше дуже добре, а руских купців можна було бачити навіть в Александрії.*) До сего рускі князі здобували оружиєм для руских купців ріжні привілії. Так після умови з 907. р. рускі купці не мали платити мита, могли уживати даром публичних лазень, а на дорогу мали їм Греки постарати ся о харч. Доперва по нещасливім поході Ігоря на Греків починає Візантія ограничувати привілії руских купців.

*) Жидівський подорожник Венямин з Тузелі згадує про руских купців в Александрії.

Предмети торгівлі були ріжні. Від Греків привозили Русини дорогі матерії, золоті та срібні вироби, вино і полудневі овочі, з Руси вивозили мід, віск, невільників і футра. Взагалі з Візантії привозили на Русь вироби грецького промислу, з Руси вивозили передовсім сирі плоди.

Крім торговлі з Царгородом торгували Русини рівноож з грецькими кольоніями над Чорним морем із Печенігами, які випасали великі стада товару. Рускі купці держали в своїх руках посередництво поміж Грециєю і Арабами з одної сторони, а краями півночі з другої. Крім торговлі заграницю ведено оживлену торговлю внутрішну, якої осередком був Київ.

Руске право. В старинній Руси розріжнювано чотири роди судів. Суди княжі, громадські, церковні і панські. Найменьше відомостій є у нас про суди панські, що булоб доказом, що право зовсім не мішало ся до суду панів над своєю челядию, звану звичайно холопами. Пан судив своїх невільників як хотів, право до сего зовсім не мішало ся.

Широко були розвинені суди громадські. Они були з початку найважнішими, доперва з часом, коли княжа адміністрація розглажувала ся, а громади стратили свою самоврядуваність, усував княжий суд, суд громадський.

Суди церковні або епіскопскі мали право судити лише за деякі означені провини, як двохеньство, чари, утроєння, розвід, нарушене християнської віри. Крім сего підпадали під церковний суд у всіх справах всі церковні люди (як священики, дияconi, дяки і ін.).

Суди княжі справували самі князі, або їх урядники звані тівунами, які заступали особу князя, они видавали засуди в імені князя, тому від засуду тівуна не було жадного відклику, можна було лише скаржитися князеві на надужитя княжих урядників. Слідство відбувало ся зовсім інакше як тепер. Покривдженій мав сам вислідити виновника, сам знайти свідків, сам мав рівно ж візвати запізваного до суду. Суд давав покривдженому лише тогди поміч, коли запізваний не хотів сіти на суд. Бували часом, хотяй рідко случаї, що слідство переводили самі княжі урядники. Роля судиї була дуже незначною. Слідство переводив сам покривдженій, а кари були так точно означені, що судиям лишило ся в разі вини лише вимірити приписану кару.

Руска Правда. Всі устави, кари були записані точно в збірнику прав „Руска правда“ наданим Ярославом Мудрим. Єго сини розширили Руску Правду та доповнили єї новими приписами. За часів Володимира Мономаха

доповнено Руску правду уступами відносячими ся до довгів і процентів. Руска Правда повстала без сумніву на підставі судових досьвідів і судових рішень, але не обійшло ся без сего, щоб не мало на єї уложенє впливу скандинавске, а передовсім грецке право. Руске право було незвичайно ліберальне і поступове. Під час коли нинї по тільки віках, починають, доперва думати про знесене кари смерти, руске право стояло на так високім степені вже тому 900 літ. Руске право не знало кари смерти. Вправді під впливом Візантії заведено кару смерти за Володимира Великого і Ярослава Мудрого, однак пізнійше кару смерти усунено зовсім, право позволяло лише на месть. Руске право знало перевсім кару грошеву. Оно стояло так високо, що вже розріжнювало съвідоме убійство (мор і) від звичайного убійства в гніві або по пяному. Руске право стає рівнож в обороні чести і за удар бичем, накладає висшу кару, як за удар мечем, бо від меча терпить лише тіло, від бича і душа. Найстрашнійші кари, які знає руске право се „поток і розграблені“; видалене з краю і конфіската майна, які назначувано за съвідоме убійство, підпал і коно крадство.

В случаях, де не можна було довести вини ані съвідками, ані іншими доказами,

міг обвинений оправдати себе в справах малої ваги присягою. У важнійших справах мусів піддати ся так званому Божому судови. Обвиненого вкидувано в воду, наколи він потопав, тоуважано єго невинним; або піддавано обвиненого пробі огня. Обвинений брав в руку, або ходив по розпеченим желізі і наколи по якімсь часі не лишили ся сліди на руці або на ногах,уважано єго невинним.

Руска правда є для нас великої ваги, бо она є доказом високої культури наших предків. Ми Русини Українці мали свої писані права тогди, як іншим слов'янським народам було єще до сего дуже далеко. Наші сусіди Поляки дістали писані права доперва кілька віків пізнійше за панування Казимира Великого.

Політичний і суспільний устрій Руси. На чолі держави стояли князі, які походили лише з родини Володимира Великого. Всі князі з роду Володимира мали свої уділи, князів без уділів, званих ізгоями, було на Русі дуже мало. Всі князі були собі зовсім рівними; князь не може бути нічим слугою. Вправді часом лукало ся, що поменьші князі ставали зависимими від силнійших, але се не називало ся залежистю, се робило ся лише в добрій вірі, слабший князь ніби добровільно помагав силнійшому. Князь стояв понад всіх, навіть найбогатший та найвпливовійший

боярин, не міг мріяти про рівність з найменшим князем, а коли в Галичи хвилево засів на престолі боярин, видало ся се всім занадто дивним. Старший віком князь мав право на ліпші уділи, але старішеньство князя мало лише тогди значінє, коли було поперте силою. Під час коли на зверх влада князя могла бути до певного степені ограниченою владою силнійшого князя, то у внутрі своєї волости був князь цілковито независимим паном. Князь мав виключне право розпоряджати своїм уділом, він міг єго відступити, продати або замінити. Князь виповідав війну і заключав мир, князь видавав закони, судив або сам або через своїх заступників, він провадив адміністрацію свого уділу, розпоряджав доходами з него, накладав нові податки, а в кінці брав значну участь в церковній управі, маючи голос при виборі церковних достойників. Особа князя була все нетикальною. Такі факти як убійство князя 1146. р. чернию в Київі, або повішеннє Ігоревичів в Галичи, були лише рідкими случаями.

Другим політичним чинником було віче. В виду великого значіння і влади князів, мусіло зйти віче на другий плян. Земля без князя чула ся не своєю, а віче не то що не старало ся захопити влади в свої руки, але в браку князя старало ся чимскорше позис-

кати для себе якого князя. Віче нігде не показувало охоти обмежити влади князя, та мішати ся в адміністрацію. Оно підносило свій голос лише принагідно в надзвичайних случаях, як обсаді княжого престола, або коли скликав єго сам князь. Єще найбільше діяльности проявляло київське віче. 1113. року покликує оно на престіл Володимира Мономаха, віче проганяє Ізяслава, коли він не хоче вести борби з Половцями. Часом віче ставило услівя князям. 1146. р. віче жадає від князя Ігоря, щоби сам особисто судив, а тсгди признасть єго князем. Однак такі случаї були рідкі, а случалися тогди, коли князь був слабим, в більшості князі занимали престіл зовсім не питуючи ся віча, як лише мали силу. Віча збиралі ся також на зазив князя. Часом князь ідучи на війну хотів знати, чи може рахувати на поміч громади, скликував віче, щоб нібито вислухати єго гадки, а в дійсності, щоб нізнати настрій населення. Віче міг скликати князь, але сходилося оно рівно ж на зазив горожан. Могли приходити на віче всі люди свободні з города, пригородів і околиці, а рішаючий голос мали старші горожани. Ухвали віча обовязували не лише город але і околицю, а рішене віча було важним, як за ухвалою заявила ся так подавляюча більшість, що опозиції не було чого бояти ся.

Третим політичним чинником була дружина князя. Князь мав при своїм боці численну дружину з якою переходив з одного уділу на другий. Дружина або княжі бояри ділили долю і недолю князя, за се мав князь обовязок, радити ся з боярами у всіх важнійших справах. До найбільшого значіння дійшли бояри в Галичи. В Києві і взагалі на Україні князі змінювали дуже часто свої уділи, а бояри переходячи зі своїм князем з однієї землі до другої, не могли осідати стало і перемінювати ся в земську шляхту. В Галичині через більше як два віки засідали на престолі дві княжі родини Ростиславичів і Романовичів, бояри не переходили з одної області в другу, осідали стало і ставали власниками великих посілостей. З часом прийшли они в Галичи до такої сили і значіння, що скидали, усували, собі не милих князів, та покликували інших. Як в Галичи прийшов до рішучої переваги боярський елемент, так в Новгороді зискало найбільше значіння віче, а на сході в Москві зискав цілковиту перевагу князь.

Важну роль в політичному житю відгривала церква, яка посередно або і безпосередньо впливала на устрій рускої держави. Руска церква становила одну митрополію, яка вповні зависіла від царгородських патриархів, котрі

самі навіть без порозуміння з рускими князями, вибирали кандидатів на митрополитів. Руска митрополія ділила ся на 16 єпіскопських катедр.

Суспільність руска ділила ся на три частини. 1. се люди княжі, або дружина, 2. люди церковні і 3. звичайні люди себто громадяни. Люди звичайні ділилися на людей свободних, півсвободних і несвободних або невільників. До людей свободних зачислювано міщен, і селян званих смердами. Так міщани як і смерди люди свободні, а доказом сего висказ з Рускої Правди, що смерда міг судити як свободного чоловіка лише князь або його урядник. Люди півсвободні, звані закупами, се люди що наймали ся в роботу, або відробляли пожичені гроші. Они були свободними, але їх права були обмежені, приміром закупи не могли бути съвідками, хиба лише в дуже дрібних справах, господар мав право їх навіть тілесно карати, до сего закуп міг легко стати невільником. Найнисший степень людей, се несвободні, невільники, звані звичайно холопами. Они не мали жадних горожанських прав, а їх доля була дуже прикрою. Доперва за часів християнства, старала ся церква вплинути на поліпшене долі невільників, але вплив церкви в сім напрямі позістав не значним і долю холопів не дуже змінив.

§ 10.

Повстане польської держави і перші польські князі.

Повстане польської держави. Найдавнійші дії польського народа закриті перед оком історика. До нас дійшли лише казочні перекази про Кракуса, що мав оснувати місто Краків, про його дочку Ванду, про Попеля і Пяста. Правдоподібно повстала Польська держава в сей спосіб, що одно з польських, або інакше званих лехіцких племен, а іменно Поляни з над Варти, підбили сусідні племена, накинули їм свою назву і дали початок польській державі. На чолі польської держави стояли князі, котрі виводили свій рід від казочного Пяста звідси і назва династії Пясті. Столицею Польщі була з початку Крушвиця над озером Гоплом а відтак Гнезно.

Мечислав I. (Мешко.) 962.—992. Першим історичним князєм Польщі, з родини Пястів, був Мечислав I. Іго держава хотій досить значна простором, бо сягала від Одри поза Вислу, не могла устояти ся перед сильним німецьким наїздом. Німецький марграф Геро побідив Мечислава і змусив єго приняти німецьку зверхність. Щоб освободити ся від

Німців, які воювали в імені християнської віри, (нібіто ширять християнство,) постановив Мечислав принести хрест і в сей спосіб витрутити Німцям оружие з рук. В тій щели оженився він з ческою княгинею Дубравкою і приняв разом з Польщею хрест 966. р. а в невдовзі потім оснував перше польське єпіскопство в Гнезні, яке зависіло від архієпіскопа в Магдебурзі.

Болеслав Хоробрий 992.—1025. До величного значіння прийшла польська держава за наслідника Мечислава I. Болеслава Хороброго. Сей розумний і хоробрий князь розширив значно границі своєї держави, підбив Поморе (над Балтийським морем), на Чехах здобув Моравію і Краків, на Русі Червеньські городи. Єго держава розпростидала ся від Балтийського моря по Дунай, від ріки Салі (в нинішній Саксонії) поза Вислу і Сян. Рівночасно з Болеславом панували в Німеччині цісарі Оттон III. і Генрик II. Відносини Болеслава до Оттона III. були прязні, Оттон III. прибув навіть до Польщі, 1000. року (до Гнезна) поклонити ся мощам святого Войтіха і при сїй нагоді увільнив польську церкву від німецької зависимости, позоляючи Болеславови заложити в Гнезні архиєпіскопство. Зовсім інакше уложилися відносини Болеслава до Генрика II. З ним воював Болеслав довгі літа, а війна

закінчилася миром в Будишині 1018. р. де цїсар признав Болеславови посїданє Лужиць, Моравії і Шлесії. Болеслав був не лише добрим вождом але і знаменитим організатором, відзначався справедливостію, строгостю і любовию до простого народа. Під конець свого панування казав Болеслав Хоробрий коронувати ся 1025. р. польским королем.

Наслідники Болеслава Хороброго. За наслідника Болеслава Хороброго Мечислава II. 1025. — 1034. підупадає Польща. Сусіди угворили проти Польщі велику коаліцію і забрали єї всі здобичі Болеслава. Ярослав Мудрий забрав Червеньські городи, цїсар Конрад II. Лужиці, угорский король Стефан Святий Словаччину, Чехи Моравію, а данський король Канут Великий Поморє. Єще більше підупала польска держава по смерти Мечислава II. В Польщі настав великий нелад, поодинокі племена відзискали назад свою независимість, привернено поганство. З сего заколоту скористав ческий князь Бретислав Ахіль, наїхав Польщу, заняв Гнєзно і увіз до Чехії св. Войтіха. З цілковитого упадку видобув Польшу Казимир Відновитель 1040.— 1058. котрий при помочи цїсаря Генрика III. завів у Польщі лад і порядок, та привернув назад християнську віру.

Болеслав II. Щедрий 1058.—1079. наслідник Казимира Відновителя підніс значінє Польщі єще більше. Він дає поміч прогнаному з Київа Ізяславови а під час повороту займає на ново Червеньські городи. Під копець свого панування попав він в спір з духовенством і убив краківського епіскопа съв. Станіслава. Убите съв. Станіслава викликало в Польщі повстане проти Болеслава. Болеслав мусів з Польщі утікати і умер на вигнаню в Каринтиї в місті Осиях.

Поділ Польщі на дрібні часті. По нездарнім пануванню брата Болеслава Щедрого, Володислава I. Германа, за котрого Польща стратила на стало Червеньські городи, приходить до панування хоробрий князь Болеслав III. Кривоустий 1102.—1138. Ціле своє пануване провів він на довгих і завзятих війнах. Він підбив на ново по довгих борбах Поморе, та воював щасливо з німецким цісарем Генріком V., котрого побив під Вроцлавом, на так званім песім полі. Помимо сих побід мусів Болеслав Кривоустий, під конець свого житя, приняти зверхність цісаря Льотара III.

Умираючи поділив Болеслав Кривоустий польську державу поміж своїх синів. Найстаршому Володиславови дав Шлеск, Мечиславови дав Великопольщу, Болеславови Мазовію і Куяви, Генрікови Сяндомирську землю. Крім

сих уділів найстарший з Пястів мав мати сіце краківську землю і титул великого князя. Чезрез заведене права старшеньства і поділу Польщі поміж синів Болеслава Кривоустого, наступило роздроблене Польщі на малі уділи, розпочалися завзяті домашні борби о Краків, які підкопали значінє Польщі на довгі літа.

§ 11.

Німеччина під пануванем
королів з династії саскої
919.—1024.

Генрик I. Пташник. 919.-936. Копрал I франконоцький умираючи радив вибрати королем свого найбільшого противника Генрика, саского князя, бо думав, що лише сильний та енергічний володар, яким був Генрик, зможе завести в Німеччині лад і змусити князів до послуху. Німці послухали ради короля; Франки і Саси оголосили королем Генрика I. названого Пташником, бо після передказу мав він бути занятий ловлею пташків, коли присено єму вістку про його вибір.

З початку узнали Генрика лише Саксонці і Франки, але в короткім часі змусив Генрик прочих князів до послуху. Він полішив

всім німецьким племенам їх князів, їх устрій і права, жадав лише, щоб признали короля найвищим паном Німеччини. Найбільшим нещастем Німеччини в сим часі були напади диких Угрів або Мадярів.

Угри або Мадяри, що мешкали давнійше над Волгою і Доном, були походження фінсько-монгольського. Так само як Гуни і Авари були Угри страшними несподіваними нападами своєї кінноти. Візантійскі цісарі візвали їх проти Авар. При кінці IX. віка осіли Угри в нинішній Угорщині, де прибули під проводом казочного Арпада, від котрого пізнійші королі виводили свій рід. Угри завізані цісарем Артульфом, розбили Великоморавську державу, але зачали від сего часу рік річно нападати на Німеччину і нищити в застрашаючий спосіб. Під час одного такого нападу удалося Німцям взяти в неволю визначного мадярського князя. За видане сего князя і за річну данину зобовязалися Угри девять літ не нападати на Німеччину. Сих девять літ постановив Генрик визискати для уabezпечення краю. Генрик бачив, що так довго не буде міг ставити успішного опору Уграм, доки Німеччина не буде мати сильших твердинь і доброї кінноти. В Саксонії до тепер міст зовсім не було, тому Генрик почав будувати укріплени твердині, а що людність

саска не хотіла поселяти ся в новозаложених містах, видав Генрик приказ, що кождий дев'ятий чоловік має ся поселити в місті. Генрик старав ся дуже про новоосновані міста і наділяв їх численними привілеями, щоб через се збудити у сільської людності охоту іти до міст. Рівночасно старав ся Генрик о добірну кінноту, яку випробував в борбі зі Словянами, що мешкали над Гавелею і Спревою. Відтак звернув ся він проти Чехів, над котрими панували князі з роду Перемишлідів і змусив їх до призначення своєї зверхності.

Приготовивши ся до війни, відмовив Генрик Уграм гарачу, за що Угри зараз слідуючого року впали до Німеччини, але Генрик побив їх цілковито над рікою Унструтю 933. і змусив їх завернути назад в Угорщину.

Генрік I. є дійсним основателем німецької держави. Перед єго пануванем була німецька держава близькою розкладу на поодинокі зовсім назависимі князівства. Поодинокі племена як Саксонці, Бавариуважали ся зовсім осібними нічим незвязаними зі собою народами. За Генрика німецькі племена отримали ся в одну цілість готову до борби з ворогами.

Оттон I. Великий. Го смерти Генрика I вступив на престол єго син Оттон I. Великий.

З початку узнали єго королем всі німецькі князі, але відтак повстали проти него. По довгих борбах Оттон побив князів і постановив їх владу обмежити. Передовсім рішив Оттон що гідність князів не є дідичною, але залежить від ласки короля, тому надав він Льотарингію свому зятеві, Франконію і Саксонію задержав сам в своїх руках, Баварію віддавному братові, а Алеманію свою синові. В сей спосіб у всіх німецких князівствах панувала одна родина. Щоб єще більше обмежити владу князів утворив Оттон уряд графів палатинів, котрі мали стеречи королівських прав у всіх князівствах. В кінці проти князів висунув Оттон епіскопів і архиєпіскопів, яким став надавати ленні добра, увільнив з під влади князів і покликав на найвищі державні уряди.

Полагодивши внутрішні справи міг Оттон звернути ся проти зовнішніх ворогів: побиває Данців, Словян, а відтак звертає ся проти Мадярів, які знов відважилися впасти до німецкої держави, однак Оттон розбив їх цілковито над рікою Лехом 955. Щоб уберегти східні границі своєї держави, відновляє Оттон заложену вже Каролем Великим Східну Мархію і надає єї баварському князеві. Битва над Лехом має велике історичне значіння. Она відроджує Східну Мархію, яка стає

з часом завязком австрійської монархії, та освободжує Німеччину від наїздів диких угорських горд. Битва над Лехом має велике значінє рівно ж і для Угорщини. Угри пізнали, що дальнє годі їм жити з грабежий і нападів, осідають в долині Дунаю, покидають свій спосіб життя, та стають з часом культурним народом. Вже за короля Гейзи входить християнство на Угорщину, а за панування Стефана Святого 998.—1038. християнство стає урядовою релігією. Угорський король дістає титул апостольського короля. Сей титул перейшов відтак на австрійських ціsarів.

Одною з найважнійших подій за Оттона I. було здобутє ціsarскої корони. По смерті сина Людвіка Побожного Льотара, ціsarську корону одержували ріжні, часом дуже не значні князі. Одним з таких князів, що захопив ціsarську корону був Беренгар з Івреї. Щоб мати яку правну підставу до ціsarскої корони, хотів він оженити свого сина з вдовою по попереднім ціsarю, Аделляйдою, а коли ся відмовила своєї руки, вкинув вдовицю до вязниці. Алеляйда, котрій удало ся утеchi з вязниці, удає ся з просьбою о поміч до Оттона I. Оттон виправляє ся три рази до Італії, женить ся з Аделляйдою і під час другого походу до Італії, коронує ся ціsarскою короною 962. Від сего часу всі німецкі королі

спішать до Італії щоб там осягнути цісарську корону. Повний титул новоповсталого цісарства був „Святе римське цісарство німецького народу.“ Цісарський титул приніс на разі Німеччині і німецким королям велику почесть і значінє, але пізнійше показало ся, що цісарство виходило німецким королям на зле. З цісарською короною, прийшла під пануванє Німеччини і північна Італія. А що Італійці не хотіли підлягати Німеччині і що хвиля повставали, мусіли німецькі королі зі шкодою для самої Німеччини звертати свою увагу всегда на Італію, вправляти ся там часто, зводити тяжкі борби, які лише ослаблювали Німеччину.

Під час другого походу до Італії змусив Оттон римську шляхту до зобовязання, що нікого не буде узнати папою, доки вибору не затвердить ціsar. В сей спосіб попало папство в цілковиту зависимість від ціsarів.

Оттон II. 973. 988. Син і наслідник Оттона I. був вже за єго житя вибраний королем і коронований ціsarем римським. Мимо сего зараз в початках свого панування мусів бороти ся зі збунтованими князями, на котрих чолі став Генрік Сварливий баварський князь. Оттон II. упокорив князів, а щоби зменьшити владу баварських князів, відлучив від Баварії Східну Мархію і надав єї Леополь-

дови з родини Бабенбергів 976. р. Східна Мархія дала початок шинішній австрійській державі. Оттон II. старав ся підбити південну Італію, яку хотів позискати як віно своєї жени, візантійської царівни Теофанії. Однак виправа Оттона II. до Італії не повела ся, а з пораження Оттона II. скористали надлабскі Словяни, що повстали проти Німців і через два віки позіставали независимими.

Оттон III. 983.—1002. Син Оттона II., Оттон III. мав заледви три роки, коли відумер його батько, але мимо сего, вже був коронований німецьким королем і римським цісарем. Виріс він під впливом виховання своєї матери, грецької княгинї, Теофанії. В 15. році проголошено його повнолітнім. Обнявши престіл Оттон III. удав ся до Італії, де посадив на папськім престолі Григорія V. котрий є першим папою німецького походження. Оттон III. чув ся чужим в Німеччині, найрадше перебував в Римі, де мрів про основане великого, загального, християнського цісарства, в яким злучили би ся всі християнські народи і над яким володівби цісар і папа. Найбільший вплив на молодого цісаря мав французький монах Герберт, котрого Оттон виніс відтак на папський престіл під іменем Сильвестра II. Оттон III. відзначав ся великою побожностю і відбував великі прощі, з яких найважнійшою

є єго подорож до гробу съв. Войтіха в Польщі. Під час сеї подорожи увільнив Оттон III. польську церков від німецької залежності, позволюючи Болеславови Хороброму заложити архиєпіскопство в Гнезні.

Генрик II. Святий 1002.—1024. Оттон III. через цілий час свого панування не журив ся Німеччиною, через що князі прийшли до великого значіння, тому єго наслідник Генрик II. мусів вести тяжкі борби, щоби привернути порядок в державі. Більшу частину свого панування перевів Генрик II. на війні з Болеславом Хоробрим, яку закінчив миром в Будишині.

Романський стиль. За часів Саскої династії витворює ся в будівництві новий романський стиль. Початків єго потреба шукати в північній Франції і Італії, але найкрасше розвинув ся в Німеччині. Церкви будовані в романськім стилі, є в головних нарисах подібні до базилік, і складають ся рівно ж з трьох частей повздовжної, поперечної і апсида. Апсида є однак видовженою, на підвищеню і зовсім хором. В базиліці стеля є рівною не випуклою, в романських будівлях округлою. В базиліках не ма жадних веж, а в романськім стилі в тім місци, де перетинають ся часті повздовжні з поперечними, на так званім перехрестю, взносить ся

широка звичайно чотирогранна вежа. Передсінок в базиліках є майже завсігди отвертим, в романських будівлях є замкненим і по обидвох боках має по одній вежі. Вікна в романських будівлях є великі, закінчені в горі округлими луками, стовпи округлі, в горі прикрашені різьбленою чотирогранною кісткою. Найважнішими пам'ятниками романського стилю є съятині в Пізі, Спірі, Могунції, Тревірі і Кольонії.

§ 12.

Королі з франконської родини 1024.—1125. Борба ціsarів з папами.

Конрад II. Франконський 1024.—1039.

На Генрику II. вимерла саска династия, а зібрані князівибрали королем Конрада Франконського або салійского, котрий дає початок новій династії. За перших двох королів, з сеї династії, дійшло значінє ціsarів до найвисшого степеня. Конрад II. хотів забезпечити ціsarську корону своому родови, а щоби позискати для свого пляну німецких князів, узняв дідичність всіх лен так в Німеч-

чині як і в Італії. Щоби збільшити владу королів усував німецких князів, а опорожнені краї надавав свому синови. За єго панування позискала Німеччина королівство Бургундію, що лежала в області ріки Родану. По усуненню Кароля Грубого побіч 3. великих держав Німеччини, Франції і Італії, повстали з франконської держави єще дві малі країни, Бургундія горішна і долішна, які з часом получили ся в одно королівство. Послідний з бургундських королів записав свій край Конрадови II. Конрад II. був рівно ж творцем великої коаліції проти Польщі.

Генрик III. Чорний 1039.—1056, вже за життя батька посідав два князівства, (Баварію і Швабію) по смерти батька одідичив єще трете Франконію, так що лише два великі князівства саске і льотарингське не були в єго руках.

За панування Генрика III. осягнула Німеччина свої найбільші границі, бо не лише Чехи і Польща, але навіть Угорщина узнала зверхність Генрика III. По смерти съв. Стефана засів в Угорщині Петро. Прогнаний в короткім часі Уграми, прибув Петро до Генрика III. просити о поміч, обіцюючи за се узнати себе підданим Німеччини. Генрик виправив ся на Угорщину і посадив на престолі Петра. Однак невдовзі потім Угри

в друге прогнали Петра, а посадили на престолії Андрія, котрий не узував зверхности Генрика III. Хотяй дві нові виправи на Угорщину не повели ся, мимо сего німецкі цісарі єще довго потім уважали Угорщину підчиненим собі краєм.

Генрик III. звертав велику увагу на церковні справи. В сих часах вкрали ся в церкві великі непорядки, а в Римі було рівночасно аж трох пап. Генрик III. удав ся до Риму, усунув всіх пап, посадив на престолії німецького пралата і змусив римський народ до приречення, що нікого не будуть узнати папою без підтвердження цісаря. Маючи вплив на вибір папи, став Генрик III. справдішним зверхним паном християнського съвіта.

За часів Конрада II. і Генрика III. Нормани, що осіли в північній Франції в Нормандії, прибули до полудневої Італії, здобули Апулію і заложили з часом в полудневій Італії і Сицилії так зване королівство обох Сицилій.

Генрик IV. 1056.—1106. Генрик III. помер в молодим віці і полишив сина Генрика IV. котрий в хвили смерти Генрика III. мав лише 6 літ. В єго імені стала правити державою єго мати, але німецкі князі не хотіли слухати жінкини, утворили заговір, а архієпископ Кольонії Ганно (Анно) заманив підступом малечького короля на свій корабель,

увіз Реном в свою столицю і обняв правлінє в свої руки. Ганно виховував короля строго і добре, але коли виїхав раз до Риму, увів Генрика IV. Бременський архиепіскоп Адальберт. Адальберт обходився з хлопцем ласкаво, позволяв Генрикови IV. на всі забаганки, що вплинуло дуже некористно на молодого хлопця. Генрик став лехкодушним, гордим, навчився обходити з всіма строго і жадав від всіх рабського підданя і послуху. Адальберт жив в незгоді з Саксонцями і ненависть до ворожого племени вщіпив в серце молодого короля. Не диво отже, що коли в 15. році життя оголошено Генрика IV. повнолітнім, став він так строго обходити з Саксонцями, що Саксонці приведені до розпути хопили за оружие 1073. р. Хотячи пімстити ся на Генрику IV. почали Саксонці нищити міста, церкви, та викинули з гробівниць кости передників Генрика IV. Таким поступованням Саксонців обурилися німецькі князі, і дали Генрикови поміч. Генрик побив Саксонців над рікою Унструтою 1075. року і почав єще гірше знищати ся над ними. Нешчасливі Саксонці, не маючи нії звідки помочи, звернулися до тогдішнього папи Григоря VII. і до него занесли свої скарги на Генрика IV.

За часів Конрада II. і Генрика III. була церков дуже підупала, а найбільшими нещасттями церкви були супружества духовних.

бо кождий епіскоп або архиєпіскоп старався задержати церковні добра в своїх руках і симонія, се значить набуванє церковних гідностій за гроші. Першими що підняли борбу з надужиттями в церкві були монахи монастиря в Клюни. Однак борба ліпшого духовенства не приносила богато користі, бо папи були зависимі від римської шляхти, а ся вибирала на папський престіл лише противників всяких реформ.

Папа Григорій VII. 1073.—1085. З монастиря в Клюни походив син убогого тосканського сенянина Гільдебранд, що ставши папою приняв ім'я Григорія VII. Будучи єще кардиналом, за часів папи Миколая II. перевів Григорій VII. на Лятеранськім соборі 1059. року уставу, що папу не має вибирати римська шляхта і затверджувати цісар, але мають вибирати самі кардинали з поміж себе. Ставши папою постановив Григорій VII.увільнити від сьвітської зависимости все духовенство. Він заводить целібат і видає як найострійші едикти проти симонії. Рівночасно на соборі в Римі 1075. року виступає папа проти інвеститури. Був тоді звичай, передовсім в Німеччині, що король сам іменував епіскопів, архиєпіскопів і опатів, і то по більшій часті, або своїх любимців, або таких, що грішми зєднували собі короля. Вибраних

обдаровував король сьвітськими добрами і передавав нововибраному духовні відзнаки себе жезл і перстень. Надаване сьвітських дібр духовним особам через короля, за помочию відзнак церковних жезла і перстеня звано інвеститурою. Григорий VII. заказав съяще-никам принимати епіскопства і архиепіскопства з рук сквітських князів і загрозив клятвою так духовним, що принимали інвеституру, як князям, що її надавали.

Генрик IV. не узناє папського декрету і роздавав дальше інвеституру, а коли єго папа упімнув за се, скликав Генрик собор німецких епіскопів, на якім узнато вибір Григория VII. неправим, а Генрик IV. вислав до папи обиджаючий лист. У відповідь на се папа Григорий VII. кинув на Генрика IV. клятву і увільнив всіх підданих цісаря від присяги вірності. Се сьміле діло Григория VII. зробило велике вражінє, бо до тепер не було єще такого случаю, щоби папа увільняв підданих від присяги вірности. Німецкі князі, котрі були не задоволені з Генріка IV. скористали з розпорядженя папи, зіхали ся в Трибурі і ухвалили усунути Генрика IV. з королівского престола, єсли до року не увільнить ся від папскої клятви.

Між тим папа Григорий VII. постановив уdatи ся до Німеччини, щоби розсудити кня-

зів і цісаря. Генрик IV. зідав добре, що папа, прибувши до Німеччини, рішить спір в єго некористь, тому постановив не допустити до приїзду папи до Німеччини. В тій цілі вибрався зимою через Альпи до Італії і прибув до Каноси 1077. р. де тоді пробував папа. Ту в покутничій одежі стояв Генрик IV. перед брамою замку і просив папу о звільненні від клятви. Папа нерад був приходови Генрика IV. до Італії, він хотів виїхати до Німеччини і там осудити Генрика. Однак не хотячи наразити ся на закид, що відкинув просячу о згоду руку цісаря, хотій не радо, простив Генрикови IV. зняв з него клятву і погодився з цісарем. Похід Генрика IV. до Італії і упокорене тогож в Каносі уважає ся звичайно як великий триумф папства над цісарством. Коли ж возьмемо під розвагу, що Генрик IV. був всіма полишеним і старав ся не допустити до приїзду папи до Німеччини, то помимо свого упокореня відніс Генрик IV. дипломатичний триумф і осягнув свою ціль, бо як раз своїм упокоренем змусив папу до згоди. Що Генрик IV. зовсім не мав на думції годити ся з папою, а хотів лише зискати на часі і вийти з прикрих обставин, показали єго дальші діла.

Німецкі князії зовсім не були вдоволені з помирення папи і цісаря і помимо приречення

вибрали нового короля Рудольфа Швабського. Тимчасом Генрик IV. помиривши ся поверховно з папою, вертає до Німеччини і вже по дорозі лучить ся з противниками папи в Льомбардії. (В борбі межи Генриком IV. а Рудольфом, побідив вправді Рудольф, але ранений в руку помер.) Генрик IV. посварився скоро в друге з папою і виправив ся на ново до Італії, але вже з війском, по короткій облозі здобув Рим, а папа Григорій утік до південної Італії до Салерно де в невдовзі помер. 1085. Умираючи сказав „Я любив правду, а ненавидів ложі, тому умираю на вигнаню“.

По смерти Григорія VII. борба поміж цісарем а папами триває даліше. Німецькі князі вибрали нового короля Германа графа Сальма, а по смерти того ж, виступають проти Генрика IV. єго власні сини Конрад а відтак Генрик. Серед борби з Генриком умер цісар, а тіло єго стояло кілька літ непохоронене під церквою, доки не знято з него клятви.

Генрик V. 1106.—1125. Як довго Генрик V. воював з батьком і потребував помочи папи, так довго жив з папою в згоді. Коли ж став цісарем починає даліше роздавати інвеституру. В році 1111. удається єму навіть ув'язнити папу Пасchalіса II. і змусити єго зречи ся всяких прав до інвеститури і при-

речи в імени всіх своїх наслідників, що жаден з пап не кине клятви на цісаря. Однак наслідник Пасхаліса не узував сих услівій, як вимушених на папі і провадив борбу дальше. Остаточно закінчено борбу конкордатом Вормацким 1122. р. на підставі котрого вибори епіскопів і церковної старшини мали відбувати ся свободно після канонічних приписів, але в присутності цісаря або його заступника. Ново вираному надавав цісар діткненем берла ленні добра, а вибраний складав ленну присягу. Кождий епіскоп міг справувати свій уряд доперва по затвердженю папою. В договорі вормацкім обі сторони поробили собі уступки, однак моральна побіда остала по стороні пап. Цісарі вийшли з сеї борби упорогені, під час коли папи не то що увільнилися з під цісарської зависимости, але станули навіть понад цісарями.. Їх влада і значінє піднесли ся єще більше за часів хрестоносних походів.

Часть трета.

Часи хрестоносних походів 1095.—1270.

§ 1.

Перший хрестоносний похід.

Причини хрестоносних походів. Святі місця, де жив, ходив і научав Ісус Христос, були все дуже дорогими для християнського сьвіта. Богато люда, (у нас званих паломниками,) бажало звідати дорогі місця і тисячі християн ішли на схід до Палестини поклонити ся святому Гробови та побачити святі місця. Як довго Палестина знаходила ся в руках візантійских ціsarів, так довго паломники не дізнавали жадних перепон. В році 636. здобули Палестину Араби, котрі відзначалися релігійною терпимостню і дозволяли християнським паломникам звідувати святі місця. Але багдацкий халіфат підупадав з кождим днем, а Палестина перейшла в руки Турків

Сельджуків фанатичних приклонників науки Магомета. З хвилею занятя Палестини Турками змінилися обставини. Турки згнущалися над християнами, висмівали їх релігійні почуття, жадали від кожного паломника великих оплат за доступ до святих місць; часто бувало, що християнин відбув кілька сот миль дороги, щоб лише оглянути святі місця, а вкінци мусів з болем серця опускати Палестину, бо не мав чим заплатити за доступ до святих місць. Про всі ті згнущання Турків приносили відомості паломники до Європи і у християн почала зроджувати гадка, що се є нечестию для християн, що святі місця знаходяться в руках невірних, та що їх потреба Туркам відобрести.

Як раз в такій хвили звернувся візантійський ціsar Алексей Коммен до папи Урбана II. з просьбою о поміч проти Турків.

Візантійска держава по смерті цісаря Юстиніяна упадає поступенно. Цісарі з македонської династії (867.—1056.) занималися переважно науками, а тимчасом на державу напирали Араби, Болгари, Русини і Мадяри. Сельджуки заціяли Малу Азію, Нормани піднімали Італію. В році 1054, царгородський патріарх, Михайло Керулярий зірвав унію з Римом і від сего часу східна церква відділила ся цілковито від західної римської. Вже

великі папи як Сильвестер II. Григорий VII. думали над приверненем унії і над освобождением Палестини з рук Турків, однак не мали на се часу, бо заняті борбою з цісарем, мусіли звертати увагу на що інше. Папа Урбан II. повідомлений дужеточно про надужитя Турків паломником Петром з Аміен, позволив Петрови з Аміен взвивати вірних до борби з Турками. Від сеї хвилі Петро з Аміен ішов від міста до міста, від села до села і взвивав всюди християн до походу на Турків. Тимчасом папа Урбан II. скликав собор до міста Клермон 1095. р. На соборі, де було рівно ж дуже богато сьвітських людей, промовив паша Урбан II. так горячо до зібраних, що всі закликали „Так Бог хоче“ і постановили іти бороти ся до Палестини, а на знак, що ідуть бороти ся за сьвяту віру, припинали собі на плечах хрест, від чого і пішла назва хрестоносці.

По соборі в Клермон настав в Європі великий рух. Лицарство почало приготовляти ся до борби, але простий народ, якому приготовлення лицарів видали ся за повільними, постановив не ждати на лицарів лише іти зараз до Палестини. Вже весною 1096. р. понад 100.000 люда під проводом Петра з Аміен і лицаря Вальтера Габеніхта вирушило в похід. Ціле се війско складало ся в переважній часті з людей недосвітчених і необізнаних

з воєнним ремеслом тож і не диво що їх успіхи були малі. Турки побили їх коло Нікеї, а Петро з Аміен ледви з горсткою живівірів вернув з Азії до Царгорода.

Перший хрестоносний похід 1096.—1099. Тимчасом лицарство майже виключно француске (Німеччина була занятою борбою о інвеституру), вирушило в похід під проводом Готфрида з Буйону, єго брата Бальдуїна, Раймунда графа Толюзи і інших. В Царгороді прилучилися до них останки дружини Петра з Аміен і лицарі з півдневої Італії, котрі прибули сюда морем під проводом Боемунда з Таренту. Получені лицарі перевелись до Малої Азії, де віднесли над Турками велику побіду під Дорилеум. Однак в дальшім поході дізнали християни великих втрат. Першим здобутком християн було заняття Едеси, де Бальдуїн основав грабство на підставі феудального устрою. Звідси удалися християни на півднє і здобули Антіохію, однак мусіли самі видергати тяжку облогу. В тяжкій для християн хвили зголосився до Готфрида якийсь священик і розказав єму свій сон. В сні явився священикові съ. Андрій і показав єму місце, де закопано коп'є, яким пробито грудь Ісуса Христа. Дійсно на другий день знайшли в означенім місці копіє. Християни в тім переконаню, що се дійсно

копіє, яким пробито грудь Христа, кинулися з одушевленням на ворогів і розбили Турків.

З під Антіохії вирушили християни на Єрусалим і на Зелені съята 1099. побачили перед собою місто, так дороге християнам. Військо християн числило тогди вже заледви 20.000 люда піших і 1500 кінних. По довгих і завзятих трудах удалося остаточно 15. липня 1099.. р. вдертися християнам до Єрусалиму, де обмивши руки з поту і крові удалися помолити над съв. Гробом Христа. З новоздобутого краю Палестини утворено королівство, а корону жертвовано Готфридowi з Буйлону. Готфрид не приняв корони, бо не хотів носити на голові корою там, де Спаситель носив терневий вінець і приняв лише титул „Оборонця съятого Гробу“. Доперва по смерти Готфрида приняв корону єго брат Бальдуїн.

§ 2.

**Німеччина під пануванням
Гогенштавфів 1138.—1152.
Другий і третий хрестоносний похід.**

Конрад III. 1135.—1152. На Генрику V. вимерла франконська родина, а в Німеччині вибрано королем Льотара III. Саского (1125—

1137). Проти Ліотара виступили два князї Конрад і Фридерик з родини Гогенштавфів. Щоб вести успішнійшу борбу проти обох братів, видав Льотар свою дочку Гертруду за баварського князя Генрика Гордого Вельфа, котрий по смерти Льотара одідичив Саксонію і став наймогучійшим з поміж німецких князів, тому то князї поминули Генрика Гордого при виборі, а віддали свої голоси Конрадови з Гогенштавфів, що впроваджує в Німеччині нову династию. Конрад зараз по вступленню на престол зажадав від Генрика Гордого звороту Саксонії, а коли Генрік сего не вчинив, відобразив єму Конрад не лише Саксонію, але і Баварію. Мимо сего Генрік Гордий не упокорив ся, і розпочав борбу звістну в історії під іменем борби Вельфів з гібелінами (Сторонників цісарських звано гібелінами; сторонників Генрика Гордого і єго наслідників Вельфами. Пізнійше перенесено сї назви на італійский ґрунт, де сторонників цісаря називано Гібелінами, а сторонників пап Вельфами). Серед борби з Конрадом III. помер Генрік Гордий полишивши по собі малолітнього сина Генрика Льва, котому цісар Конрад III. полишив Саксонію. Забрану Вельфам Баварію надав Конрад III. свому природному братові австрійському марграфови Леопольдові IV. з родини Бабенбергів.

Другий хрестоносний похід. 1147.—1149.

Під час першого хрестоносного походу повстало побіч Єрусалимського королівства, єще кілька малих християнських державок. Одну з них графство Едессу здобули Турки 1144. На відомість про упадок Едесси постановили християни в друге виправити ся до Палестини. Святий Бернард, монах з монастиря в Клерво, ходив по Франції та Німеччині і намовляв лицарів до нового хрестоносного походу. Єму удало ся намовити до участі в поході французького короля Людвіка VII. і Конрада III. Виправа обидвох пануючих, помимо великих жертв, скінчила ся безуспішно, а обидва володарі вернули знеохочені з рештками християнських війск до Європи.

Рівночасно з другим хрестоносним походом двох німецких князів, саский Генрік Лев і марграф північної мархії Альбрехт Медвідь, напали на надлабських Словян, (які від часів Оттона II. були независими від Німеччини), підбили їх і знишили цілковито. На здобутій землі заложив Альбрехт Медвідь Бранденбурську мархію, яка є колискою нинішньої прускої держави.

Фридерик I. Рудобородий (Барбаросса)
1152.—1190. Наслідник Конрада III. Фридерик I. званий Рудобородим (Барбароссою) був через матір посвяченим з Вельфами, тому

постановив погодити ся з Генриком Львом саским князем. В тій цілі віддав єму Баварію, яку відобрал австрійському марграфови Генрікови Язомірготови, котрому надав за се 1156. року привілей, на підставі якого призначав Австрію независимою від Баварії і підніс єї до княжого достоїнства.

Походи Фридрика I. до Італії. Через борбу цісарів з папами підувало значінє перших в Італії. До сего Конрад III. через ціле своє жите не був в Італії і італійскими справами зовсім не жутив ся. В наслідок сего льомбардські міста освободили ся цілковито з під цісарської зависимости. До найбільшого значіння дійшло місто Медиолян, яке підбило сусідні міста і угнітalo їх. Італійські міста звернули ся до цісаря Фрітерика I. і просили помочи проти Медиоляну. Цісар приняв послів з італійських міст, і вислав лист до Медиолянців, в якім заказував їм угнетати італійські міста. Коли-ж Медиолян не услухав приказу цісаря, виправив ся Фридрик I. до Італії, упокорив Медиолян і Рим, а відтак скликав великий сойм на Ронкальських полях, на який покликав найславнійших правників з університету в Болонії. На соймі установлено, що цісар має право установляти у всіх містах північної Італії урядників званих конзулями, до него належить бітє монети, накла-

данє цла і т. п. Жадному містови не вільно воювати з другим, а свої кривди мають заносити перед цісаря. Коли ж Медиолян не хотів признати цісарських прав, обляг Фридрик Медиолян, здобув 1162. р. збутив, а мешканцям казав поселити ся в сусідних селах і містах.

В хвили, коли Фридрик I. станув на вершку своєї могутності, виступає проти него новий ворог, а був ним папа Александр III. 1159.—1181. з котрим получили ся всі льомбардські міста. Місто Медиолян відбудовано на ново, а в честь папи заложено нову кріпость Александрію. Фридрик виправив ся знов до Італії і обляг Александрію. Але в рішаючій хвилі опустив Фридрика I. єго наймогучіший вазаль Генрик Лев, помимо сего, що Фридрик просив Генрика Льва дуже горячо не опускати єго. В битві під Леняном 1176. (Legnano) Фридрик I. був побитим, а невдовзі потім погодив ся з папою і льомбардськими містами. Льомбардські міста стали майже независимими, а цісареви мали платити лише данину.

По повороті з Італії покарав Фридрик I. Генрика Льва, відобразив єму оба князівства (Баварію і Саксонію) а полішив лише маленькі добра Бруншвик і Лінебург. Баварію

надав Фридерик Вітельзбахам, котрі панують там до нині.

При кінці життя взяв Фридерик I. участь в третім хрестоноснім поході.

Третий хрестоносний похід. 1189.-1192.

В році 1187. побив єгипетський султан Салядин послідного єрусалимського короля під Гіттін і здобув Єрусалим. На відомість про упадок Єрусалима постановив старий цісар виправити ся до Палестини. Крім цісаря взяли участь в поході англійський король Ришард Львине серце, французький Філіп II. Август і австрійський князь Леопольд V. Французи і Англійці поплили до Палестини морем, а Фридерик пішов сушою через Угорщину, прибув до Царгороду і переправив ся через Босфор до Малої Азії. Серед великих трудів, спраги і голоду удало ся цісареви прийти до міста Іконіюм, де відніс славну побіду, а відтак прибув над ріку Селєф, (Калікалнус). На ріці був вузенький міст, тому військо переправляло ся дуже поволи. Се знетерпеливило цісаря, він нагнав коня і кинув ся в ріку. Якраз тогди ріка була візбрала, філії пірвали цісаря і поякимсь часі видобуто Фридерика I. вже не живого.

Німецьке військо повів Яєополь V. австрійський князь. Він прибув до Палестини і став облягати місто Аккон. Під Аккон прибули

французкі і англійскі війска, які плили морем але при здобутю міста Аккону, гордий англійський король, скинув з мурів міста австрійську хоругов і подоптав ногами. Сим образився Леопольд V. і вернув з німецким війском домів. Невдовзі потім посварився Ришард з Філіпом II. Августом, в наслідок чого Філіп відплів з французким війском до Франції. Ришард Львине серце лишився сам, побивав вправді поодинокі відділи музулман, але не мав аніє сил, аніє здібності на се, щоб побити Салядина в рішаючій битві. Коли-ж довідався, що в Англії виступив проти него єго брат Іван, заключив з Салядином мир, в якім одержали християни побережний пас від Тира до Яфи і вільний доступ до святих місць.

Під час повороту до Англії, дістався Ришард до неволі Леопольда V. а відтак німецького цісаря Генрика VI. звідки висвободився за зложенем великого окупу. (Оповідання про англійського поета Бльонделя).

§ 3.

Упадок Гогенштавфів. Зріст пап за Інокентия III. і Інокентия IV. Четвертий і пятий хрестоносний похід.

Інокентий III. В часах хрестоносних походів доходить значінє пап до найвищого ступеня. Від папи Григорія VII. підносить ся папство чимраз вище. Богато зискує оно з причини побіди Александра III. над Фриднериком I. але до найбільшого значіння доходить за папи Інокентия III. 1198.—1216. Інокентий III. учений теольог і правник став папою в дуже молодим віці, бо заледви в 37. році. Вінуважав папську владу о многої вищою від цісарської; він порівнював владу пап зі съвітлом сонця, владу цісарів зі съвітлом місяця. Як місяць съвітить лише пожиченим съвітлом сонця, так влада цісаря є лише відбитком папської влади. Зараз по вступленю на престол утверджив Інокентий III. владу пап в Італії, зреставровав папську державу, увійшов в союз з льомбардськими містами, де попирав всюди сторонництво Вельфів, а полудневу Італію і Сицилію обняв в свій заряд в імені малолітнього Фридрика сина німецького цісаря Генрика VI.

Відносини Інокентия III. до європейських держав. По смерти Фридерика I. Барбаросси, вступив в Німеччині на престіл єго син Генрик VI. 1190.—1197. Він побив цілковито Вельфів, здобув для своєї родини королівство Неаполю і Сицилію (яко віно своєї жінки) підчинив Рим своїй зверхності і підніс цісарське достоїнство до найвищої слави Генрик VI. мрів навіть про здобутє Візантійської держави і хотів цісарську гідність задержати дідично в своїм роді, але несподівана смерть в 32. році життя знищила всі єго заміри.

По смерти Генрика VI. прийшло в Німеччині до незгідного вибору. Сторонники Гібслінів вибрали королем брата Генрика VI. Філипа Швабського, сторонники Вельфів Оттона IV. сина Генрика Льва. Папа Інокентий III. думаючи, що Вельф буде єму прихильнішим, станув по стороні Оттона. Однак Філіп добрым серцем і примірним поведенем зєднував собі чимраз більше прихильників, і вже Інокентий III. хотів єго узнати коли несподівано замордовано Філипа. Оттон вскорі зразив собі німецких князів, а папа вислав до Німеччини свого вихованка сина Генрика VI. Фридерика II. 1212. р. де єго 1215. р. узнали загально королем. (Фридерик II. 1215.—1250.)

В сей спосіб Інокентий III. два рази впливав на вибір німецького короля. Рівно ж королі Франції Філіп Август і Англії Іван Без Землі, упокорилися перед папою, а Іван Без Землі узняв навіть зверхність папи над собою, через що Інокентий III. став зверхнім паном Англії. Інокентий III. звернув пильну увагу на Іспанію.

По битві під Херес де ля Фронтара 711. заволоділи Араби, яких в Іспанії звано Маврами, цілою Іспанією, лише останки християн, в горах північної Іспанії задержали свою незалежність і розпочали завзяту кількасот літ триваючу борбу з Арабами. Серед тої борби видирали християни Арабам одну частину землі за другою і закладали малі держави поміж якими найважнішими були Кастилія, Арагонія, Леон і Португалія. Якраз за часів Інокентия III. прийшли Араби єще раз до більшої могутності і загрозили християнам в Іспанії. Інокентий III. довів тогди до хрестоносного походу на Іспанських Арабів, а битва під Тольозою 1212. знищила раз на всегда силу Арабів в Іспанії.

Своєю могучою рукою сягнув Інокентий III. і на схід де князі болгарський і сербський одержали від Інокентия III. королівську корону, за що признали над собою зверхність папи.

Однак ся зверхність папи над Сербією і Болгарією тревала дуже коротко.

Четвертий хрестоносний похід 1202.—1204. Головною задачею, яку поставив собі Інокентій III. було видерти съв. Землю з рук невірних, тому старав ся він зорганізувати новий хрестоносний похід. Під єго зазивом і за єго старанем підприняла француска і італійска шляхта четвертий хрестоносний похід під проводом графа Фляндриї і марграфа з Монферату. Однак сей похід не то, що не осягнув своєї цілі, але хрестоносці навіть не побачили съятої Землі. Якраз в тим часі вибухла одна з сих частих революцій під час якої скинено з престола цісаря Ізаака Ангеліка. Син усуненого цісаря, просив хрестоносців о поміч. Хрестоносці місто плисти до Палестини, удали ся до Царгороду, здобули се місто і посадили наново на престолі Ізаака. Але коли Ізаак не хотів додержати приречень, лицарі здобули другий раз Царгород і оснували там Латинське цісарство. Лицарство не здобуло цілого візантійского цісарства, Греки провадили з лицарями завзяті борби доки не повалили латинського цісарства 1261. р.

Фридериц II. 1215.—1250. вихований в Італії перебував в Німеччині дуже рідко, а проводив свої літа в Неаполі. Єще перед коронацією обіцяв Фридерику II. папі виправити

ся до Палестини і не злучити ніколи Німеччини і полудневої Італії в одних руках. Ані одної ані другої обітниці Фридерик II. не додержав. Коли ж на апостольськім престолі засів 90. лігний але енергічний старець Григорій IX. загрозив Фридерику II. клятвою, наколи не віправить ся до Палестини. Дійсно на візванє папи Фридерик II. вибрав ся до сьвятої Землі, але по кількох днях завернув з дороги, кажучи, що занедував. Тоді папа, що не вірив в недугу ФридERICA II. кинув на цісаря клятву. Обложений клятвою Фридерик II. не мов на злість папі, предприняв п'ятий хрестоносний похід 1228. і зручними договорами, майже без проливу крові, дістав від єгипетського султана Єрусалим, Вефлеєм, Назарет і частину побережа Палестини, почім віхав в триумфі до Єрусалиму. Духовенство держало ся від ФридERICA II. яко обложеного клятвою, здалека, тому Фридерик II. вложив собі сам королівську корону на голову. З цього часу всі німецькі королі, носили титул єрусалимських королів, доки сей титул не перейшов на австрійських цісарів, котрі носять його до нині.

По повороті з Палестини погодив ся Фридерик II. з папою, осів в полудневій Італії, де заложив сильно зорганізовану абсолютну монархію, але вскорі попав в спір

з льомбардскими містами. В правдї в бэрбі під Кортенуовою 1287. побив Фридериک II. льомбардскі міста, але попав в спір з папою Інокентиєм IV. Інокенкій IV. старав ся у всім наслідувати Інокентия III. З початку особистий приятель Фридерика II. коли став папою перейшов на сторону ворогів Фридерика II. постановив знищити цілковито рід Гогенштавфів. В тій цілі виїхав з Риму і скликав в Ліоні 1245. великий собор, на якім відсудив Фридерика II. і цілій рід Гогенштавфів так від німецкої як і від італійскої корони. По соборі розгоріла ся завзята борба помежи цісарем а папою і серед неї умер Фридерик II. Дальшу борбу вів єго син Конрад IV. 1250.—1254. але бачучи, що німецкої корони не відзискає, хотів задержати для себе бодай корону обидвох Сицилій (Неаполь і Сицилію). По смерти Конрада веде сю борбу єго брат Манфред. Тимчасом папа передав королівство Неаполю і Сицилії французькому князеви Каролеви Анжу (Anjou). братови тогдішнього французького короля. Кароль побив Манфреда під Беневентум, де сам Манфред поляг. Французи, які прибули з Каролем до Італії допускали ся великих надужить, тому Італійці покликали на престіл послідного потомка Гогенштавфів Конрадина сина Конрада IV.

П'ятнайцять літній Конрадин продав всі

свої маєтки і разом зі своїм приятелем Фрiderиком Австрійським виправився до Італії, але в битві під Таліякоцом був побитим і дістався до неволі. Жорстокий Кароль постановив позбутися раз на всегда свого противника і засудив Конрадина на смерть 1268. року. Перед смертюю переказав Конрадин свої права до корони свому крівному, арагонському королеві Петрові. В кілька літ потім 1282. р. вибухла в Сицилії революція, звістна під іменем Сицилійскої вечірнії і Сицилія перейшла під панування ярагонських королів. В Німеччині по смерті Конрада IV. розпочинається славне німецьке безкоролівство.

§ 4.

Істория Англії і Франциї до часу хрестоносних походів.

Найдавніші дії Англії. В пятім віці, як лише римські легіони опустили Велику Британію, починають наїздити сюди країну германські племена. Головно два племена Англьове і Саксонці підбили в протягу півтора століття півдневу Британію і заложили там сім малих державок. Папа Григорій Великий вислав до Англії св. Августина 597. р., котрий зашкіпив християнську віру помежи Англьо-

Сасами. Король Екберт з Вестсексу сполучив всі сїм державок в одну цїлість 827. р. Під час нападів Норман терпіла рівною дуже богато і Англія. Доперва Англійський король Альфред Великий 871.—901. прогнав по довгих борбах Норман з краю, побудував велику флоту для оборони побережжя і довів Англію розумними уставами до добробиту. По смерти Альфреда Англія знова підупадає. Оден з наслідників Альфреда Великого Етельрид II. думаючи що позбуде ся нападів Норман жорстокими репресіями, казав 13. падолиста 1002. р. вирізати всіх Норман які знаходилися в Англії. Сим поступованем розярив прочих Норман, а данський король Свен прибув до Англії і підбив єї. Єго син Кнут (Капут) Великий 1014.—1035. панував в Англії, Данії і Норвегії і був першим християнським королем Данії. По єго смерти настали знов спори о престолі, під час яких приходять до панування на ново королі з англьосаскої родини. Їх пануванє не тревало довго, бо норманський князь Вільгельм Заборчий, прибув з 60.000 війском до Англії, побив послідного англьосаского короля Гаральда під Гастінгс 1066. і заволодів Англією. Виправу Вільгельма до Англії можна уважати кінцем народних вандровок.

Вільгельм хотів з початку позискати

собі серця англьосасів, але коли єму се не удало ся, ограбив англійську аристократію з дібр, які надав своїм людям, і в сей спосіб сотворив сильний, незнаний до тепер в Англії, февdalnyj устрій. По нїм панувало єще трьох королів з норманьскої родини, почім корону здобула француска родина Анжу звана Плянтаженет (Plantagenet). Першим королем з сеї родини був Генрик II. 1154.—1189. По батькови оділичив він францускі князівства Анжу, Мен і Турен по матери Нормандию і Англію, а яко віно своєї жінки Елеонори одержав краї Поату і Гієну. Він був паном не лише Англії, але посідав в своїх руках цілу північну і західну Францію. З француских країв мав Генрик складати голд французскому королеви, королеви що в десятеро був слабшим від свого вазала. Родина Генрика II. стала так могучою і так страшною для француских королів, що послідні мусіли розпочати з ними завзяту борбу.

Другим з ряду королем з Плянгаженетів був Ришард Львине серце 1189.—1199. що брав участь в III. хрестоноснім поході. Єго наслідник Іван без Землї 1199.—1216. панував дуже нездарно. Коли-ж посварив ся з папою Інокентиєм III. котрий кинув на Івана клятву, уратовав ся Іван без Землї лише в сей спосіб, що признав над собою зверхність папи,

а англійській шляхті надав великі привілеї звістні під іменем „Велика карта свобод“ 1215. На підставі сеї карти не вільно було королеви увязнити жадного горожанина без попередного судового засуду, король не міг накладати жадних надзвичайних податків без призволення баронів, шляхти і духовенства. В загалі велика карта свобод є підставою англійського парляментарного розвитку. Пануване Івана без Землі було рівно ж нещасливим і на зовні, бо єго противник французький король Філип II. Август відобрав єму майже всі французькі ленна, а Іван без Землі мусів згодити ся мовчки на се.

Істория Франциї за перших Капетінгів.
Влада перших Капетінгів (Капетінги 987.-1328.) була дуже малою. Они посідали у внуtr краю маленьке князівство Франциї, а могутні вазалі слухали їх тогди як хотіли, тому і значінє королівскої влади зависіло віл особистих здібностей королів. Але Капетінги уміли покористувати ся незгодами і борбами вазалів, а через супружі зносини з когучими вазалями збільшували постійно свої посіlosti.

За перших Капетінгів починає творити ся одноцільна француска народність, бо до Капетінгів видно було ярку ріжницю поміж Французами з північної Франциї, а полудневої, де говорили нарічием лянгведоцким. Під-

час коли людність північної Франції була шорстка, воєвнича, любувала ся в рицарській епопеї, (епічні поети трувери,) вякій славлено діла Кароля Великого, Ролянда і Артуса ; Французи полудневої Франції були більшемягкими, любували ся в двірських формах і в ліриці (ліричні поети трубадури). За перших Капетінгів, злічають ся дотепер відрубні прикмети північних і полудневих Французів і витворює ся спільна нація.

До більшого значіння доходить Франція за королів Людвика VII. Филипа II. Августа, Людвика VIII. а передовсім за Людвика IX. Святого.

Людвик IX. Святий. Шостий і семий хрестоносний похід. Людвик IX. Святий 1226.—1270. був аскет на престолі. Він сповняв як найточнійше всі релігійні приписи, та казав себе бичувати. Під час тяжкої слабости зложив обіт, що коли виздоровіє вибере ся в хрестоносний похід. Коли ж виздоровів вибрав ся дійсно в похід проти Турків 1248. однак не пішов до Палестини але до Єгипту, бо був того переконаня, що лише тогди удасть ся задержати Палестину в руках християн, коли знишить ся державу Турків в Єгипті. Людвик прибув до Єгипту, здобув Дамієту, але при поході на Каїро, окружили єго турецькі війска і взяли в полон. Доперва за

видачу Дамієти і по одержаню великоого
окупу, випустили Турки полоненого короля.

В кілька літ пізнійше підприняв Людвик IX. новий хрестоносний похід 1270. але вже не до Єгипту лише до Тунісу. Брат Людвика Святого Кароль Анжу, король Неаполю бажав здобути для себе Туніс і хотів в тій цілі використати сили Людвика. Він запевнив Людвика, що туніський емір хоче перейти на християнську віру і жде лише прибути французского війска до Тунісу. Людвик повірив братови, прибув до Тунісу, щоб відтак звідси піти дальше до Єгипту. В Тунісі прийшло ся Людвикови тяжко спокутувати свою легковірність. Емір Тунісу не то що не приняв християнської віри, але казав убити всіх своїх підданих християн. Людвик почав облягати столицю Тунісу, але у францускім таборі кинула ся велика пошесьть, яка здесяtkувала француске війско. Одною з жертв зарази упав Людвик IX. Похід Людвика IX. до Тунісу був послідним хрестоносним походом. Останки єрусалимского королівства держали ся єще кілька літ, доки остаточно 1291. року не здобули Турки, послідного міста, що було в християнських руках, Аккону.

§ 5.

Наслідки христоносних походів.

Значінє пап. Довгі два віки треваючі христоносні походи не осягнули своєї цілі і не висвободили съв. Землї з рук Магометан. Однак христоносні походи полишили по собі великі наслідки, та ввели великі зміни в західній Європі. Передовсім зросло значінє сих, що завзвивали до христоносних походів, а іменно значінє пап, що дійшли до найбільшого значіння за Інокентія III. і IV. Остаточний лихий вислід христоносних походів відбився рівно ж і на духовенстві, та їх представителю папі, бо з упадком христоносних походів, підупадає і папство. Христоносні походи причинили ся до збільшення церковного майна, бо часто люди ідуши в похід, віддавали свої майна монастирям і церквам.

Лицарство. Найбільший вплив мали христоносні походи на розвиток лицарства. В середніх віках не було сталого війска, а лише королівські вазалі мали доставляти на зазив короля жовнірів. Найважнійшою службою була служба кінна, звана лицарскою. Лицарі вже з малку учили ся в робленю оружиєм, бо

вже в семі році житя віддавано хлопця на двір одного з лицарів, де він перебував від 7.—14. року житя як паж, послугував свому панови і пані, а в свободних хвилях учився їздити кінно і робити оружиєм. В 14. році житя ставав оружником, товаришів все свому панови у всіх походах і учився воєнного ремесла. В 21. році житя ставав лицарем. Обряд іменовання лицарем відбувався дуже величаво і під час великих свят. Новоіменованого лицаря ударяв його пан тричі пласом меча і говорив. „В імя Бога, св. Михайла і св. Юрія іменую тебе лицарем“. Відтак новоіменований присягав, що буде все боронити віри, вірно служити свому панови і опікувати ся вдовами і сиротами.

Лицарі зїздилися часто на великі забави звані турніями. Найбільше принятою була борба двох лицарів закутих цілковито в же-лізо. Лицарі впадали в найбільшім розгоні на себе і старалися ратищами так сильно уда-рити, щоб свого противника висадити з сідла.

До найвищого розвитку дійшло лицар-ство під час хрестоносних походів. Через хре-стоносні походи лицарі всіх країв Європи увійшли в близькі знозини з собою і утворили один спільній лицарський стан.

Повстанє лицарських орденів. Під час хрестоносних походів повстали численні лицарські ордени, які були якби полученем лицарського духа з монастирським житєм. Члени лицарських орденів були монахами, складали всі монаші обіти, а крім сего обовязували ся боронити Христової віри і паломників перед невірними; на голос дзвона спішили они на молитву, на звук воєнної трубы до бою. По першім хрестоноснім походів повстали два лицарські ордени. 1. Орден Йоанітів 1048. заложений італійскими купцями, якого щлию була опіка над паломниками і хорими, до чого додано пізнійше обовязок борби з невірними. По упадку Єрусалимского королівства перенесли ся Йоаніти на Кипр, відтак на Родос а звідси на остров Мальту. Сей орден з імени істнує єще до нині. 2. Орден Темпляриїв заложений 1118. р. французькими лицарями, провадив завзяті борби з Магометанами. По утраті Палестини переніс ся на остров Кипр. Орден Темпляриїв знесено 1312. Під час третього хрестоносного походу повстав оден з найважнійших орденів, німецький орден Пречистої Діви Mariї. По утраті Палестини переніс ся німецький орден до Венеції, а звідси на зазив мазовецького (в Польщі) князя Конрада до Польщі. Від Конрада дістав орден Хелмињську землю і з відси почав воювати

з логанським племенем Прусами. По довгій борбі винищив німецький орден Прусаків, а відтак звернувся проти Польщі. Довгі борби Польщі з Німецким орденом, званим в Польщі Кжижаками, закінчила побіда литовсько-руських і польських війск під Грунвальдом 1410.

Міста. Під час хрестоносних походів доходять до великого значення в західній і півднівій Європі міста, а передовсім підносяться італійські міста як Венеція, Генуя, Медіолан, які стають зовсім незалежними державами. Венеція зискує під час четвертого хрестоносного походу Далмацію і великі торговельні користі від новоповсталого Латинського цісарства. Крім сего Венеціяни збагатилися коштом хрестоносців, яких перевозили за грубі гроші до Палестини. Побіч італійських міст приходять до значення німецькі міста. (Міста в середніх віках оточувалися високими мурами і глубокими ровами. Улиці і площа в містах були вузенькі і малі, щоб як найменше лишати вільного місця. В містах будовано величаві съятинї, лише в містах відбувалися великі ярмарки і поселювалися ремісники).

Під час хрестоносних походів більшість міст одержує саморяд і незалежність, бо багато панів, князів, ідучи в хрестоносний похід, звікалося права зверхності над містами за одержані від міст гроші. В сей спосіб богато

міст зискало саморяд, та стало зависимими лише від цісарів. Для ліпшої оборони перед князями, лицарями, та для забезпечення торгівлі, творили міста союзи, з поміж яких найважнійшим був союз Ганза, на якого чолі стояло місто Любека. До сего союза належало богато міст над німецким і балтицким морем. Між іншими належав до Ганзи наш Новгород над Ільменським озером. Ганза була так сильною, що навіть даньскі королі мусіли уступати перед союзом міст.

Побіч купців, які творили велику частину звичайно найбогатшої людности в містах, повстає осібна кляса ремісника. Купці і ремісники становили головну частину мійского населеня. Ремісники лучили ся в союзи звані цехами, а цехів було тілько, кілько родів ремесла. Найбогатші купці і ремісники звані патрициями, правили звичайно містом, з поміж них вибирало мійську раду, бурмістра і мійских урядників. До зросту міст причинювалися часто королі, які шукаючи в містах союзників проти непокірних князів, за поміч від міст обдаровували міщан ріжними привілеями. Одним з таких важних привіліїв було складове право, на підставі якого жаден купець не міг переїхати через місто, щоб не задержав ся в нім кілька або і кільканайцять днів.

В часах хрестоносних походів розвиває

ся красно торговля. Вже се, що пізнато нові дороги, почато торгувати новими східними товарами, причинило ся богато до зміни на ліпше. В загалі торговля в середніх віках була досить утрудненою Небезпечностю доріг і часті напади рабівничих лицарів, не позволяли купцям висилати товарів тогди коли хотіли, а потреба було ждати коли піде більша торговельна каравана. В богато краях панував примус дорожний, купець не міг висилати своїх товарів тою дорогою котрою хотів, але котрою було приписано. Мимо сих огранічень торговля розвивала ся дуже красно, бо приносila великі користі. Найважнішими дорогами на суші були Дунай і Рен. Найбільше торговельними містами були Венеція, Генуя, Піза, Марсилія, а в Німеччині Віден, Регенсбург, Норимбергія, Гамбург, Брема і Любека.

Наслідки хрестоносних походів показали ся рівно ж в селянськім стані. Кождий селянин, що брав участь в хрестоноснім поході, одержував свободу і в сей спосіб витворив ся свобідний рільничий стан.

Коли-ж до всого додамо наукові користі, як розширене географічного горизонту, пізнані нових країв, міст і народів, ростин і звірят, побачимо, що хотяй хрестоносні походи не осягнули своєї цілі, все-ж таки внесли дуже богато користних змін в Європі.

§. 6.

Австрийські краї за часів Бабенбергів, Перемишлідів і Арпадів.

Найдавнійші мешканці на території Австро-Угорської монархії. Істория Австро-угорської монархії від самого початку ріжниться цілковито від історії других держав. Є она від самого початку істориєю держави. Під час коли при інших државах говорить ся про витворене ся народу, приміром народу німецького, французского, при австрійській історії не може бути мови про витворене ся якогось австрійського народу. Австро-угорська монархія повстала з трьох груп країв, які жили з давна своїм відробним житєм, мали свою мову, звичаї і обичаї, а лише з причини ріжних політичних обставин злучили ся з часом в одну щільсть. Австрійські, ческі і угорські краї розвивали ся зовсім окремо і злучили ся разом тогди, як мали вже вироблену свою мову, звичаї, обичаї і свою історію,

Про найдавнійші народи Австро-угорської монархії знаємо дуже мало. Найдавнійші народи звістні історії, що замешкували територію Австро-угорської монархії се Іллірійці

над Адриятицким морем і Рети в Альпах. Десять
около 500. р. пер. Хр. входять на територію
Австро-Угорської держави народи кельтийского
походження (Галії), як Бої в нинішних Че-
хах, Норики і Карни в Альпах. Рівночасно
з ними мешкали в Угорщині Даки. З часом
Римляни розширяючи границі своєї держави
підбивають всі toti народи і закладають на
території Австро-Угорської монархії численні
провінції, як Реция в нинішнім Тиролі, Но-
рікум, що простирава ся від Іну по Віденський
ліс, в західній Угорщині Панонію, у
східній Угорщині і Семигороді повстала про-
вінція Цакія. Рівночасно з підбитем прино-
сили Римляни в здобуті краї свою культуру
і просвіту. Під їх впливом повстають на
території Австро-угорської монархії численні
міста як Аквілєя, Поля, Карнунгум, а побіч
него Віндобона, що дала початок нинішньому
Відневі, Триест (Тергесте) Буда і інші.

**Австро-угорська територія під час ван-
дрівки народів.** Під час вандрівки народів
переходило або осідало на короткий час на
території Австро-угорської держави богато
Германських народів, як Візиготи, Остроготи,
що осіли на якийсь час в західній Угорщині,
Льонгобарди і Гепіди (в Угорщині). Через
австрійські краї переходили германські пле-
мена Вандали, Аляни, Свеви, Герулі, Ругійці.

Германські народи знищили цілу римську культуру і просвіту, на місці ладу і супокою запанувала темнота і економічний упадок краю. В сих тяжких і прикрих хвилях виступає в другій половині V. століття св. Северин, що проповідував Христову віру в австрійських краях, та сіяв слова розради і потіхи, серед підупадаючих на дусі народів нинішньої австрійської держави.

По вандрівках германських народів, розпочинає ся вандрівка слов'янських племен. В нинішніх Чехах і Моравії поселюють ся Чехи, в північній Угорщині Словаки. Долинами Дунаю, Сави і Драви вдирають ся Словяни далеко на захід, занимають Австрію долішну і горішну, Стирию, Сольногород, слов'янські оселі сягають до Тиролю і Баварії, лише пізнійша - колонізація Німців з заходу на схід, виперла Словян з Тиролю, Австрії, Сольногороду та почасти і зі Стириї. В Каринтиї і Країні поселюють ся Словінці, над Савою осідають Хорвати, а від них на південні Серби.

Рівночасно Угорщину заливають народи турецко-фінського походження. Вперед прибувають в Угорщину Гуни, відтак Авари, а під кінець X. віка закладають в Угорщині свою державу Угри.

Східна мархія під володінням Бабен-

бергів 976.—1246. Основана около 800. року Каролем Великим, Східна мархія упала під час тяжких угорських наїздів. Доперва Оттон I. Великий відновив її по битві над Лєхом 955. р. і злучив з Баварією. Коли ж Баварський князь Генрик Сварливий повстав проти Оттона II. відлучив Оттона II. від Баварії Східну мархію і надав єї 976. р. Леопольдові з родини Бабенбергів. Австрійські марграfi, яких столицею було місто Мельк, були дідичними вазалями, загисимими від баварських князів. Східна мархія була з початку невеличкою, але Бабенберги будьто війнами з Уграми, будьто розумною, політикою позискували нові округи. Австрійські марграfi стояли звичайно по стороні цісарів, защо послідні наділяли мархію новими областями і вже за третього марграфа Адальберта Побідника сягнула мархія на схід по ріки Литаву і Мораву, а п'ятий з ряду марграф Леопольд III. Святий, мав таке поважаннє у німецких князів, що його хотіли вибрати королем.

Велике значіння для Австрії мають борби Вельфів і Гібелінів. Цісар Конрад III. відобрив Вельфам Баварію і надав її свому природному братові Леопольдові IV. з Бабенбергів. Наслідник Конрада III. Фрiderик I. Рудобородий, погодив ся з Вельфами, іменно з Генриком Львом, віддав Генрикові Баварію,

а щоб винадгородиги тогдішнього австрійського марграфа Генрика II. Язоміргота, за утрату Баварії, надав єму 1156. р. „Привілей Фридерика Меншого“, на підставі якого, 1. узяли Австрію князівством зависимим впрост від цісаря, 2. Бабенберги одержали право наслідства так в мужескій як і женьскій лінії, а наколи-б нестало жадних наслідників то австрійський князь міг назначити свого наслідника. 3. На австрійській території ніхто не міг бути вільним від княжого суду, 4. австрійський князь був обовязаний брати участь в воєнних походах лише тоді, коли війна вела ся в сусіднім Австрії краю. Генрик II. переніс столицю з міста Мельк до Відня.

Наслідник Генрика II. Леопольд V. брав участь в третім хрестоноснім поході і збільшив австрійські поселення придбанем Стириї 1192. р. яку записав Леопольдови V. послідний стирийський князь Отокар.

До найкрасшого розвитку дійшла Австрія за Леопольда VI. Всеславного, великого лицаря, що брав участь в борбах християн проти магометан в Італії, Палестині і Єгипті. Леопольд VI. украсив Віденські красними будівлями, закупив просторі добра в Крайні, а в краю попирав промисл і торговлю. За його часів віденські міщани так збогатилися, що про них говорено ; гроший не рахують, а мірять гілетками.

Послідним з Бабенбергів був Фридерик II. Бойкий. За єго панування списано 1237. австрійське право в якім сказано. Князь є найвищим судиєю, він лише має право накладати цла і мита, чеканити гроші і є найвищим війсковим вождом. За панування Фридрика II. напали на Угорщину Монголи. З сего нападу скористав Фридрик II. і забрав угорському королеви Белї IV. три сусідні з Австрією округи. Се дало причину до війни межи Фридриком II. а Белею IV. в якій австрійські війска побідили Угрів, але в битві поляг бездітний Фридрик II. На ним вимерла лінія Бабенбергів.

Чехи під пануванем Перемишлідів. Чехи були з початку поділені на численні племена, які сполучили лід своїм скитром князі з роду Перемишля, звідки назва Перемишліди. Столицею їх була Прага. Ческі князі приняли хрест з заходу від Німців і попали скоро в німецку зависимість, мусіли платити цісарю річну данину і доставляти на війну 300 їздців. Денеякі ческі князі старали ся скинути з себе німецку зависимість, а ческий князь Бретислав Ахіль около 1050. р. гідбив Польшу і носив ся з гадкою основання великої славянської монархії, але цісар Генрик III. змусив Бретислава уступити з Польщі і призвати ново зверхність німецких цісарів.

Помимо признання зверхності німецких цісарів, значінє ческих князів все зростало, а денеякі з них як Вратислав II. і Володислав II. одержали титул королів. Перший від Генрика IV. другий від Фридерика I. Рудобородого. Однак сї титули були привязані лише до осіб, а не були дідичними. Доперва Перешиль Отокар I. котрий усунув в Чехах право сеніорату одержав 1212. дідично титул ческого короля. Крім сего Чехи одержали привілій, що по вимертю Перешилідів чеський сойм має право вибрati короля. Найславнійшим з поміж Перешилідів був Отокар II. котрий здобув цілу спадщину по Бабенбергах, але мусів єї звернути Рудольфови з Габзбургів. Єго наслідники Вячислав III. і Вячеслав IV. здобули для Чех польську корону, але несподіване вимертє Перешилідів 1306. знищило всї здобутки Чехів.

Угорська держава за Арпадів. Під кінець X. віка заснували Мадяри державу в нинішній Угорщині. На чолі Угрів панували князі з роду Арпадів до р. 1301. Властивим основателем Угорської держави був Стефан I. Святий 998.—1038. Він злучив всї угорські уділи в своїх руках, прилучив до Угорщини Хорватію і Семигород, приняв християнство і розширив єго поміж Уграми, за що одержав від папи Сильвестра II. в році 1000. коро-

лівську корону і титул апостольського короля. Велика влада угорских королів меншала з кождим днем на користь шляхти, яка вимогла остаточно на Андрію II. великі привілеї, так звану Золоту булю 1222. На підставі золотої булі лише шляхта мала права занимати висші уряди і набувати земські добра, шляхта не платила жадних податків, лише служила в війску. Король не міг вязнити шляхтича без попередного засуду і не міг накладати жадних податків без дозволу сойму.

§ 7.

Галицьке і галицько-волинське князівство.

Перші Ростиславичі. По знищенню Київа Андрієм 1169. починає давна руська столиця чимраз більше підупадати. Київ перестає бути головним центром Руси, а на єго місце виступають два нові князівства сузальське і галицьке. Основателями галицького князівства були три сини тмутороканського Ростислава Рюрик, Володар і Василько. Они здобули Червеньську землю на нездарнім польськім князю Володиславі Германі мабуть 1087. р. Столицею

князївства став Перемишль. Першим галицьким князем був Рюрик 1087.—1092. а по єго смерті володів в Перемишили єго брат Володар 1091.—1125. а Василько осів в Теребовли. Молоді здібні і енергічні князі мусіли звести довгі і тяжкі борби заки спокійно осіли в Галичи. З першу вели борбу з волинським князем Ярополком, котрий уважав Червонську землю своїм уділом, а по єго смерті з Давидом, за якого намовою Святополка усліпив Василька. Проти молодих князів виступив відтак великий київський князь Святополк II котрий позбув ся Давида, заняв Волинь, хотів позбутися рівнож Ростиславичів і в тій цілі отримав з Уграми. Однак Володар і Василько зав'звали на поміч Половців, побили Угрів, які з'явилися перший раз на Русі, під Перемишлем 1099. і запевнили собі пановання в Червонській землі.

Ростиславичі здобули свій край на Польщі, тому і їх відносини до Польщі мусіли бути ворожі. Борбу з Польщею провадив з початку (і то щасливо) Василько, а по єго усліпленню Володар. Поляки не могли позбутися сильного князя, тому взяли ся за підступ. Они вислали до Володаря Петра Власта, котрий удавав проганого з Польщі, позискав собі довіру князя, а відтак завів під час ловів Володаря в польську засідку. Володаря взято

до неволі, з якої мусів викупити ся грубим окупом 1122. В невдовзі потім 1125. р. помер Володар, а в рік перед тим помер його брат Василько.

Володимирко 1125.—1153. По смерти Володаря одержав Перемишль Ростислав, але він помер вже 1126. р. лишаючи сина Івана званого Берладником. Недовго потім померли сини Василька Юрій і Іван, а Володимирко став паном цілої галицької Русі. Володимирко переніс столицю з Перемишля до Галича 1141. р. Розумний і енергічний князь, що не перебирав в жадних средствах, та не вагав ся зломати даного слова або присяги (звідси назва Віроломний) підніс єще більше значінє галицького князівства. Володимирко звертав велику увагу за Волинь, і дбав про се, щоб там засідали єму прихильні князі, тому підпомагав він Юрія сина Мономаха проти Ізяслава III. але побитий Ізяславом мусів з ним погодити ся.

Ярослав Осьмомисл 1153,—1187. Перші літа свого панування провів він на борбі з Іваном Берладником, котрий домагався свого уділу. За Івачем вступив сі київський князь Ізяслав III. по його стороні стануло також богато галичан. Однак Ярослав зручними дипломатичними способами умів зєднати для себе руских і польських князів, за їх помочию прогнав з Київа Ізяслава III. і Івана Берладника (Берладник умер утромний в Солуни 1162). Галицьке князівство виглядало за Ярослава на вні дуже могучим, головно тощу, що Ярослав умів удержати дружні зносини зі всіма сусідними князями. У внутрі держави попирал Ярослав рільництво, торговлю, опікувався містами, тому довів своє князівство до великого економічного розвитку. Однак хотій на вні був сильним князем у внутрі своєї держави мусів уступати перед боярами. За Ярослава вибухає в Галичи перша більша боярська ворохобня. Бояри були все тісно звязані з князем і переносилися з ним з одного князівства на друге. В Галичи князівські династії не змінялися так як в Київщині, тому тут бояри осіли стало, захопили в свої руки просторі землі і утворили рід богатої земської шляхти, яка старалася на кождім кроці взяти цілу владу в свої руки. Перший більшій виступ бояр проявляє

ся за Ярослава. Ярослав не жив з своєю жінкою Ольгою, а жив з Настасею Чарговою, через що ціла родина Чаргових мала у князя велике значінє. Бояри були лихі на князя за се, що він у всім радить ся лише Чаргових, тому виступили нїбито в обороні Ольги. Князь під напором бояр мусів уступити, Настасю спалено на кострі, родину Чаргових убито, а князь зобовязав ся у всіх справах радити ся бояр.

Володимир II. 1187.—1197. Ярославового сина Володимира прогнали в рік по вступленю на престол бояри і покликали на престол 1188. правнука Володимира Мономаха, волинського князя Романа. Володимир утік на Угорщину і просив угорського короля Белю III. о поміч. Беля III. дав Володимирови поміч, прогнав Романа з Галича, але Галич забрав собі, а Володимира увіз в Угорщину і вкинув до вязниці. Сей факт замітний тим, що з сего часу угорські королі титулують ся галицкими королями. Панованє Угрів скоро навкучило галичанам і як лише Володимир утік з вязниці і з помочию польського князя Казимира Справедливого прибув до Галича, перейшли галичани на його сторону.

Ростиславичі були енергічними і талантовитими князями, они зуміли посеред ворогів устояти ся, головно розумно веденою полі-

тикою. До сего родина Ростиславичів була нечисленною, в Галичи не було внутрішніх борб, тому галицка земля під управою Ростиславичів розвинула ся дуже гарно.

Галицько - Волинське князівство. По смерти Володимира II. приходить до панування в Галичи волинський князь Роман, а з ним нова династія Романовичів 1199.—1340. Першим з сеї родини був князь Роман, що сполучив в своїх руках князівство волинське і галицьке і дав початок до утворення галицько-волинського князівства. Роман підніс галицько-волинське князівство до небувалого значіння. Два рази прогнав він свого тестя Рюрика з Київа і прилучив Київ до своєї держави. Візваний на поміч цісарем Візантинії, побив цілковито Половців, і приняв титул самодержця цілої Русі. Великий папа Інокентій III. жертвував Романови королівську корону за приняті унії, але Роман відкинув всі услівя папи і корони не приняв.

Внутрі держави панував Роман деспотично і носив ся з гадкою, знищти цілковито галицьких бояр, але скора смерть перешкодила єму виконати свій плян. Роман посварив ся з польським князем Лешком, і хотів відобрести від Польщі місто Люблін. Се дало почин до війни. Під час походу на Польщу віддалив ся Роман з малою сторожею від головного та-

бору, на него напали Поляки під Завихостом (при горлі ріки Сяну) і в битві поляг 1205. р. Роман.

Молоді літа Данила. Зі смертию Романа розпочинає ся трийцять літ триваючий заколот в Галичі. Галицькі Єсєї хочуть захопити в свої руки всю владу, тому стають ся не допустити до сего, щоб яка не будь княжа родина закорінила ся в Галичи, та щоби не засів в Галичи стало Данило. Роман лишив двох синів, трилітнього Данила і однорічного Василька. На них обох мало перейти галицько-волинське князівство. Однак галицькі бояри, що якраз тогди прийшли до найбільшої сили, не хотять допустити до сего, щоби Романовичі осіли стало в Галичи, проганяють Данила і покликають на престіл київського Рюрика. Дітіми Романа заопікував ся угорський король Андрій і польський, князь Лешко. При їх помочи засів Данило знов в Галичи і Волини, але зараз потім мусів з Галича утікати. Романовичам полишив ся лише Волинь, а в Галич покликали бояри синів славного (зі „Слова о полку Ігоревім“) Ігоря. Ігоревичі пізнали скоро, що бояри мають в Галичи за велику владу, постановили їх знищити, та приказали одного дня вирізати всіх бояр. Тоді вирізано кілька соток бояр, але оставші постановили пімстити ся на

Ігоревичах, звертають ся до угорського короля Андрія, з прозьбою, щоб посадив в Галичи перебуваючого у него Данила. Андрій пішов на Галич, посадив Данила на престолі, а Ігоревичів видав боярам, які з мести повісили їх. Є се одинокий примір в історії Русі, де піддані карають смертєю своїх князів.

Данилови і сим разом не прийшло довго сидіти в Галичи, єго знов прогнали бояри, а на галицькім престолі засів боярин Володислав Кормилич. Тоді угорський Андрій і польський Лешко зїхали ся в Спіжи 1213. р. і заключили між собою договір. Лешко відав свою трилітніу дочку Сальомею за п'ятьлітного сина Андрія Кольомана і молода пара дісталася в віні Галич, а Перемицль мав перейти впрост до Лешка. Коли ж Андрій не хотів відступити Лешкови Перемишля, візвав Лешко на галицький престіл новгородського князя Мстислава Удалого.

Напад Монголів на Русь. Монголи замешкували просторі краї в середній Азії. Они вічно нападали на Китай і проти них побудували Китайці великий мур. В 1207. р. получили ся Монголи під проводом великого хана Тэмудшина. Під єго проводом підбили Монголи цілий Китай, Персію і західну Азію по Ураль, відтак перейшли до Європи і напали

на Половців. Тогдішні Половці, не були вже сими страшними Половцями з давніх часів. Они принімали вже рускі звичаї, обичаї, мову, християнсьтво і єслиб-не Монголи, яких у нас звали Татарами, булиби ся в короткім часі зрушили. Половці не могучи оперти ся Татарам вислали послів (іменно їх князь Котян) до руских князів з прозьбою о поміч. Під проводом галицького Мстислава удали ся рускі князі Половцям на поміч. Над річкою Калкою, що впадає до Азовського моря, стрінули ся Русини з Татарами. Битва випала на некористь Русинів. Війска руских князів зістали цілковито розбиті, а Мстислав і Данило ранені ледви утікли з поля битви. Однак не знати чому, Татари не використали свої побіди, але зараз по битві завернули назад в Азію.

В році 1227. помер Темудшин, а татарська держава розпалася на чотири частини. Західну частину над Волгою, що називала ся Золотою Ордою, або Кипчаком зі столицею Сераєм, обняв в своє правліннє жорстокий Бату.

Татари нищать Русь В році 1237. вирушив Бату зі своєї столиці і ударив на суздальську Русь, заняв Суздалль, Володимир, Москву і від сего часу через довгі літа суздальська Русь стогнала під татарським яром. Відтак звертає ся Бату проти корінної Руси,

занимає Переяслав, Чернігів а відтак облягає Київ. Київ належав тогди до Данила, але сам князь не перебував в Київі, лише лишив оборону тисяцькому Дмитрови. Помимо хороброї оборони дістав ся Київ в руки Татар 1240. р.

В Київі поділив Бату своє військо на дві частини. Одна частина трема загонами мала уда-
рити на Угорщину, а друга мала піти через галицьку Русь на Польщу. Данило утік перед Татарами на Угорщину, а тимчасом Татари занимали одно місто за другим. Они заняли Володимир, Галич, перейшли в Польшу, де заняли Люблін, Сяндомир, спалили Краків і доперва під Лігніцою виступив проти Татар краківський князь Генрик Побожний, але Тата-
ри побили єго 1241. р. В битві поляг Генрик Побожний і до 10.000 християнського лицар-
ства. Однак Татари незнані чому, здає ся для сего, що стратили по дорозі богато на силі,
не пійшли даліше на захід на Німеччину, але удали ся на Угорщину, звідки повернули над Волгу.

Данило в борбі з Татарами. Напад Татар мав для Європи великі наслідки, однак найбільше відбив ся на Русі. Під час коли Татари знищили нападом Польшу і Угорщину лише одинразово, то Русь попала на це з часи в татарську зависимість і була виставлена майже на щорічні напади. Наші князі

мусіли їздити до Батия і випрошувати собі свої давні князівства як татарські леніа. Також і Данило мусів уdatи ся до жорстокого князя Татар, бо про якусь успішну оборону думати не міг. Данило прибуває 1250. р. до Сераю, поклонив ся ханови і одержав від него галицьке князівство.

Зависимість від татарської орди приняли князі ріжно. Московські князі були почести навіть сему раді, бо при помочи Татар поусували они інших князів і заволоділи сузальського землею. Данило, що стояв близше заходу, відчував дуже прикро татарську залежність. Він почав зближати ся до польських князів, вступає в родинні зносини з угорським королем Белею IV. і женить свого сина Льва з дочкою Белі Констанцею, свого сина Романа женить з австрійскою княгинею Гертрудою і хоче здобути для него спадщину піо Бабенбергах. Рівночасно Данило входить в союз з князем Литви Мендовгом і женить свого сина з дочкою Мендовга. Чув рівно ж Данило про велику силу папи Інокентія IV. тому входить з ним в близші зносини, а папа Інокентій IV. обіцює Данилови оголосити проти Татар хрестоносний похід, прислати єму королівську корону, якщо Данило прийме унію. Дійсно папа прислав Данилові корону, і Данило коронував ся в Дрогичині 1255. року.

Однак скоро побачив Данило, що від заходу не має чого сподівати ся. Всі єму поміч обіц овали але ніхто помочи не давав, тому Данило махнув рукою на поміч з заходу, зірвав всякі зпосини з папою і сам на власну руку розпочав борбу з Татарами. З початку в борбі поводило ся Данилови добре, а навіть рускі війска під проводом Шварна і Льва побідили кілька разів Татар. Коли-ж на чолі татарського війска став Бурундай, мусів Данило упокорити ся перед Татарами. Татари знищили много Данилових міст, між іншими нове місто збудоване в честь Данилового сина Льва, Львів і увезли з собою кілька тисяч бранців. Новий татарський погром підкопав цілковито здорове Данила. Коли Татари перший раз знищили Русь, Данило був ще молодим і мав бодай надію, що чайже до смерті єще освободить ся від татарської зависимости, а тепер, коли таке нещастє стрітило єго на старі літа, стратив всяку надію. Одинокою єго відрадою було остаточне знищене бутного галицького боярства. Рівночасно з борбою з Татарами вела ся борба Данила з галицькими боярами, які всегда повставали проти Данила, котрий по першим нападі Татар заняв Галич. Коли-ж бояри призвали на галицький престіл чернигівського князя Ростислава, побив їх Данило

цілковито під Ярославом 1249. і знищив силу бояр, а щоби позбути ся цілковито не покінчих галицких бояр, переніс Данило свою столицю до Холма де і помер.

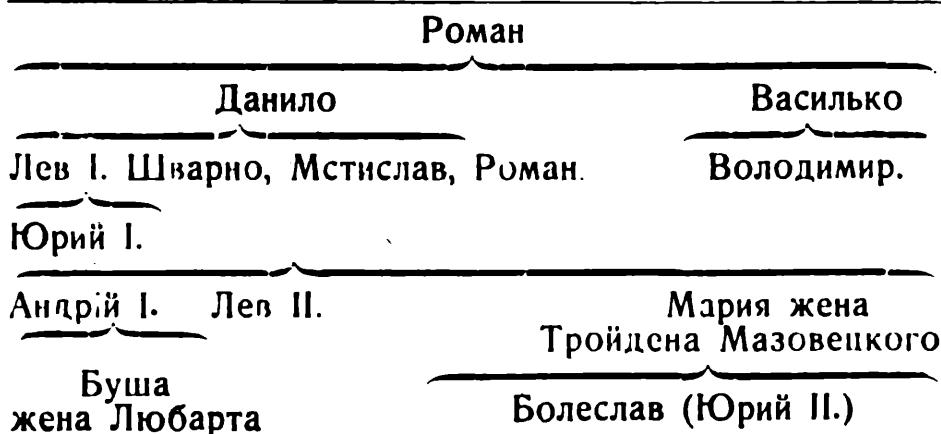
Наслідники Данила. По смерти Данила обняв верховну владу в галицко-волинській Русі Василько, що панував на Волині, а Галич дістав найстарший син Данила Лев, енергічний, властолюбний і заразом непогамований князь. Родинні відносини помежи членами Данилової родини зовсім не були ідеальними, що відбилося на литовско-руских відносинах. Литовский князь Войшелк відступив литовський престіл рускому князеві Шварнови, а сам вступив до монастиря. Тоді завистний Лев убив Войшелка, а недовго потім помер Шварно і литовска земля пропала цілковито для Руси.

Лев змінив зовсім політику Данила. Він не лише не воював з Татарами, але увійшов в них в союз, ходив з Татарами війною на Польщу. Однак на союзі з Татарами вийшов Лев дуже зле, бо коли Татари в Польщі побито, відімстили ся они на Льві, розграбили єго землі, а передовсім місто Львів. Рівночасно з Львом панував на Волині син Василька Володимир, про котрого оповідає літописець „Вів був книжник великий і фільософ якого

не було перед ним у цілій землі, ані по нім не буде“

Наслідник Льва Юрій I. злучив в своїх руках Галичину і Волинь. Юрій вмішався в війну з Литвою і заключив союз з німецьким орденом. У відповідь на се, литовський князь Гедимін вирушив проти Юрія, побив його під Володимиром 1315. р. В битві поляг Юрій, а Русь стратила в користь Литви Полісє і Підлясє.

Сини Юрія Андрій і Лев I'. поділилися галицко-волинською землею. Старший Андрій володів в Волині, молодий Лев II. в Галичи. Оба брати відновили супроти Татар політику Данила, зближилися до Польщі, Литви і німецького ордену. Цілий час свого панування провели они на боротьбі з Татарами і серед сеї борби полягли 1324. На них вимирає династія Романовичів в мужескій лінії. Сестра обидвох братів Марія вийшла замуж за кня-

зя мазовецького Тройдена. З сего подружия уродив ся син званий Болеславом Тройденовичем. Він прибуває на Русь і принимає назву Юрия II. (1324.—1340.) Коли ж він почав заводити на Русі латинський обряд, бояри отрояли його, а о галицько-волинську спадщину старають ся тепер Литва, Польща, Угри і Татари.

Штука на Русі. Русь приняла християнство з Візантії, тому і звідси прийшла до нас культура, просвіта і штука. Найбільше памяток штуки є у нас на полях будівництва, малярства і золотництва, менше на полях різьби, але всі памятки штуки походять доперва з християнських часів.

Перші церкви будували на Русі Греки в візантійськім стилі. Формою церкви був чотирокутник видовжений від заходу до сходу, три стіни були прості, четверта східна була заокругленою і творила абсиду. В більших церквах ставлено два або і чотири ряди стовпів і тоді церква ділила ся на три або п'ять нав. По середині церкви спочивала на стовпах баня, часом ставлено 3, або і більше бань. До найкрасших церквей на Русі належали церкви Богородиції Десятинна, київська катедра съв. Софії, церков съв. Кирила і Михайлівський монастир.

Стіни церквей прикрашувано або мальонками або дорогою мозаїкою, яка виступає лише в богатших церквах і то лише в головній абсиді, та головній башті. Найкрасші памятки стінного малярства маємо в церкві сьв. Софії і Кирилівському монастирі. В церкві сьв. Софії стіни мальовані грецькими майстрами, в Кирилівському монастирі нашими, так само мозаїка в церкві сьв. Софії є твором грецьких майстрів, в Михайлівському монастирі наших руских.

Різьба відограла на Україні малу роль. Побіч двох різьблених гробів (оден з них гробовець Ярослава) та декоративних різьб при церквах, не подибуємо жадних інших памяток з різьби. Дещо більше розвинула ся різьба в Галичи. Зі сьвіцьких будівель лишилися останки Золотих воріт і двох холмських веж. Золоті ворота складалися з двох довгих стін сполучених склепінням, на яким знасила ся церква сьв. Благовіщення з позолоченим дахом, звідси і назва, золоті ворота.

Четверта часть.

Часи упадку середновічних порядків 1270.—1492.

§ 1.

Рудольф Габзурский і його наслідники.

Німецке безкороліве. З упадком Гогенштавфів розпочало ся в Німеччині так зване безкороліве, часи, що записали ся дуже сумно в історії Німеччини. Тому що жаден з німецких князів не хотів приняти королівскої корони, вибрала одна частина князів королем Ришарда графа Корнвалії, англійського князя, а друга частина Альфонса X. короля Кастилії. Перший прибув лише кілька разів до Німеччини, а другий навіть не заглянув до свого короліства. Лицарство, що не чуло над собою жадної тяжкої руки, почало допускати ся великих надужитть, а вкінці дійшло до сего, що лише сей був свободішим перед грабежними наїздами, хто мав силу, тому то названо часи великого безкоролівя панованем пястука або *Faustrecht*. Лицарі часто випадали

зі своїх укріплених замків, нападали на пе-реїзджаючих купців, грабили їх добро, а са-мих забирали до неволі, звідки випускали їх доперва за зложенем великого окупу. В кінці обставини стали так неможливими, що кілька князів зіхало ся на зазив архиєпископа з Могунциї до Франкфурту, де вибрали королем графа Рудольфа з Габзбургів, що мав неве-ликі посілости в Швайцарії і Альзациї.

Рудольф з Габзбургів 1273.—1291. Рід Габзбургів походив з південної Німеччини. Над річкою Аром побудували они старинний замок Габзбург, якого останки заховали ся до нинішніх часів. Першим властителем Габз-бурского дому, звістним в історії був Гунтрам, в другій половині X. віка. Зараз по вступі на престіл оголосив Рудольф загальний мир, покарав непослушних розбирацьких лицарів і здобув до 150 лицарських замків. До Італії Рудольф зовсім не вправляв ся, (тому не був коронований римським цісарем), бо бачив, що Італії не мігби здобути без довгих і кро-вавих борб. За се придбав Рудольф в Німеч-чині для своєї родини просторі краї, чим поклав підвалини до пізнійшої могучості Габзбургів. Рудольф бачив, що значінє ко-ролів в Німеччині є дуже мале і зависить виключно від личних здібностей короля, та сили опертої на родинних посілостях. Тому

постановив здобути для своєї родини якесь більше князівство. Всі наслідники Рудольфа, наслідували його під сим взглядом і старалися збільшити родинні поспілости.

Борба о спадщину по Бабенбергах. Фридерик II. послідний з Бабенбергів умер безпотомно. По нім лишилися його сестра Маргарета і сестрінниця Гертруда. О спадщину по Бабенбергах старається двох королів. Отокар Перемишль II. Чеський і Беля IV. Угорський, а Отокар II. жениться навіть з далеко старшою від него Маргаретою. Тоді Беля намовив Гертруду вийти замуж за сина Данила Романа. В сей спосіб позискав Беля для себе Данила. Роман прибув навіть до Австрії, але Беля попирал його дуже зле, тому Роман мусів уступити, а Беля погодився в Буді 1254. р. з Отокаром. Отокар дістав обидві Австрії, а Беля Стирию. Однак невдовзі потім оба королі посварилися, Отокар побив Белю IV. під Крайсенбрун 1260 і заняв Стирию. В кілька літ пізнійше записав каринтийський князь Ульрих III. Отокареви Каринтию і частину Країни. В сей спосіб Отокар II. оснував велику державу, в якої склад входили Чехи, Моравія, Шлеск, обидві Австрії, Стирия, Каринтия і Країна.

Щастє Отокара не тривало довго. Рудольф Габзбурзький не признаяв австрійських

країв Отокареви II. а коли Отокар не хотів звернути по доброму забраних країв, отримавши від Рудольфа з Майнгардом графом Тиролю, побив Отокара під Дірнкрутом на полях Моравськім 1278. В битві поляг Отокар, а його син Вячеслав II. погодився з Рудольфом, відступив всі здобуті краї і одержав Чехи, Моравію і Шлеск, як ленно німецького короля. Здобуті краї поділив Рудольф за згодою князів на дві частини. Каринтию і Країну надав Майнгардови графови Тиролю, а обидві Австрії і Стирию надав 1282. на соймі в Авгсбургу своїм синам Альбрехтови і Рудольфови:

Адольф Насавський 1291.—1298. хотів наслідувати Рудольфа і придбати для своєї родини Турингію і Міснію, але з сеї причини посварився з німецькими князями. Князі зложили єго з престола, а вибрали королем сина Рудольфа Альбрехта I.

Альбрехт I. 1298.—1308. Адольф не уступив добровільно, тому прийшло межи ним а Альбрехтом до борби під Гельгаймом, де Адольф був побитий і поляг в битві. Альбрехт старався зменьшити власті князів, тому поширяв всюди міста, а передовсім союз ренеских міст. За єго панування вимерла родина Перемишлідів в Чехах 1306. на Вячеславі III. а Альбрехт посадив на чеськім престолі свого сина Рудольфа, котрий був першим Габзбургом,

що володів в Чехах. Коли-ж Рудольф вже по році панування в Чехах помер, приготовляв ся Альбрехт до нової віправи на Чехи, але під час приготувань убив щісаря його братанок Іван, званий відтак Парріцідою.*)

Генрик VII. Люксембурзький. По смерті Альбрехта вибрано королем незнаного графа Генрика Люксембурзького 1308.—1313. котрий так само як його попередники старав ся збільшити родинні посілости. Єму удало ся посадити на ческім престолі свого сина Івана, званого відтак Сліпим. Генрик VII. був першим королем, котрий по 60 літній перерві удав ся до Італії і коронував ся щісарською короною. (В Італії пізнав Генрик одного з найбільших італійських поетів Дацтого автора „Божої Комедії“) По наглій смерті Генрика VII. німецькі володарі звертали дуже мало уваги на італійські відносини, тому італійські міста стали вповні независимими, та дали початок до численних малих державок, з яких найважійші були Венеція, Генуя, Медіолан, Фльоренція, папська держава і королівство Неаполь.

Венеція, повстала під час нападу Атилі на північну Італію Утікачі заложили на прибережних осгрівцях місто Венецію, яке зрос-

*) З Альбрехтом I. звязали Швайцари оповіданє про початок самостійної Швайцарії і їх народного героя Вільгельма Теля.

тало дуже скоро з причини догідного положення для торговлі. Вжеколо року 1000 заволоділа Венеція найліпшими пристанями Істриї і Дальмациї, а до найбільшого значіння дійшла за часів хрестоносних походів, передовсім під час IV. походу, коли Венеція заволоділа майже всіма грецькими островами. В 15. віці Венеція була одною з найзнатніших держав і держала в своїх руках майже виключно торговлю зі сходом. Зі зростом Турецкої могучості підупадає Венеція, а з відкритем нових лоріг до Індій і Америкитратить Венеція рівнож і своє торговельне значінє.

Ряд у Венеції був аристократичний. На чолі держави стояв „дожа“ який з початку мав майже не обмежену монархічну владу, яку обмежено заведеної Великої ради, до якої могла належати лише шляхта. Велику раду з початку вибирало, пізніше увійшла в жите устава, що до Великої Ради можуть належати лише наслідники сих, яких предки засідали в раді. Всякі заворушення і повстання проти аристократичного устрою Венеції, не помогли нічого. Заворушення мали лише сей наслідок, що установлено над Великою радою єще „Раду десяти“ вибиралу щорічно, яка мала право всіх контролювати і всіх потягати до відповіди.

В цілі охоронення своєї торговлі удержувала Венеция велику фльоту воєнну, так що була в середніх віках найбільшою і наймогучішою морською державою.

Генуя. Як Венеция так і Генуя прийшла до значіння через торговлю. Генуя вела довший час борбу зі своєю суперницею Пізою, коли-ж побила Пізу, розпростерла своє пануванє на Корсику. Генуя стояла в союзі з грецькими цісарями з родини Палеольогів, помагала їм в борбі з латинським цісарством, за що зискала від Греків великі торговельні користі, але через се попала в борбу з Венецією, з якої вийшла дуже ослабленою.

Медиолян. Відбудований на ново по збуреню Фридриком Барбаросою, дійшов Медиолян дуже скоро до великого значіння, головно під управою родини Вісконтих, здібних, амбітних і жадних влади. Вісконти удержували сильну армію, підбили під своє пануванє майже всі медиолянські міста, а навіть змуслили на якийсь час Геную узнати зверхність Медиоляну. Медиолян став наймогучішою державою в північній Італії. Родина Вісконтих старала ся рівно ж о піднесене науки і штуки, они заложили університет в Павії, побудували величаву церкву в Медиоляні. По вимертю Вісконтих обняв управу Медиоляну Франці-

шок Сфорца, котрий приняв рівнож титул князя і передав єго своїм синам.

Побіч Медиоляну, Венециї і Генуї приходить в північній Італії до більшого значіння князівство Сабавдия, якому початок дали графи з Сабадиї які розширили своє панування над північно західною частиною Італії, над країною Піемонт. В XV. віці їх влада розпростирава ся від Женевського озера до Ніцци, а цісар Жигмонт надав сабавдским пануючим титул князів.

Фльоренция. В середучій Італії найзначнішими державами були Фльоренция і папська держава. По довгих і завзятих борбах ріжних сторонництв у Фльоренциї, усталив ся остаточно демократичний ряд. Значінє Фльоренциї зростало постійно, вона підбила усі сусідні міста і запанувала цілковито над Тосканією. Людність Фльоренциї занимала ся передовсім промислом (вироби вовнянні, шовкові, золоті, фарбярство). Рівночасно побіч промислу занимали ся Фльорентийці і торговлею, а банкирі фльоренції посідали так богато грошей, що дуже часто пожичали навіть пануючим.

До найбільшого значіння дійшла Фльоренция за часів управи Медицеїв в XV. віці. Медицеї люди взагалі розумні, здібні, доброчинні. вкладали великі грошеві суми на окра-

су Фльоренції. Найславнішими з поміж Медицеїв був Козімо (Кузьма) і Льоренцо (Лаврентій) званий великим. За послідного стала Фльоренція осередком наукового і артистичного житя цілої Італії.

Папська держава повстала з даровизни Піпіна Малого, розширила ся з часом на цілу середну Італію. Хотяй дорівнувала простором, або і перевисшала інші італійські держави, політичного значіння не мала. Значінє папської держави залежало виключно від особистих здібностей поодиноких осіб, що засідали на папськім престолі. По славних часах Інокентия III. і IV. значінє пап підупадає, головно від сеї хвилі, коли папи, на зазив французских королів, перенесли свою столицю до Авініону, де папи попали в цілковиту зависимість від французских королів. В Римі, де не було голови, починають ся численні забурення, серед яких захопив владу народний трибун Миколай Рієнці і утворив республіку. По упадку республіки вели ся дальнє завзяті борби поміж поодинокими партіями, або і особами, доки остаточно в XV. століттю не вернули папи до Риму і не привернули бодаї в часті ладу і порядку.

В Неаполі панувала від часів Інокентия IV. родина Кароля Андигавенського, а Сицилія перейшла під панованє Арагонії. Королі

Неаполю посідали велике значінє в Італії і стояли все на чолі Гвельфів. По вимертю головної Андигавенської лінії, розпочалися борби о Неаполь, який остаточно перейшов під панування Фердинанда Арагонського і став частию великої іспанської монархії.

Літературний рух в Італії. Помимо розділу Італії на численні державки, які гляділи завистним оком одна на другу і провадили з собою завзяті борби, помимо численних спорів сторонництв в поодиноких державах, Італія вела в середніх віках провід так під взглядом науковим, артистичним як і під зглядом політичним, суспільним, промисловим і торговельним. Італійські держави дбали дуже про се, щоб одна з них не взросла в силу попад другі і все лучилися з собою договорами, проти найсильніших, чим дали початок до дипломатичної штуки, в Італії витворила ся перший раз гадка політичної рівноваги. Часті війни поміж поодинокими державами, витворили цілі добірні армії наємних війск, які за гроші ставали в службу держав і володарів, они видосконалили воєнну штуку.

А вже найбільші заслуги положили Італійці на поля літератури, яка в середніх віках дійшла до найвищого розцвіту в Італії в XIV. віці. В Італії жили такі поети як Данте

(Alieghieri) автор „Божескої Комедії“ Францішок Петрарха, батько сонетів і Іван Бокачо, творець італійської прози.

В Італії розпочинається з кінцем середніх віків великий літературно-артистичний рухзвістний в літературі під іменем відродження або гуманізму, а в штуці під іменем ренесансу. Цілий рух відродження відзначається зворотом до старинного Риму і Греції. Тогдішні поети одушевляються творами старинних Римлян і Греків, студують їх, переймаються ними і стараються їх наслідувати. Великий італійський поет Данте, стоять єще на переломі, два його наслідники Петрарха і Бокачо є вже дійсними представителями відродження. З часом прихильників давніх Римлян і Греків стало дуже багато, передовсім у Флоренції; а можні італійські роди і держави суперничачи зі собою попирали рух відродження. Найбільше заслуг на тім полі положили Флоренція, а головно рід Медіцейв, а відтак римські папи як Николай V. основатель ватиканської бібліотеки і Пій II. До найкрасшого розвитку дійшов гуманізм і ренесанс з початком нових віків.

Людвік Баварський 1314.—1347. По смерті Генрика VII. наступив в Німеччині незгідний вибір. Часть електорів вибрала королем сина Альбрехта I. Фридрика Красного, друга части

князя Баварії Людвика. В борбі побив Людвік Фридерика Красного під Мільдорфом 1322. і взяв до неволі. Кілька літ перед сею битвою потерпіли Габзбурги велике поражене від Швайцарів, котрих Генрік VII. узناє незалежними від Габзбургів. Брат Фридерика Красного Леопольд, не хотів узнати незалежності Швайцарів, виправив ся проти них, але австрійське лицарство понесло від швайцарської піхоти велике поражене під Моргартен 1315. По битві під Мільдорфом Фридерику Красному зрік ся всяких претенсій до корони, але коли його брат Леопольд не хотів призвати сего зренченя ся, вернув Фридерику добровільно назад до неволі, чим так зворушив Людвіка Баварського, що Людвік постановив поділити ся з Фридериком німецькою державою. Коли ж німецькі князі не згодилися на поділ королівської влади, усунув ся Фридерику цілковито від політичного життя.

Незадовго потім попав Людвік Баварський в спір з папою. В тім часі перебували папи в Авінйоні, де прибули на засід французького короля Філіпа Красного. Під час перебування в Авінйоні попали папи в цілковиту залежність від французьких королів, стратили своє значінє і повагу. Часи перебування пап в Авінйоні зовуть звичайно, вавилоньскою неволею пап 1309.—1377. Під чашпором французького

короля вмішав ся папа Іван ХІІІ. у внутрішні німецькі справи і заказав Людовікови носити титул короля, доки папа не рішить, чи Людовик має право до ношення такого титулу. Коли-ж Людовик не послухав розказу папи, кинув Іван ХІІІ. на Людвіка клятву. Звичайно бувало, що німецькі князі у всіх спорах пап з цісарями ставали по стороні пап, але сим разом стало ся інакше. Розгнівані князі безпідставним вмішуванем ся папи в німецькі справи, зібралися в Ренс коло Кобленції 1338. і ухвалили, що кождий вибраний німецький король, має носити титул римського цісаря, без підтвердження і короновання папою.

Згода помежи князями а королем не тревала довго. Людовик придбав для своєї родини Бранденбургію, яку по вимертю наслідників Альбрехта Медведя надав своєму синови, а відтак хотів позискати для свого дому єще Голяндию і Гироль. Німецькі князі обурені захланносттю Людвіка, скористали з сего, що папа другий раз кинув на Людвіка клятву, скинули короля з престола, а на його місце вибрали сина ческого короля Івана Сліпого, Кароля IV. Люксембурзького.

§ 2.

Королі з родини Люксембургів 1347.—1437.

Кароль IV. 1347.—1348. Кароль дбав передовсім о добро своєї вітчини Чех, а Німеччиною занимався мало. Зовсім справедливо назвав єго пізнійший німецкий цісар Максиміліян вітцем Чех, а відчимом Німеччини. Король збільшив родинні посіlosti приданем Лужиць і Бранденбургії. Він страв ся завести в Чехах як найліпший устрій, та піднести добробит. Щоби ческа молодіж не потрібувала шукати образовання поза гра- ницями краю, заложив Король 1348. в Празі університет, на якім за часів Кароля студую- вало до 7.000 люда. Тому що зі старого замку Перемишлідів остали лиш руїни, по- будував Кароль IV. величавий замок на Град- чинї в Празі, побудував величаву церкву съв. Віта і величезний міст іга Велтаві. Зорганізо- вав взірцево адміністрацію краю, опікував ся рільництвом, промислом, торговлею, нау- ками і штуками. Щоб піднести міста, стягав зі всіх країв купців до міст, а передовсім до Праги і налавав їм численні привілеї. За ста- ранем Кароля IV. стала Прага не лише осе-

редком наукового і духового житя, але і найкрасшим містом середуchoї Європи.

Золота Буля 1356. В Німеччині поступав Кароль дуже обережно. Як розумний і здорово мислячий чоловік, бачив Кароль, що старання відзискати давне значінє цісарів в Італії, викликали би непорозуміння з папою, а старання піднести підупавшу владу королів в Німеччині, опір і неохоту князів, тому зовсім не старався про піднесене власги цісаря в Італії і Німеччині. Для Німеччини прислужив св Кароль IV. виданем Золотої Булі, постанови після якої мали відбуватися вибори цісаря. Право вибирати цісаря призначав Кароль IV, 7. князям званим електорами 3. духовним а іменно: архиепіскопам, Могунциї, Тревіру і Кольонії і 4. съвіцким, королеви Чех, марграфови Бранденбургії, князеви Саксонії і палатинови Надренському. Вибір цісаря мав відбувати ся у Франкфурті над Меном, а коронация в Аквізграї.

Рудольф IV. 1358.—1365. Рівночасно з Каролем IV. панував в австрійских краях князь Рудольф IV. званий Основателем. Вже єго батько придбав Габзбургам Каринтию 1335. Рудольфови удало ся позискати для Австрії Тироль 1363. так що став побіч Кароля IV. наймогучійшим з німецких князів. Кароль IV. видаючи золоту Булю поминув

австрійських князів (як своїх суперників) при іменованню електорів, тому Рудольф IV. котрого таке поминене дуже боліло, сफалшував привілеї Фридерика Меншій, кажучи, що в нім є установа позволяюча австрійським князям носити титул архікнязів. Вправді Кароль IV сего титулу не уздав, але Рудольф IV. надальше титулував себе архікнязем. Рудольф IV. старав ся у всім наслідувати свого суперника Қароля IV. в тій цілі поклав підвалини під церкву сьв. Стефана, яка побудована в готицкім стилі, є нині одною з найкрасших будівель Відня, а 1365. р. заложив у Відні університет. Рудольф IV. видав закон про неподільність Австрії, однак його брати Альбрехт і Леопольд зараз по смерті Рудольфа IV. поділилися Австрійскими краями. В сей спосіб повстають дві лінії Альбертињска або Австрійска і Леопольдиньска, яка ділить ся відтак єще на Стирийську і Тирольську. Через сей поділ можучість і значінє Габзбургів. багато потерпіли.

Людвик Великий Угорський 1342.—1382. Майже рівночасно з вимертвим Перемишлідів (1306.) в Чехах вимирає династія Арпадів в Угорщині 1301. а угорський престол зискує Андигавенська родина. Першим королем з сеї родини був Кароль Роберт 1307.—1342. великий організатор і політик. По нім засів на

престолі єго син Людвік Великий 1342.—1382. що панував рівночасно з Каролем IV. і Рудольфом IV. (Рівночасно з ними панував у Польщі визнаний польський король Казимир Великий). За Людвіка приходить Угорщина до найкрасшого розвитку. Ідучи за приміром свого батька, опікував ся Людвік промислом, торговлею, науками, штуками, оснував в Пятицерках (Fünfkirchen) 1368. р. університет. Щасливими війнами придбав Людвік Угорщині велике значене на зовні, здобув на Венеції Дальмацию, а Сербів і Волохів змусив узнати угорську зверхність, крім сего Людвік здобув для своєї родини престіл в Польщі.

Вячеслав 1378.—1400. (1419.) По смерти Кароля IV. вибрано німецким королем єго сина Вячеслава чоловіка напрастного, що жив у вічній незгоді з духовенством, а на старість став налоговим пяницею. Вправді Вячеслав оголосив вічний „Божий мир“ але єго ніхто не слухав. Міста які під час таких замішань найбільше терпіли, творили союзи і вели завзяті борби з князями. Габзбурскі князі не хотіли узнати независимості трех швайцарских кастонів, Урі, Швіц і Унтервальден, тому приходить до нової борби поміж ними а Швайцарами. Борбаскінчила ся для Габзбургів нещасливою битвою під Семпах 1386. по якій Швайцари остали зовсім независими від

Габзбургів. Щоби положити конець замішанням в Німеччині вибрали електори королем Рупрехта з Палатинату (1400.—1410.), однак він не здобув собі узнання в цілій Німеччині. По єго смерти прийшло до незгідного вибору. Частина електорів вибрала королем Жигмонта Люксембурського, другі Йодока моравського князя, а що старий Вячеслав далішеуважав ся королем, то в році 1411. було в Німеччині трех королів. Рівночасно роздерала церкву велика схізма, а на папським престолі засідало аж трех пап.

Жигмонт Люксембурський 1410.—1437. Йодок моравський князь помер вже 1411. а Вячеслава, хотяй до смерти носив титул короля, не упінавав ніхто і Жигмонт став одиноким паном Німеччини. Через подружиє з дочкою Людвіка Угорського Мариєю, став Жигмонт угорським королем. Жигмонт поставив собі за задачу усунути велику церковну схізму. В році 1376. удало ся Каролеві IV. намовити тогдішнього папу Григоря IX. повернути в Рим. По смерти Григоря IX. часть кардиналів полишила ся в Римі і вибрала папу, друга частина повернули до Авінйону і вибрала антіпапу. Собор в Пізі 1409. узнав обидвох пап неправими і вибрав третього, але що обидва попередні не хотіли зреchi ся свого достоїнства, тому було рівночасно аж

трех пап. Щоби усунути схизму, скликано за стараннєм Жигмонта собор до Констанції (1414.—1418.) Констанцкий собор візвав всіх 3. пап до зложення своєї гідності. Римський папа Григорий XII. зложив сам свій уряд добровільно, двох других усунув насильно собор і доперва тогди, коли вже не було жадного з пап, приступив собор разом з кардиналами до вибору нового наставника церкви. Папою вибрано Мартина V. і в сей спосіб привернено єдність в церкві.

Іван Гус. На констанцікім соборі обговорювано і розсуджувано справу Івана Гуса. Кілька десять літ перед собором в Констанції почав голосити англійский учений Іван Вікліф нову науку, в якій виступав проти богатства духовних і проти деяких релігійних догм. Він голосив, що кождий чоловік, що попав в тяжкий гріх, перестає бути членом церкви і впровадив съв. Причастие під двома видами. Науку Вікліфа голосив з великим успіхом в Чехах Іван Гус. Констанцкий собор покликав Гуса до Констанції. Гус одержавши від щісаря Жигмонта желізний лист, в якім запевнив цісар Гусови свою опіку, прибув до Констанції. Коли-ж на соборі заявив, що не вирече ся своїх переконань, собор не зважаючи на дане Гусови слово Жигмонта, засудив єго на смерть в наслідок чого Гуса спалено на костири 1415. р.

На відомість про смерть Гуса, богатческих вельмож утворило національний чеський союз і розпочали грабити церковні добра. Ученики Гуса впровадили съв. Причастіє під двома видами, а чаша стала символом Гуситів. Побіч уміркованих Гуситів, званих утраквістами, виступає скрайний напрям Гуситів, що прямував до цілковитого перевороту так церковних як і державних устав. Скрайні Гусити, на котрих чолі становув Іван Жижка, хотіли впровадити маєткову ріvnість, та знищити все, що лише носило назгу католицизму.

По смерти Вячеслава мав стати чеським королем Жигмонт. Єгоуважали Чехи головним виновником смерти Гуса і відмовили єму послуху, що дало причину до довгих гусицьких воєн 1420.—1434. Військо Жигмонта кілька разів виправляло ся на Чехи, але Гусити під проводом Жижки і Прокопа, відносили над ними одну побіду за другою в Чехах, в Моравії і на Шлеску. І як довго поміж Гуситами була повна згода, так довго були они пострахом сусідних країв, але від коли поміж ними зарисувалися два протиїні собі сторонництва, скрайніх Гуситів званих інакше Тaborитами, що відкидали всяку згоду з Жигмонтом і церквою, і уміркованих Гуситів, що хотіли згоди, сила Гуситів упала. Жигмонт

получив ся з уміркованими Гуситами, яким признано съв. Причастис під двома видами, при їх помочи побив Таборитів і зискав ческу корону. Для веденя війни з Гуситами потрібував Жигмонт богато гроша, тому заставив Бранденбурську мархію князеви з роду Гогенцолернів 1415. і з сего часу панують Гогенцолерни в Бранденбурскій мархії, яка є колискою нинішної Прускої держави.

Альбрехт II. 1438.—1439. і **Фердинанд III.** 1440.—1493. На Жигмонті вимерла Люксембурська династія в мужеській лінії. Свою одиноку дочку Єлизавету видав Жигмонт за австрійського князя Альбрехта V. котрого узнали королем так Угри як і Чехи. Альбрехт V. був першим, що сполучив австрійські краї з Чехами і Угорщиною. Альбрехта V. вибрали електори німецким цісарем (Альбрехт II.) Але на жаль сей енергічний і многонадійний володар помер дуже скоро, серед приготовань до віправи проти Турків. Від Альбрехта II. цісарська корона в Німеччині стало спочивала на головах Габзбургів.

По смерти Альбрехта II. вибрано цісарем **Фридерика III.** 1440.—1493. Фридерик III. був послідним цісарем коронованим папою в Римі. Панованє нездарного Фридерики III. припало в тяжких для Німеччини часах. (За панування Фридерики III. розбивають Русь, Литва і Поль-

ща німецкий орден, а Фридерик не робив нічого в обороні ордену). В Німеччині вели ся завзяті борби, головно поміж князями і містами, Турки здобули Царгород і ставали чимраз грізнішими для Європи. Фридерик повільний, лінівий, ворог всякої зміни, до сего упертий і заздрісний о свою власть, нічим не жутив ся, а супокійно глядів в будучність Австрії, та на кождім письмі ставив букри A. E. I. O. I. т. є. *Austriae est imperium orbis universae*, або *Alles Esdreich ist Oesterreich unterthan*). Ціле своє панованє перевів Фридерик II. будьто на спорах з австрійскими станами, будьто в борбі зі сусідами. Часто знаходив ся Фридерик III. в тяжких і прикрих обставинах, угорський король Матвій Корвін заняв Австрію і Відень, а ціsar мусів жити на ласці князів. Помимо сего Фридерик III. ніколи не тратив надії на красну будучину Австрії і дійсно мав богато щастя, він пережив всіх своїх противників, а єго правнук Кароль V. був паном великої держави, в якій сонце ніколи не заходило. Фридерик III. надав 1453. р. Габзбургам архікнязівский титул.

Фридерик III. був опікуном Володислава Пюсмертного, сина цісара Альбрехта II. наслідника ческої і угорської корони. Закі Володислав доріс правив в Чехах Юрий Подєбрад, в Угорщині вибрано королем Воло-

дислава Ягайлоньского, а по єго смерти під час битви під Варнію 1444. став управляти угорською державою Іван Гуняди, хоробрий оборонець своєї вітчини перед Турками. Коли-ж 1457. помер Володислав Посмертний, віддали Чехи престіл Юриєви з Подєбраду 1458.—1471 а в Угорщині Матві ви Корвінови 1458.—1190. В сей спосіб усунено нездарного Фридрика III. а в Чехах і Угорщині засіли національні королі. Рівно ж і по смерти Юрия і Матвія недало ся Габзбургам заняти Чех і Угорщини, де приходить до панування Ягайлоńska родина іменно Володислав і Людвік.

§ 3.

Упадок Царгороду.

Початок Османсько-турецької держави.

Около року 1300. заложив Осман начальник одного з турецких племен знатнійшу турецьку державу, якої столицею було місто Бруssa в західній частині Малої Азії. Наслідник Османа Урхан надав державі військову організацію і завів страшний для християн податок „живої десятини“. Турки забирали рік річно християнським родичам найздоровійших хлопців і виховували їх в своїх школах на

найзавзятійших ворогів християн. Виховані в магометанськім дусі, становили християнські діти пайхоробрійше, фанатичне турецке військо, зване яничарами, Султан був їх вітцем, відділ в котрім служили їх вітчиною, а цілию їх житя, здобутє посмертного раю. Яничари творили сталу турецку армію, якій під зглядом хоробрости не могла довгі віки дорівнати жадна християнська армія.

Турки в короткім часі здобули посіlostи Греків в Малій Азії, перейшли Дарданелі здобули Галіполіс, а третій з ряду Османсько-турецкий султан заложив свою столицю в Адриянополі 1365, і вже він мріяв про здобутє Царгороду, але хотів вперед знищити держави Болгар і Сербів.

Побіч візантійскої держави існували в північнім Балкані дві словянські держави Болгарія і Сербія, з котрих послідна дійшла за часів панування Стефана IV. Душана около 1340. р. (1331.—1355.) до великої могутності. Стефан IV. заволодів нинішньою Сербією, Боснею, Альбанією, Епіром, Тесалією і частиною Македонії і приняв титул царя. Мурад звертається проти Сербів, побиває їх цілковито на Косовім Полі 1389, а його наслідник Баязет здоouває Болгарію.

Великі поступи турецких війск кинули страх на західну Європу. На зазив угорского

короля Жигмонта Люксембурзького, зібрала ся армія з лицарів французьких, німецьких, італійських і угорських, але під Нікополіс 1396. віднесли Турки над союзними лицарями велику побіду, а турецький султан Баязет, почав ладити ся до облоги Царгороду. На щастє зайшли в Азії події, що проволікли упадок Царгорода на кільканайцять літ.

Тімур-лєнк. Велика держава Монголів розпала ся в Азії на дрібні державки, які отримав великий організатор і хоробрий та дикий вождь Тімур званий Тамерлян. Він здобув більшу частину Азії, впав до Малої Азії, побив Баязета 1402 р. під Ангорою і взяв до неволі. Тамерлян був жорстоким тираном, єго держава вправді зараз по єго смсоги упала, але знищеннє західної Азії було так велике, що она не піднесла ся до нині до давного добробиту. Внаслідок наїзду Тамерляна ослабла Турецька держава, а наслідник Баязета Магомет I. мусів вперед загоїти залаші рапи, доперва єго син Мурад II. міг думати про здобутє Ціргороду.

Фльорентийска унія 1439. Грецькі цісарі споглядали зі страхом на зростаочу силу Турків, а щоби одержати поміч від заходу, постановили звернутися до пап і годили ся приняти унію. Сам грецький цісар Іван VIII. Палеольог прибув на великий собор, що від-

бував ся в Ферарі. По довгих переговорах заключено остаточно унію у Фльоренції 1439. р. (На соробі у Фльоренції був руский митрополит Ізидор). Греки узнали зверхність папи, а застерігли собі богослужене в грецьким обряді. В Царгороді Греки не приняли унії, а грецькі цісарі бачучи, що поміч з заходу не налходить, зірвали всякі зносини з папою і постановили самі бороти ся з Турками. Цісарство візантійське складалося тогди лише з Царгороду і околиці і було цілковито на ласці Турків.

Битва під Варною 1444. По смерти Альбрехта II. вибрали Угри королем польського короля Володислава III. котрий підняв зачіпну борбу з Турками. Війскам християнським удається навіть віднести кілька менших побід над Турками, але коли Володислав загнався аж над Чорне море, побив єго Мурад під Варною 1444. В битві згинув войовничий молодий король цілком без сліду.

Упадок Царгорода 1453. Битва під Варною лише приспішила упадок Царгороду. Наслідник Мурата Магомет II. зараз по вступленю на престіл став приготовляти ся до облоги Царгороду. Візантійский цісар Константин XI. на дармо просив помочи від західної Європи, лише Генуенці, які мали в Царгороді великі торговельні користі, прислали

не велику поміч, однак помимо хороброї оборони здобули Турки 29. мая 1453. Царгород. Цісар Константин XI. згинув в борбі. Магомет віхав в триумфі до Царгороду, де першим єго ділом було перемінити величаву церкву сьв. Софії в турецкий мечет. З упадком Царгорода зросла небезпека перед Турками єще більше, а ціла борба з турецкою могучостію спочила від тепер на Габзбурскій родині.

§ 4.

Франція і Англія з кінцем середніх віків.

Початок війни французско-англійської. В р. 1328.. вимерла родина Капетінгів, а на французский престол вступає побічна лінія Капетінгів, Валєзиї (Valois). Тогдішній Англійський король Едвард III. котрого мати була французкою княгицею, а він сам був внуком Филипа Красного, французского короля, узнав Філипа VI. Валезого королем Франції і зложив єму з Гієнни голд. Коли-ж Філіпп VI. почав мішати ся в. борбу Англії зі Шкоциєю і наїхав Гієну, Едвард III. виступив з претенсіями до французской корони, чим дав поча-

ток до довгої понад сто літ триваючої війни поміж Францією а Англією. (1337.—1353.) Столітна війна вела ся у Франції і знишила сили і добробит французького народа. В війні віднесли Англійці побіду на морі під Слюї 1340. а маючи перевагу на морі, могли Англійці перекидати свої армії на французький континент. І на суші не поводилося Французам. Англійське піше війско відносило одну побіду за другою над французьким лицарством. Одною з найбільших побід була битва під Кressі 1346.

Орлеанська дівиця. Найтязші часи настали для Франції за панування Кароля VII. коли Англійці заняли майже цілу Францію, лише середуча Франція з Орлеаном остала ся при Каролі VII. З тяжкої недолі вибавила Францію дівчина Іванна Іарк, прозвана пізнійше Орлеанською дівицею. Іванна була дитиною бідних селян зі села Домремі. Після переказу мала она в 13. році житя почуті голос Архангела Михаїла, котрий казав єї іти ратувати вітчину. Три роки взвивав єї надземний голос, але Іванна не згадувала про се нікому. Доперва як побачила пожогу свого села, запаленого Англійцями, покинула своє село і удали ся до королівського табору. Кароль VII. приняв єї з початку зі съміхом і кпинами, але в кінці дав ся намовити і поставив

Іванну на чолі невеликого відділу війска, з яким удало ся Іваннії оборонити місто Орлеан. Відтак провела Іванна Кароля VII. котрий не був ще коронованим, посеред ворожих англійських війск до коронаційного міста Ремс, де Кароль VII. коронував ся францускою короною. Невдовзі потім впала Іванна в руки Англійців і союзних з ними Бургундців, котрі оголосили єї чарівницею і засудили на смерть. Єї спалено 30. мая 1431.

Помимо смерти Іванни не щастило ся Англійцям. Бургудські князії перейшли на сторону французьких королів, Париж отворив Каролеви VII. свої брами, а Англійців виперто цілковито з Франції; їм полишило ся лише місто Кале. Війна скінчилася 1453. без жадного мира. Кароль VII. старав ся загоїти написені війською рани, попираз лад, промисл і торговлю. Для оборони краю завів Кароль VII. стало військо і був основателем великої абсолютної французької монархії.

Війна Білої і Червоної Рожі. Незадовго по війні з Францією прийшло в Англії до завзятої борбі поміж двома королівськими родами о англійский пресгіл. Тому що князії з родини Йорк носили яко відзнаку білу рожу, а князії з роду Лянкастер червону рожу, названо сю війну, війною білої і червоної рожі. Вела ся она 30 літ з великим завзятгем,

а скінчила ся цілковитим вимордованем обидвох родин. З ролу Лянкастрів полишився лише їх далекий крівний Генрік Тудор, котрий оженився з Аною Йорк і в сей спосіб отримав обидві родини.

§ 5.

Русь і східна Європа при кінці середніх віків.

Польща по смерти Болеслава Кривоустого. По смерти Болеслава Кривоустого, розпала ся Польща на численні уліли, а князі вели завзяті борби о Краків. Серед сеїх борб зайдли в Польщі слідуючі важливі події.

1. Шлескі князі поволеніки відчужують ся від Польщі, а зближаються з Чехами більше до Чех, доки остаточно Шлеск не став за панування Івана Сліпого ческою країною.

2. В борbach о Краків шукали князі помочи у шляхти і духовенства, тому обидва згадані стани прийшли в Польщі до великого значення.

3. В році 1228. прибувають до Польщі німецькі Хрестоносці. На півночі від Польщі мешкало поганське литовське племя Пруси,

що рікрічно непокоїло польську державу. Проти Прусаків покликав мазовецький князь Конрад німецких хрестоносців і дав їм на поселене Хелминську землю і Ніщаву, защо Хрестоносці обовязали ся боронити Польщі перед Прусаками. Хрестоносці прибули до Польщі (де звано їх *Krzyżakami*,) здобули з часом край Прусаків, винародовили щілкозито давніх мешканців, по яких лишила ся лише назва Пруси і стали з часом найгрізнійшими ворогами Гольщі.

4. З замішань в Польщі і з борб о краківский престіл скористали ческі королі Вячеслав II. і III. і здобули для Перемишлідів польську корону.

Володислав Локеток. 1306.—1333. Скора і несподівана смерть Вячеслава III. дала можність польському князеві Володиславові Локеткові здобути польську корону. Паповане Володислава Локетка має для Польщі велике значінє, бо Володиславові удало ся 1309 р. сполучити Велико і Мало-Польщу, чим дав він початок, до нової доби історії Польщі. 1320. р. коронував ся Володислав Локеток в Кракові королівскою короною і від сего часу пануючі в Польщі носять стало титул королів.

Казимир Великий. 1333.—1370. змінив зовсім політику Володислава. Під час коли Во-

Лодислав провадив завзяті війни з Хрестоносцями о Поморє, а з Чехами о Шлеск, Казимир видячи, що сих країв вже не відзискає, зрікся їх добровільно, за що одержав від Івана Сліпого приречене, що не буде виступати з претенсіями до польської корони. У внутр держави старався Казимир Великий про піднесене добробиту і прославіти, в тій цілі заложив 1364. р. в Krakovі університет. Він казав списати всі істнуючі в Польщі права і уложить їх в один кодекс під назвою „Вислицький статут“.

Литва. Литовці мешкали над Балтийським морем і західною Двіною. Ділилися на багато племен як: Литовців, Прусаків, Ятвягів, Жмудинів. До 13. віку не було поміж литовськими племенами жадної тіснішої звязки. Литовці почали лучити ся під напором сусідів, Русинів і німецких Хрестоносців. Першим знатнішим литовським князем був Мендовг (около 1250.) котрий сполучив Литву і підбив Червону Русь і Полоцк. Щоб освободити ся від нападів німецких Хрестоносців, які воювали нібито в імені ширення Христової віри приняв Мендовг християнську віру однак коли Хрестонощі дальнє нападали на Литву, покинув Мендовг християнство і почав на ново війну з Хрестоносцями.

По єго смерти прийшла хвилево Литва

під пануванє Руси, бо литовский князь Войшелк вступив до монастиря, а литовский престіл відступив синови Данила Шварнови. Литва оставала під управою Шварна заледви кілька літ, почім розпочав ся на Литві великий нелал, з якого вивів Литву князь Гедимин 1315.—1341. Гедимин розширив свою державу набутем численних руских земель, так що литовскі краї творили заледви $\frac{1}{8}$ часть його держави. Сам Гедимин титулував себе королем Литвинів і багатьох Русинів. Руский вплив на княжім дворі зростав з дня на день, а майже всі сини Гедимина були подружени з рускими княгинями.

Ольгерд 1345.—1377. По смерті Гедимиша запанувало на Литві двох братів Ольгерд, що носив титул великого князя і Кейстут. Під час коли Кейстут правив Литвою і Жмудню, зістав до смерти поганином, а ціле своє житє провів на борбі з Хрестоносцями, Ольгерд переняв ся рускою культурою і був більше руским як литовским князем. Ольгерд прилучив до своєї держави просторі рускі краї як Сіверщину з Черніговом, Смоленськ, а користаючи з внутрішніх замішань серед татарскої орди, побив Татар над синими-Водами (побічна Бога). 1362 і заняв Поділє і Київ. Рускі землі творили тепер $\frac{9}{10}$ Литви. Литовці приймали висшу руску культуру.

княжім дворі говорено по руски, всі зарядження литовських князів видавано рускою мовою, так що литовска держава лише з імені була литовскою, а в дійсності була рускою.

Борба о галицко-волинську спадщину.

По смерти Юрія II. остала галицко-волинська земля без князя. З претенсіями до галицко-волинської Руси виступають Любарта Гедиминович, муж рускої княгині Буші, Казимир Великий, як свояк Юрія II. Татари яко зверхні пани Руси і угорський король Кароль Роберт. Найскорше відступили від своїх прав Татари, а відтак угорський король порозумівся з Казимиром Великим, відступив єму галицьку Русь, застерігаючи собі право викупу галицької Руси за 100.000 золотих, єслиби Казимир мав сина. Поміж обидвома претендентами Казимиром і Любартом розпочала ся борба, в якій Казимир заняв галицьку Русь 1349. а в році 1352. погодили ся хвилево обі сторони в сей спосіб, що Галичина остала при Польщі, Волинь при Литві. Казимир страв ся панувати на Руси лагідно і не викликавати конфліктів, тому хотяй вводив латинський обряд, та засновував латинські єпіскопства на Руси, не виступав ворожо проти грецького обряду.

Людвік Угорський (1370.—1382. як король Польщі). По смерті Казимира Великого став польським королем Людвік Угорський. Зараз по обнятю правління прилучив Людвік галицьку Русь до Угорщини і віддав єї в заряд Володиславові Опольському, котрий старався так як Казимир піднести добробит галицької Русі, однак відзначався релігійною нетерпимостію і старався насильно ширити католицизм на Русі, чим викликав до себе неохоту у Русинів. Людвік відобрал єму галицьку Русь і прилучив впрост до Угорщини.

Людвік не мав сина, лише дві дочки Марію і Ядвигу, яким хотів лишити Польщу і Угорщину, а іменно Марії і її мужові Жигмонту Люксембурському призначив Польщу а Ядвізії і її будучому мужеві, Вільгельмові австрійському, Угорщину. Що дотеперішні договори з Поляками, виключали жіноче наслідство, постановив Людвік позискати для себе польську шляхту наданем великих привілеїв в Кошицях 1374. якими 1. Король увільняє шляхту від данин і податків звинятком двох грошів від лана. 2. Всякі достоїнства може одержувати лише польська шляхта. 3. Шляхта є обовязана до воєнної служби в обороні краю. За ці привілеї згодила ся польська шляхта узнати одну з дочок Людвіка польською королевою.

Унія Литви з Польщею. По смерти Людвика Угорського стала польською королевою єго дочка Ядвига. За єї панування склалася подія, що відбила ся відтак на цілім національнім розвитку руского народу. Литовський князь Ягайло, наслідник Ольгерта, очевидив ся з Ядвигою, через що сполучив Литву з Польщею. Перед шлюбом обіцяв Ягайло прилучити на вічні часи литовські краї до Польщі і на сїй підставі видав грамоту в Креві 1385. На підставі кревської грамоти мали всі землі литовські і українські перемінити ся в польські провінції, а литовско-велике князівство мало перестати існувати як осібна держава.

Литовска і руска шляхта жадної участі в Кревській унії не брала і так довго не закладала свого вета, локи польські політики не захотіли перевести услівій кревської умови в житє. Колиже Поляки хотіли знищити саморяд Литви, повстали Литовці під проводом Витовта проти Польщі. Зараз по шлюбі виїхав Ягайло на Литву, яка приняла хрест після лат. обряду. Рівночасно удала ся Ядвига з війском на Галицьку Русь. Русини не любили Угрів, для їх релігійної нетерпимості і радо перейшли на сторону Польщі. З сего часу галицька Русь стало належала до Польщі, аж до першого поділу Польщі 1772.

Витовт син Кейстута, став на чолі народного руху на Литві, який збудився проти Польщі; отримавши з Хрестоносцями, а Ягайло з польським правлінням мусів згодитися, на іменованні Витовта великим литовським князем 1392. в угоді в Острозі, вправді з застереженням, що Витовт має управляти Литвою досмертно, але в імені Ягайла. Витовт підніс литовське князівство до великої могутності; відпер напади Хрестоносців, а в Новгороді і Пскові, двох руских республіках, посадив зі своєї руки посадників. Витовт явно стремів до зірвання всякої звязки з Польщею, але свого пляну не міг перевести в діло, з причини невдачі в борбі з Татарами. Витовт хотів скористати з непорозумінь, які повстали в татарській орді, однак побитий Татарами над Ворсклою 1399. мусів згодитися на нову унію з Польщею 1401. в Вільні.

Війна з Хрестоносцями. Тіснійша унія Литви і Руси з Польщею занепокоїла німецький орден, тому Хрестоносці почали з отриманими народами війну, що скінчилася битвою під Грунвальдом і Танненбергом 1410. Битва закінчилася цілковитою побідою руско-литовсько-польських війск, головно завдяки литовсько-русім військам, що стояли під проводом Витовта. Однак союзні війска не використали побіди, запізно облягли столицю

Хрестоносців Мальборг, чим дали нагоду приготувати ся Хрестоносцям до оборони. Миром в Торуні 1411. зобовязалися Хрестоносці звернути Витовтови загарбану Жмудь, і заплатити воєнні кошти.

Помимо нової унії в Городлі 1413. підняв Витовт на старість єще раз плян, зірвати з Польщею. Намовив його до сего німецький цісар Жигмонт Люксембурзький, який на зїзді в Луцку, радив Витовтови приняти королівську корону. Піднесене Литви до королівского достоїнства, значило цілковите зірване унії, тому Поляки не пустили через Польщу цісарських послів, що везли Витовтови корону і коронація не відбула ся.

Свидригайло. Невдовзі потім помер 1430. Витовт, а польский ряд став знов заходить ся коло сего, щоб прилучити Литву впрост до Польщі, але Литовці сейчас вибрали на місце Витовта великим литовським князем Свидригайла, а Ягайло мусів сей вибір затвердити. Свидригайло, вступаючи на престіл, приобіцяв Русинам цілковите зрівnanе під взглядом релігійним і політичним, а Литовцям відзискане самостійності, тому відносини Литви до Польщі стали дуже напруженими. Остаточною причиною війни було заняте Поділя Поляками, по смерті Витовта. Що в перших роках війни поводило ся гірше Польщі, бо Свидригайло

получив ся з Хрестоносцями, постановили Поляки підступом знищити Свидригайла. Свидригайлло підпомагав східно - грецьку церкву, з чого були невдоволені Литовці, що були римо-католиками. З сего скористали Поляки, перетягнули на свою сторону литовських панів і проти Свидригайла посадили на велико княжім престолі Витовтого брата Жигмонта. Русини мимо сего держалися при Свидригайлі, доки польські війска не усунули Свидригайла цілковито з Литви.

Як довго Жигмонт воював зі Свидригайлом, так довго мусів оглядати ся на Польщу, коли-ж лише позбув ся свого противника, сейчас виступає проти Польщі. Рівночасно Литовці старають ся ясно зазначити свою незалежність від Польщі і сейчас по смерти Жигмонта 1440. вибирають великим князем Казимира і зривають майже всякі зносини з польським королем Володиславом Варненчиком.

Смерть Володислава Варненчика 1444. давала Литовцям дуже добру нагоду розірвати зовсім унію з Польщею, але литовські пани не зрозуміли ваги хвилі. Місто того, щоби вплинути на велико-литовського князя Казимира, щоб не приняв польської корони, литовські пани згодилися на коронацію Казимира польським королем, чим довели знов до пер-

зональної унії. Казимир котрий з початку стояв під впливом литовських папів, скоро попав під вплив польський і не лише не допускав через цілий час свого панування до вибору великого литовського князя, але де лише лучила ся нагода, зносив окремі князівства і прилучав їх впрост до корони. В Київі по смерти Жигмонта стали володіти окремі князі з родини Ольгерта Олельковичі. По смерти князя Симеона Олельковича, Казимир зніс окреме київське князівство 1471. і осадив там свого воєводу.

Зріст Москви. Заложене Юриєм Довгопруким суздальське князівство, стояло від часів нападу Батия під зверхностю Татар. Татарські хани надавали велико-княжі достоїнства ріжним князям, то князям Володимира над Клязмою, то Москви, то Тверу. Доперва від Івана I. Калити від 1328. оставав велико-княжий титул постійно в руках московських князів. Московські князі поусували з часом прочих суздальських князів, а дійшовши до більшої сили при помочи Татар, звертають ся проти своїх зверхників. В. князь. Дмитро IV. Донецький побив татарського хана Мамая над Доном 1380. р. а Іван III. Василевич довів до цілковитого упадку Золотої Орди. Москва стала зовсім свободною.

Властивим основателем могучості Москви

був Іван III. Василевич Строгий. Від него розпочинає ся цілковитий московський абсолютизм. Іван III. оженив ся з братаницею по-слідного візантійського цісаря, а по упадку Царгорода приняв герб візантійського цісарства, двоголового орла. Іван III. підбив під панованє⁶ Москви Новгород Великий і Псків.

Упадок Новгорода. З трьох головних політичних чинників на Русі, князя, бояр і віча зискав рішучу перевагу князь в Москві, бояри стали панами в Галичи, до найбільшого значіння дійшло віче в двох північних країнах Руси, Новгороді і Пскові. В Новгороді перейшла вся влада в руки віча, яке покликувало князів, котрі мали під час міра дуже мале значінє, а були вождями під час війни. Найбільше значінє у Новгороді мав вибраний вічем намісник, званий посадником.

Новгород провадив широку торговлю і належав до союза міст Ганза. Він лежав між двома зростаючими силами Литвою і Москвою. За часів Івана Василевича, мало в Новгороді перевагу литовське сторонництво під проводом родини Борецких, а іменно Марти Борецкої. Заходом Марти покликало віче на посадника Михайла Олельковича, як намісника Казимира. Се дало причину Іванови Строгому до війни з Новгородом. Він напав на новгородські землі і змусив Новгород приняти посадника з єго

руки. Коли-ж не задовго потім повстали Новгородції проти Івана Василівича, знищив Іван цілковито новгородський устрій 1478. р. Богато Новгородців покарав смертию між ними Марту Борецьку, а 8.000 міщан вивіз в глибину своєї держави. З сего часу Великий Новгород, що мав кількасот тисяч мешканців, упав цілковито і ніколи вже відтак не піdnіс ся.

Ніщавські статути 1454. У внутр Польщі зайдши за Казимира важні зміни. Король Казимир стремів до зломання сили вельмож, тому попирав проти них шляхту. Коли-ж 1454. р. покликана шляхта до загального ополченя проти Хрестоносців, вчинила ворохобню, Казимир скористав з сего і щоб зменьшити силу панів, надав шляхті важні привілеї під назвою Ніщавських статутів. Після сих привілеїв, король не міг скликувати загального ополченя без зїзду земської шляхти т. зв. соймиків. Часом наказував король соймикам вибирати послів на спільну нараду звану соймом. В сей спосіб повстала в Польщі нова інституція, сойм. Перший сойм був в Польщі 1460 р.

§ 6.

Винахід пороху і друку.

Винахід пороху. При кінці середніх віків винайдено стрільний порох і друк, дві річи, які вплинули дуже богато на зміну обставин в Європі. Стрільничий порох знали оного скорше від європейців Хінці і Інди. Звідси то, правдоподібно за посередництвом Арабів, прийшов стрільний порох до Європи, а оповіданє про винахід стрільного пороху монахом Бертольдом Шварцом, потреба уважати лєгendoю. Перший раз ужито стрільного пороху в Європі в битві Англійців з Французами під Кресі.

Іван Гутенберг. О много важнійшим для науки був винахід друку. В середніх віках були лише писані книжки. Найбільше заслужили ся около просвіти переписуванем книг монастири. Писані книжки були дуже дорогими, тому купували їх лише люди богаті; біблія коштувала кілька сот золотих, тому бібліотеки, що мали до 1000 томів, були дуже рідкими.

В середніх віках попитував народ за образками съвятих, при яких були короткі молитви. В тій цілі вирізувано образки з молитвами на деревляній дощинці і відбивано

на папері. Тим способом можна було видрукувати і цілу книжку ; та се була великанська праця, вирізувати тілько табличок кілько сторін мала книжка. Перший котрий винайшов рухомі черенки, якими можна було легким способом випечатати книжку, був Іван Гутенберг, що уродився в Могунції.

Гутенберг одержав від богатого золотника Фуста грошу підмогу і почав печатати різаними з дерева черенками букварі, молитвенники і граматики. Відтак увійшов Гутенберг в спілку з Петром Шефером, що винайшов металеві черенки і тревале чорнило і разпочав друкувати біблію. Тоді захланний Фуст, сподіваючи ся з друковання біблії великих зисків, зажадав від Гутенберга звороту грошей, що їх єму пожичив, а коли Гутенберг не мав звідки грошей віддати, запізвав єго Фуст перед судом. Суд признав Фустови яко відшкодоване, всі черенки і друкарські прилади Гутенберга. Оба спільники Фуст і Шефер докінчили друкувати біблію і прийшли до великого майна, під час коли Гутенберг помер в великій нужді.

З часом з Могунції де повстала перша друкарня, розійшла ся друкарська штука по цілій Європі і причинила ся до дуже скорого зросту науки і просвіти поміж простим народом.

Важніші дати з історії середніх віків.

375.	Прихід Гунів до Європи.
378.	Битва під Адрианополем.
410.	Аляrik здобуває Рим.
450.—650.	Вандрівка Словян.
451.	Битва на Каталянійських полях.
455.	Вандали нищать Рим.
476.—493.	Держава Одоакра в Італії.
481.—511.	Кльодвик.
481.—751.	Меровінги.
493.—555.	Держава Остроготів в Італії.
496.	Хрест Кльодвика.
527.—565.	Юстиніян I. східним цісарем.
534.	Упадок держави Вандалів.
555.—568.	Пановання Греків в Італії.
568.—774.	Держава Льонгобардів в Італії.
590.—614.	Папа Григорій Великий.
597.	Заведене християнства в Англії.
602.	Послідна відомість про Антів.
622.	Геджра.
632.	Смерть Магомета.
650. (около)	Держава Самона.
651.—750.	Халіфат Омаядів.

- ‘711. Битва під Херес де ля Фронтера.
714.—741. Кароль Мартель.
732. Битва межи Тур а Поату.
750.—1258. Халіфат Аббасидів.
751.—768. Пепін Малий королем.
754. Початок папської держави.
756. Початок окремого халіфату в Іспанії.
768.—814. Кароль Великий.
772.—802. Війна з Саксонцями.
774. Упадок держави Льонгобардів.
800. Коронация Кароля Великого цісарем.
814.—840. Людвік Лобожний.
843. Договір в Вердені.
862. Прибутє Рюрика до Новгорода.(?)
862.—879. Рюрик (?)
863. Св. Кирило і Методий в Моравії.
879.—913. Олег. (?)
887. Остатний поділ франконської держави.
887.—899. Арнульф німецкий.
896. (?) Прибутє Угрів до Угорщини.
906. Упадок Велико моравської держави
911. Договір Русинів з Греками.
913.—945. Ігор.
911.—918. Конрад I. франконський.
919.—1024. Саска династія.
919.—936 Генрик I.

933. Побіда Генрика над Уграми.
937.—973. Оттон I. Великий
945.—955. Сь. Ольга руска княгиня.
955.—972. Святослав.
955. Битва пад рікою Лехом.
962. Коронация Оттона I. цісарем в Римі.
966. Хрест Мечислава I. в Польщі.
972.—980. Ярополк.
973.—983. Оттон II.
976.—1246. Бабенберги в Австрії.
980.—1015. Володимир Великий.
983.—1002. Оттон III.
987.—1328. Капетінгі у Франції.
988. Хрест Руси.
992.—1025. Болеслав Хоробрий.
998.—1035. Стефан Святий угорський.
1000. Оттон III. в Гнезні.
1002.—1024. Генрик II.
1014.—1035. Канут Великий.
1015.—1018. Святополк Окаяний.
1018.—1054. Ярослав Мудрий.
1024.—1039. Конрад II.
1036. Битва з Печенігами. Золоті ворота.
1039.—1056. Генрик III.
1051. Іляріон митрополитом.
1054.—1078. Ізяслав I.
1056.—1106. Генрик IV.
1058.—1079. Болеслав Сьмілий.

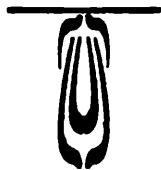
1059. Лятеранський собор.
1066. Битва під Гастінгс.
1073.—1085. Папа Григорий VII.
1077. Генрик IV. в Каносі.
1078.—1093. Всеволод.
1093.—1113. Святополк II.
1095. Собор в Клермонт.
1095.—1270. Хрестоносні походи.
1096.—1099. Перший хрестоносний похід.
1087.—1198. Ростиславичі в Галичи.
1087.—1092. Рюрик.
1092.—1125. Володар.
1097. Зїзд в Любечі.
1099. Зїзд у Ветичах.
1102.—1138. Болеслав Кривоустий.
1103.—1111. Походи Русинів на Половців.
1106.—1125. Генрик V.
1113.—1125. Володимир Мономах.
1118. Заложене ордену Темплярийв.
1122. Вормацкий Коркондант.
1125.—1153. Володимирко.
1125.—1137. Льотар II.
1138.—1254. Гогенштавфі.
1138.—1152. Конрад III.
1147.—1149. Другий хрестоносний похід.
1152.—1190. Фридерик I. Борбароса.
1153.—1187. Ярослав Осмомисл.
1169. Андрій Боголюбський нищить
Київ.

1176. Битва під Лєнано.
- 1180.—1223. Філіп II. Август французький.
1187. Здобуття Єрусалима Турками.
- 1187.—1198. Володимир II. в Галичи.
- 1189.—1192. Третий хрестоносний похід.
- 1190.—1197. Генрик VI.
- 1198.—1216. Інокентій III.
- 1199.—1324. (1340) Романовичі. Галицко-Волинська держава.
- 1199.—1205. Роман.
- 1202.—1204. Четвертий хрестоносний похід.
- 1205.—1266. Данило.
1213. Умова в Спіжи.
1215. Велика карта свобод в Англії.
- 1215.—1250. Фридерик II.
1222. Золота буля в Угорщині.
1224. Битва нал Калкою.
- 1226.—1270. Людвік IX. Святий.
- 1228.—1229. П'ятий хрестоносний похід.
1237. Битва під Кортенуовою.
- 1237.—1241. Напад Монголів.
1245. Собор в Ліоні.
1246. Вимертє Бабенбергів.
- 1248.—1255. Шостий хрестоносний похід.
1255. Данило королем.
- 1256.—1273. Безкоролівє в Німеччині.
1266. Битва під Беневентум.
1268. Битва під Тагліякоцо. Смерть Конрадина.

1270. Семий хрестоносний похід.
1270.—1301. Лев князь галицкий.
1273.—1291. Рудольф I. Габзбурский.
1278. Битва на моравськім полі.
1282. Наданє Австриї Габзбургам.
1291. Упадок Аккону.
1291.—1298. Адольф Насавський.
1298.—1308. Альбрехт I.
1301. Вимерте Арпадів.
1301.—1315. Юрій (князь волинський).
1306.—1333. Володислав Локеток.
1308.—1213. Генрік VII. Люксембургский.
1309.—1377. Вавилона неболя пап.
1314.—1347. Людвік Баварський.
1315.—1324. Андрій галицкий князь.
1315. Битва під Моргартен.
1316.—1341. Гедимін в. князь літовський.
1328. Початок панування Валєзіїв
у Франції.
1324.—1340. Юрій II. Тройденович.
1333.—1370. Казимир Великий.
1337.—1453. Велика війна Франції з Англією.
1338. Зїзд електорів в Рензе.
1342.—1382. Людвік Великий угорський.
1345.—1377. Ольгерд. вел. князь літовський.
1346. Битва під Кресі.
1346.—1378. Кароль IV.
1348. Заложене університету в Празі.

1349. Прилучене галицкої Руси до Польщі.
1354. Прихід Турків до Європи.
1356. Золота Буля в Німеччині.
- 1358.—1365. Рудольф IV. Основатель.
1364. Заложене університету в Кракові.
1365. Заложене університету у Відни.
1368. Заложене університету в Пятицерквах.
- 1370.—1382. Людвік угорський королем Польщі.
1374. Кошицькі привілії.
- 1378.—1410. (1419). Вячеслав Люксембурзький.
1386. Шлюб Ядвиги з Ягайлом.
1389. Битва на Косовім полі.
1396. Битва під Нікополіс.
1399. Витовт побитий над Ворсквою.
1402. Битва під Ангорою.
1409. Собор в Пізї.
1410. Битва під Грунвалльдом.
- 1410.—1437. Жигмонт Люксембурзький.
1413. Городельська унія.
- 1414.—1418. Собор в Констанції.
1415. Спалене Гуса. Гогенцолерни одержують Бранденбургію.
- 1420.—1434. Гусицькі війни.
1429. Орлеанська дівиця.
- 1434.—1444. Володислав Варненьчик.
- 1438.—1439. Альбрехт II.

1439. Фльорентийска унія.
1440.—1493. Фридерик III. цїсарем.
1444. Битва під Варною.
1447.—1457. Казимир Ягайлович.
1450. (около) Винахід друку.
1453. Здобутє Царгороду.
1455.—1485. Війна Білої і Червоної Рожі.
1478. Упадок Великого Новгорода.
1480. Москваувільняєся з під зависомості Татар.
1492. Відкрите Америки.

З м і с т.

	Стор.
Вступ	3.
Старинні германи, їх політичний устрій, обичаї і релігія	6.
Велика вандрівка народів	11.
Атиля король Гунів	14.
Держави в Італії з початком середніх віків	16.
Східно-римська держава за цісаря Юсти- ніяна і його наслідників	19.
Араби	23.
Франконьська держава	29.
Церковні відносини з початком середніх віків	32.
Держава Франків під династією Каро- лінгів	37.
Словяни	54.
Передісторичні часи людськості	60.
Передісторичні часи України Руси	71.
Анти і розміщене Українсько-руських пле- мен	76.
Початки рускої держави	80.
Володимир Великий і Ярослав Мудрий	92.
Занепад рускої держави	100.
Суспільний і політичний устрій Українь- ско-руської держави	106.

Стор.

Повстане польської держави і перші поль-	
скі князії	119.
Німеччина під пануванем королів з са-	
скої династії	123.
Королі з франконської родини, Борба	
цісарів з папами	131.
Перший хрестоносний похід	140.
Німеччина під пануванем Гогенштавфів.	
Другий і третій хрестоносний похід	144.
Упадок Гогенштавфів. Зріст пап за Іно-	
кентия III. і IV. Четвертий і п'ятий	
хрестоносний похід	151.
Істория Англії і Франциї до часу хресто-	
носних походів	157.
Наслідки хрестоносних походів	163.
Австрійські краї за часів Бабенбергів Пе-	
ремишилідів і Арпадів	169.
Галицьке і галицко-волинське князівство	176.
Рудольф Габзбурзький і єго наслідники	192.
Королі з родини Люксембургів	205.
Упадок Царгороду	214.
Франція і Англія з кінцем середніх віків	218.
Русь і східна Європа при кінці середніх	
віків	221.
Винайд пороху і друку	234.
Важнійші дати з історії середніх віків	236.

Справлене важнійших помішчених похібок.

Стор. 34. 1. стрічка з долу є 735, має бути 755.

Стор. 51. 4. стрічка з гори є Борбапо між, має бути
Борба поміж.

Стор. 71. 6. стрічка з гори є Перед історичні, має бути
Передісторичні.

Стор. 83. 12. стрічка з долу є слиби, має бути Єслиби.

Стор. 85. 12. стрічка з долу є музулманськікупцї, має
бути музулманські купцї.

